

ІЛЮСТРОВАНИЙ ПОСІБНИК

із ФІНАНСОВОЇ

ГРАМОТНОСТІ

для школярів

УДК 336(075.3)

П21

Рецензенти:

І. О. Школьник, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ННІ бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету (м. Суми);

В. П. Гордієнко, кандидат педагогічних наук, голова циклової комісії української мови та літератури Торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ).

*Рекомендовано до видання вченою радою Сумського державного університету як навчальний посібник
(протокол № 6 від 8 грудня 2016 року)*

Пахненко О.М.

П21 Ілюстрований посібник із фінансової грамотності для школярів : навч. наоч. посіб. / О. М. Пахненко, М. М. Бричко, А. Ю. Семенов. – Суми : Сумський державний університет, 2017. – 303 с.
ISBN 978-966-657-666-1

Навчальний наочний посібник спрямований на формування базових знань з економіки та фінансів, які будуть корисними у повсякденному житті для будь-якої людини, незалежно від рівня освіти та сфери зайнятості. Видання охоплює 6 базових тем фінансового спрямування. Кожна тема містить доступний виклад теоретичного матеріалу з мінімумом професійної термінології; блок цікавих фактів стосовно тематики, що розглядається; список ключових понять за темою та практичні завдання до теми.

Посібник сформовано з урахуванням необхідності застосування інтерактивних технологій навчання: виклад теоретичного матеріалу доповнено яскравими тематичними ілюстраціями; практичні завдання сформовані з використанням ігрових методів навчання (кросворди, ребуси та інші). Навчальний наочний посібник призначений для учнів середнього та старшого шкільного віку.

УДК 336(075.3)

© Пахненко О. М., Бричко М. М., Семенов А. Ю., 2017

© Сумський державний університет, 2017

ISBN 978-966-657-666-1

ЗМІСТ

	с.
Від авторів	5
Тема 1. Гроші, фінанси, кредит	
<i>Основні поняття: гроші, фінанси, кредит .....</i>	<i>8</i>
<i>Фінансово-кредитні установи .....</i>	<i>35</i>
<i>Цікаві факти з історії розвитку грошей, фінансів і кредиту .....</i>	<i>44</i>
<i>Словник основних понять .....</i>	<i>49</i>
<i>Завдання до теми .....</i>	<i>52</i>
Тема 2. Особисті фінанси	
<i>Фінанси домогосподарств .....</i>	<i>61</i>
<i>Альтернативні варіанти заощадження коштів .....</i>	<i>75</i>
<i>Як управляти особистими фінансами .....</i>	<i>82</i>
<i>Цікаві факти про особисті фінанси .....</i>	<i>86</i>
<i>Словник основних понять .....</i>	<i>94</i>
<i>Завдання до теми .....</i>	<i>97</i>
Тема 3. Податки	
<i>Сутність та необхідність податків .....</i>	<i>103</i>
<i>Основні елементи податків .....</i>	<i>110</i>
<i>Основні види податків .....</i>	<i>115</i>
<i>Цікаві факти про оподаткування .....</i>	<i>126</i>
<i>Словник основних понять .....</i>	<i>134</i>
<i>Завдання до теми .....</i>	<i>136</i>

ЗМІСТ

Тема 4. Державні фінанси

<i>Державний бюджет</i>	142
<i>Місцеві бюджети</i>	164
<i>Цікаві факти про державні фінанси</i>	169
<i>Словник основних понять</i>	176
<i>Завдання до теми</i>	178

Тема 5. Страхування

<i>«Страхування - це ...»</i>	184
<i>Як працює страхова компанія?</i>	206
<i>Цікаві факти про страхування</i>	218
<i>Словник основних понять</i>	227
<i>Завдання до теми</i>	230

Тема 6. Цінні папери і фондова біржа

<i>Про фінансовий ринок і фондову біржу</i>	236
<i>Основні види цінних паперів</i>	249
<i>Цікаві факти про фондові біржі та цінні папери</i>	256
<i>Словник основних понять</i>	267
<i>Завдання до теми</i>	270

Відповіді до завдань	275
-----------------------------------	-----

Список літератури	301
--------------------------------	-----

Від авторів

У сучасному світі добробут та забезпеченість людини значною мірою визначаються рівнем її *фінансової грамотності* – умінням раціонально управляти своїми грошима і бути досвідченим користувачем фінансових послуг.

На наше переконання, вивчення основ фінансової грамотності повинно розпочинатися ще зі шкільного віку. Опанування базовими знаннями про грошових обіг, оподаткування, бюджетну систему дозволять сучасній молодій людині легко оперувати фінансовими категоріями, розуміти дію економічних законів та розбиратися в нюансах розвитку вітчизняної економіки. А знання про сімейний бюджет, планування доходів і витрат родини поряд із розумінням переваг та недоліків різних фінансово-кредитних установ, призначення та необхідності страхування, основних функцій посередників на фондовому ринку і видів цінних паперів стануть основою для ефективного управління власними фінансами та примноження особистого доходу.

У посібнику використані такі ілюстрації:

- **кадри з мультсеріалу «Качині історії» (ориг. DuckTales). Copyright The Walt Disney Company;**
- **кадри з мультсеріалу «Симпсони» (ориг. The Simpsons). Copyright 20th Century Fox Film Corporation;**
- **кадри з мультсеріалу «Ну, постривай!» (ориг. «Ну, погоди!»), кіностудія «Союзмультфильм»;**
- **кадри з серії мультфільмів «Мадагаскар» (ориг. Madagascar). Copyright Dream Works Animation SKG Inc.;**
- **ілюстрації з вкладишів «Love is...». Copyright MINIKIM CARIBBEAN NV;**
- **кадри з мультсеріалу «Все про козаків», студія «Київнаукфільм»;**
- **ілюстрації з відкритих джерел Інтернету.**

Тема 1. Гроші, фінанси, кредит

У цій темі ви зможете:

- одержати знання про ключові категорії: **гроші, фінанси, кредит та інші;**
- дізнатися про **функціонування різних кредитних установ;**
- знайти цікаву інформацію з **історії і сучасного розвитку грошей, фінансів та кредиту;**
- систематизувати свої знання з теми за допомогою **міні-словничка;**
- перевірити знання за допомогою **цікавих завдань.**

Основні поняття: гроші

Сучасний світ неможливо уявити без грошей.

Існує думка, що гроші є **кровоносною системою для економіки**, оскільки забезпечують кругообіг доходів і витрат, розподіл ресурсів між суб'єктами економіки.

Під **грошима** часто розуміють усе те, що зазвичай береться в обмін на товари і послуги.

Гроші є товаром особливого роду, який виконує роль загального еквівалента, тобто може бути обмінаний на будь-який товар чи послугу.

Сутність грошей проявляється у виконуваних ними **функціях**.

Функції грошей

Міра вартості. Передусім гроші є мірилом вартості всіх товарів та послуг. За допомогою грошей можна виміряти вартість товару й виразити її у формі ціни.

Засіб обігу. Гроші використовуються для купівлі товарів та послуг. Як засіб обігу гроші є посередником під час обміну товарів та послуг: товар можна продати, отримавши за нього визначену суму грошей, а далі використати одержані гроші для придбання інших товарів та послуг.

Функції грошей

Засіб платежу. Гроші можна використовувати для погашення зобов'язань між суб'єктами економіки, зокрема боргових зобов'язань (платежі за кредитом), сплати податків та зборів тощо. При виконанні грошима функції засобу платежу не передбачається зворотний рух товарів/послуг на відміну від функції засобу обігу.

Засіб нагромадження. Гроші можна накопичувати (наприклад, зберігаючи на депозитному рахунку). У цьому випадку гроші є абстрактною формою багатства.

Функції грошей

Світові гроші. Гроші використовуються у міжнародних розрахунках та забезпечують реалізацію взаємовідносин між державами.

Кожна держава має власну національну грошову одиницю (**валюту**), випуск якої здійснює центральний банк країни, або вона може використовувати колективну валюту (наприклад, євро).

Обмін різних валют здійснюється за визначеним співвідношенням – **валютним курсом**.

Не кожна валюта може виконувати функцію світових грошей і використовуватися у міжнародних розрахунках. На сьогодні такими валютами є: долар, євро, фунт стерлінгів, японська ієна, швейцарський франк та юань (**резервні валюти**).

Основні поняття: гроші

Гроші – це те, що гроші роблять. Усе, що виконує функції грошей, і є гроші.

(К. Макконнелл, С. Брю)

Гроші не завжди мали звичну для сьогодення форму. Вони пройшли тривалий еволюційний шлях від повноцінних до сучасних неповноцінних грошей.

**Повноцінні
гроші**

**Змішані форми
грошей**

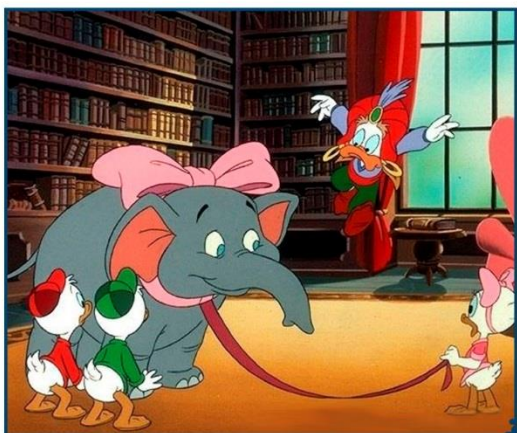

**Неповноцінні
гроші**

Повноцінні гроші – це гроші, номінальна вартість яких відповідає їх реальній (внутрішній) вартості. До повноцінних грошей належать товарні та металеві гроші.

Основні поняття: гроші

Товарні гроші були початковою формою повноцінних грошей.

Спочатку як гроші використовувалися предмети першої необхідності (худоба, сіль, зерно, риба, хліб).

На зміну їм прийшли предмети розкоші (перли, хутро, вироби з дорогоцінних металів).

Купівельна спроможність товарних грошей ґрунтується на вартості, властивій конкретному товару, який використовується в ролі грошей.

Основні поняття: гроші

Металеві гроші спочатку з'явилися як шматки металу різної форми та ваги, з часом вони трансформувались у форму монет.

Спочатку для виготовлення монет використовувалися звичайні метали – залізо, мідь, бронза, які найчастіше вживалися людьми.

Згодом цю роль почали виконувати **срібло** і **золото** – благородні метали, які мають високу питому і сталу вартість та характеризуються здатністю до зберігання.

Основні поняття: гроші

Змішані форми грошей – це гроші, якими користувалися в період переходу від повноцінних до неповноцінних грошей: білонна монета, паперові гроші (казначейські білети, розмінні і нерозмінні банкноти).

Причини поступового переходу від повноцінних (золотих монет) до неповноцінних (паперових) грошей:

- поступове **стирання монет**, внаслідок чого золота монета поступово втрачала реальну вартість і перетворювалась лише на знак вартості;
- свідоме **псування металевих монет** державною владою, тобто зниження вмісту золота в монетах з метою одержання додаткового доходу в казну;
- виготовлення золотих грошей обмежене **малими запасами золота**;
- **відставання видобутку золота** і карбування монет порівняно із зростанням обсягів товарного виробництва і потреб грошового обігу;
- **надмірні витрати** на виготовлення, зберігання і транспортування золотих грошей.

Основні поняття: гроші

Неповноцінні гроші – це гроші, які не мають власної субстанціональної (внутрішньої) вартості.

Основними формами неповноцінних грошей є білонна (розмінна) монета, паперові гроші (казначейські зобов'язання), банківські зобов'язання (банкноти), депозитні вклади, квазігроші («майже гроші» – чеки, векселі).

Застосування неповноцінних грошей можливе лише за рахунок фактора довіри – упевненості економічних контрагентів у можливості використати їх для здійснення майбутніх платежів.

Завдяки цьому неповноцінні гроші називають також **кредитними**.

Основні поняття: гроші

Сучасним різновидом неповноцінних грошей є **депозитні гроші**, які існують у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках.

Рух депозитних грошей здійснюється між рахунками у банках із використанням технічних інструментів – чеків, платіжних доручень, пластикових карток тощо **без участі готівки** (грошей у реальній фізичній формі у вигляді банкнот і монет).

До депозитних грошей належать **електронні гроші** – гроші, які записані у вигляді чисел на банківських рахунках та переміщуються по рахунках у банках автоматично за допомогою **комп'ютерних систем** за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Основні поняття: гроші

Електронна форма грошей є дуже зручною, оскільки забезпечує миттєву швидкість виконання платежів, економію витрат, пов'язаних із виготовленням, збереженням, перерахуванням чи перевезенням готівки.

Носієм електронних грошей є **пластикова (платіжна) картка** – іменний платіжний інструмент, який надає особі, яка користується картою, можливість безготівкової оплати товарів і послуг, одержання наявних коштів у відділеннях банків та банкоматах.

Банківські платіжні картки є двох основних видів: **дебетові картки** – надають можливість здійснювати витрати лише в межах коштів на рахунку власника карти у банку; **кредитні картки** – передбачають можливість використання кредитного ліміту понад суму власних коштів на рахунку в банку.

Основні поняття: гроші

Вартість грошей як засобу обігу визначається їх **купівельною спроможністю** – тим, скільки товарів/послуг можна придбати за одну грошову одиницю.

Купівельна спроможність повноцінних грошей визначалася їх реальною вартістю (наприклад, вартістю золота, з якого гроші виготовлені).

Купівельна спроможність сучасних грошей визначається довірою до емітента (суб'єкта, який здійснює емісію готівкових грошей – держави в особі центрального банку) та збалансованістю кількості грошей, що знаходяться в обігу в економіці.

Основні поняття: гроші

Якщо грошей в економічних суб'єктів стає набагато більше, ніж потрібно для нормального забезпечення потреб грошового обігу (придбання наявних товарів і послуг, здійснення платежів), виникає **інфляція** – зростання загального рівня цін та відповідно зниження купівельної спроможності грошей (знецінення грошей).

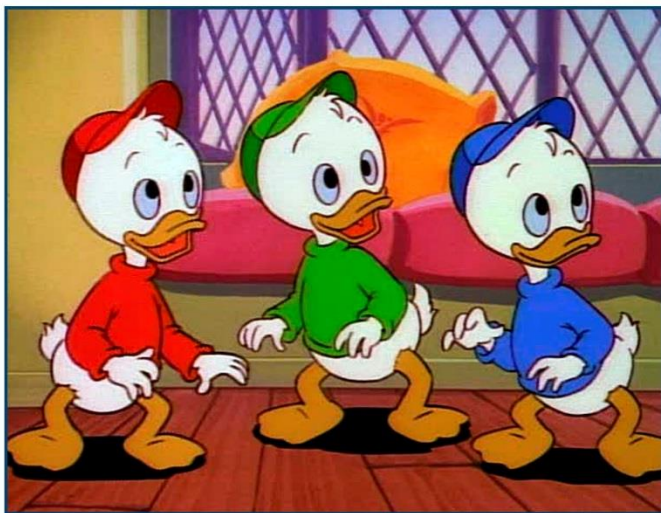
Інфляція може проявлятися приховано у вигляді **дефіциту** товарів при стабільному рівні цін.

Зворотне явище (тривале зниження рівня цін, зростання купівельної спроможності грошей) називається **дефляцією**.

Забезпечення стабільності національної грошової одиниці є одним з основних завдань державної грошової політики.

Основні поняття: гроші

Розвиток сучасних технологій привів до появи **«віртуальних» грошей та електронних систем розрахунку** (наприклад, WebMoney), які використовуються користувачами мережі Інтернет з метою здійснення покупок в онлайн магазинах, оплати комунальних та інших послуг тощо. Такі віртуальні гроші можна перевести на пластикову картку та конвертувати у готівкову форму, і навпаки.

У 2009 році з'явилася цифрова валюта – **криптовалюта, або біткоїн («bitcoin»)** і пов'язана з нею інноваційна платіжна система.

Функціонування цієї платіжної системи базується на використанні спеціальних алгоритмів та криптографічних методів.

Основні поняття: гроші

Створення нових біткоїнів пов'язане із використанням обчислювальної потужності обладнання та електроенергії для написання шифрованого коду.

У коді біткоїну встановлене обмеження, відповідно до якого максимум можна «добути» 21 млн біткоїнів.

Незважаючи на це, біткоїн може поділятися до нескінченності на більш дрібні частини, оскільки це **цифрова валюта**.

Основна відмінність біткоїнів полягає у їх **децентралізації**: в мережі не існує центрального органу контролю і жоден банк у світі не може контролювати ці гроші.

Основні поняття: гроші

Біткоїни можна використовувати у розрахунках за продукцію або послуги в мережі Інтернет, а також обмінювати на інші види валют.

Переказати біткоїни можна куди завгодно і кому завгодно за лічені хвилини після того, як мережа біткоїнів обробить платіж.

До біткоїнів сформувалося різне ставлення серед органів регулювання. У деяких країнах (наприклад, у Китаї) встановлені заборони на використання біткоїнів у розрахунках.

В онлайн-просторі існують й інші схожі на біткоїни валюти: Litecoin, Peercoin, Namecoin та інші.

Основні поняття: фінанси

Фінанси – це економічні відносини, які виникають у процесі розподілу і перерозподілу новоствореної вартості (ВВП) між економічними суб'єктами (державою, юридичними і фізичними особами), а також при створенні і використанні ними фондів грошових коштів.

Прикладами **фінансових відносин** є:

- сплата податків, зборів та обов'язкових платежів;
- виплата заробітної плати, пенсій, стипендій, соціальних допомог;
- виплата дотацій, субвенцій із бюджету;
- формування статутного, резервного та інших фондів підприємства.

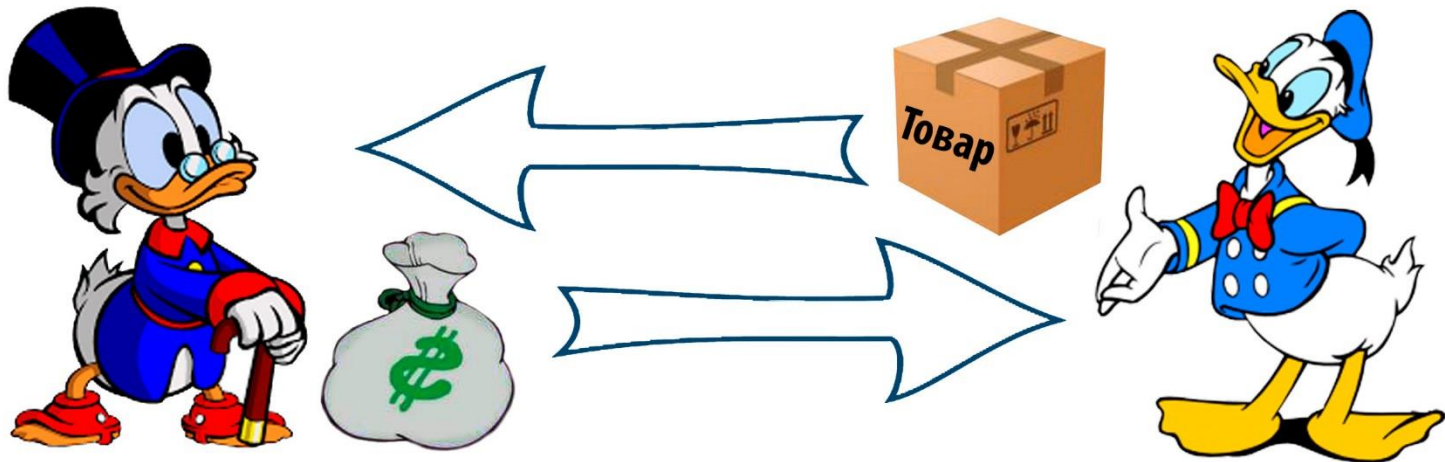
Характерні ознаки фінансів

- Фінанси мають розподільний та перерозподільний характер.

Розглянемо особливості фінансових відносин на прикладі 1 товару:

Гроші виражають вартість усіх товарів та послуг у формі ціни й використовуються для придбання цих товарів і послуг.

При цьому відбувається **еквівалентний, двосторонній** рух вартості.

**Відносини обміну (купівля-продаж товарів та послуг)
не належать до фінансових відносин.**

Характерні ознаки фінансів

За допомогою **фінансів** визначається, з яких складових формується вартість товару та відбувається розподіл даної вартості. При цьому відбувається **безеквівалентний, односторонній рух вартості**.

Ціна = Частина вартості основних засобів + Вартість сировини + Оплата праці + Податки + Прибуток виробника

Амортизаційний фонд підприємства

Погашення зобов'язань перед постачальниками

Заробітна плата

Доходи бюджетів

Чистий прибуток

Відносини **розподілу і перерозподілу вартості є фінансовими відносинами.**

Характерні ознаки фінансів

Фінанси забезпечують розподіл і перерозподіл усього суспільного продукту – ВВП.

ВВП (валовий внутрішній продукт) – сукупна ринкова вартість усіх кінцевих товарів та послуг, що були вироблені в країні за звітний період (рік).

- **Фінансові відносини завжди мають грошовий характер.**

Гроші є технічним засобом функціонування фінансів. Наявність грошей забезпечує реалізацію взаємовідносини з приводу розподілу та перерозподілу суспільного продукту (ВВП).

Характерні ознаки фінансів

- За допомогою фінансів створюються різноманітні цільові фонди грошових коштів:
  - **централізовані** (наприклад, державний бюджет, місцеві бюджети, державні позабюджетні фонди);
  - **децентралізовані** (фонди підприємств – статутний капітал, резервний капітал, амортизаційний фонд, дивідендний фонд, фонд заробітної плати; фонди населення).

Фонди грошових коштів є матеріальним втіленням функціонування фінансів.

Основні поняття: кредит

Кредит – це економічні відносини між кредитором та позичальником щодо надання кредитором позичальнику коштів у позику на визначених умовах, зокрема повернення коштів і сплати відсотків.

Кредитні відносини виникають на етапі **перерозподілу фінансових ресурсів**: коли у розпорядженні одних суб'єктів економіки сформувався надлишок грошових коштів, а у інших – їх нестача, то перерозподілити ці кошти можна за допомогою надання кредиту.

Особа, яка надає кошти в кредит, називається **кредитором**, а особа, яка їх отримує, – **позичальником**.

Основні поняття: кредит

Кредит має декілька **основних ознак (принципів кредитування)**, які відрізняють його від позики й від інших фінансових категорій. Цими принципами є: **поворотність, платність, строковість, забезпечення, цільовий характер використання.**

Принцип поворотності кредиту означає необхідність своєчасного повернення фінансових ресурсів, отриманих від кредитора.

Терміновість кредиту означає встановлення визначеного граничного терміну, в який кредит повинен бути повернений.

Принцип платності передбачає необхідність сплати позичальником відсотків за користування кредитними ресурсами за встановленою кредитором процентною ставкою.

Основні поняття: кредит

Забезпеченість кредиту означає наявність гарантії повернення кредиту позичених коштів у встановлений термін.

Як забезпечення за кредитом можуть застосовуватися наявні у позичальника майно, цінності, нерухомість або гарантії, надані іншою платоспроможною стороною (гарантом чи поручителем).

Матеріальні і нематеріальні активи позичальника, використані для забезпечення за кредитом, переходять у власність кредитора у разі неповернення кредиту і можуть бути використані ним для компенсації збитків.

Цільовий характер використання коштів передбачає спрямування позичальником отриманих за кредитом коштів на досягнення цілей, визначених сторонами в кредитному договорі.

Основні поняття: кредит

Кредити надаються на різні цілі і на різних умовах для населення, фізичних осіб – підприємців, юридичних осіб (підприємств).

Основними видами кредитів, які можуть надаватися населенню, є такі:

- **Споживчий кредит** – це вид кредиту, який надається фізичним особам для придбання товарів (меблів, побутової техніки, будівельних матеріалів, інструментів) чи оплати послуг (лікування, навчання тощо);

- **Автокредит** – це кредит, який надається фізичним особам безпосередньо для придбання транспортних засобів;

Основні поняття: кредит

- **Освітній кредит** – це кредит, який надається фізичним особам на отримання освіти. Об'єктом кредитування в цьому випадку є плата за навчання у навчальному закладі на небюджетній основі;

- **Іпотечний кредит** – вид кредиту, забезпеченням (заставою) за яким є нерухоме майно. Найчастіше іпотечний кредит видається з метою придбання даного нерухомого майна. Земля

чи нерухомість, які є предметом застави за таким кредитом, називаються **іпотекою**;

Основні поняття: кредит

- **Овердрафт** – це кредит, який надається банком для оплати розрахункових документів при недостатності або відсутності грошових коштів на банківському рахунку позичальника.

У цьому випадку банк списує кошти з розрахункового рахунку позичальника в повному обсязі, тобто автоматично надає позичальнику кредит на суму, що перевищує залишок коштів на рахунку (у межах встановленого ліміту).

Фінансово-кредитні установи

При недостатності наявних грошових коштів фізичні особи можуть взяти кредит чи отримати кошти в позику, скориставшись послугами **банків або небанківських фінансових установ**, зокрема ломбардів та кредитних спілок. Кожен із зазначених фінансових посередників має свої переваги та недоліки щодо надання позик фізичним особам.

- **Банк** – це кредитно-фінансова установа, яка на підставі банківської ліцензії може залучати кошти на депозити, надавати кредити, здійснювати платіжно-розрахункові та інші операції.

Видача кредитів є одним із напрямків основної діяльності банку.

Існують різні види банківських кредитів залежно від цілей, термінів та інших особливостей їх надання.

Переваги банківських кредитів для фізичних осіб

- **універсальність** – у банку можна отримати кредити для різних цілей, на різний термін (короткострокові, довгострокові) та в різних обсягах;
- банки в змозі надавати **великі за обсягами кредити**;
- **доступність** – легший доступ до банківських послуг завдяки розгалуженій мережі банківських відділень;
- **низька собівартість банківських послуг та невисокі ставки за кредитами порівняно з іншими фінансово-кредитними установами в Україні.**

Недоліки банківських кредитів для фізичних осіб

- **низька оперативність** прийняття рішень про надання кредиту (особливо щодо іпотечного кредитування);
- **вимоги до наявності забезпечення та/або поручителів** (особливо для підприємців-початківців);
- **можливі додаткові витрати на страхування** предмета застави або самого позичальника;
- **вплив кредитної історії** на подальші рішення щодо видачі кредитів конкретній особі.

Фінансово-кредитні установи

- **Кредитна спілка** – це неприбуткова громадська організація, що діє на кооперативних засадах та забезпечує здійснення взаємокредитування членів кредитної спілки за рахунок акумульованих ними заощаджень.

Кредитна спілка завжди створюється і діє на базі певної спільноти людей, об'єднаних відповідно до їх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання.

Кредитна спілка є **добровільним об'єднанням** громадян та **відкритою організацією**, в якій гарантується вільний вступ і вихід із членів спілки.

Кредитна спілка є **неприбутковою організацією**. Відсотки за кредитами складають дохід кредитної спілки, який надалі спрямовується на формування фондів та нарахування відсотків на вклади членів спілки.

Переваги кредитних спілок для фізичних осіб

- отримати кредит у кредитній спілці легше, ніж у банківській установі;
- членство у кредитній спілці передбачає можливість отримання доходу на свої внески, дохідність за якими, як правило, вища, ніж у банках;
- більш гнучкий підхід до індивідуальних потреб позичальника.

Недоліки кредитних спілок для фізичних осіб

- обмеженість фінансових ресурсів кредитної спілки зумовлює менші обсяги надання позик та коротші терміни кредитування порівняно з банками;
- порівняно вищі ставки за кредитами;
- для отримання кредиту обов'язкове членство в кредитній спілці зі сплатою відповідних вступних внесків;
- менший рівень регулювання і контролю за діяльністю кредитних спілок із боку держави.

Фінансово-кредитні установи

- **Ломбарди** – це фінансові установи, що спеціалізуються на видачі позичок населенню під заставу рухомого майна.

Кошти ломбардів формуються із внесків засновників, прибутку від їхньої діяльності, виручки від реалізації заставленого майна; також ломбарди можуть користуватися банківським кредитом.

При зверненні особи до ломбарду з метою отримання кредиту працівник ломбарду визначає вартість майна, що пропонується для застави. Під кожен вид застави діє свій коефіцієнт, за допомогою якого встановлюється можлива сума позики.

Якщо термін, сума кредиту та процентна ставка узгоджені, між сторонами укладається договір. Заставлене майно залишається в ломбарді і може бути продане, якщо позичальник не поверне кредит в обумовлений термін.

Переваги ломбардних кредитів для фізичних осіб

- швидке надання короткострокових невеликих кредитів без додаткових документів (необхідна наявність лише паспорта);
- отримати позику можна під заставу будь-якого цінного майна (прикраси, антикваріат, побутова техніка та ін.);
- є можливість перезастави;
- кредитна історія клієнта не впливає на рішення про кредитування в ломбарді;
- гнучкий графік роботи, можливість отримання позики практично у будь-який час.

Недоліки ломбардних кредитів для фізичних осіб

- сума кредиту є значно меншою від реальної вартості предмета застави;

- предмет застави залишається в ломбарді;
- за чергового прострочення платежу чи неповернення кредиту у визначений термін ломбард може продати заставні предмети;
- високі процентні ставки за ломбардними кредитами;
- є обмеження щодо предмета застави.

Цікаві факти з історії розвитку грошей, фінансів і кредиту

Кельти дуже вірили у потойбічне життя, а тому могли позичити гроші з умовою повернення на тому світі.

Індієць одного з племен, позичаючи гроші в борг, могли залишити під заставу своє ім'я. Поки індієць не поверне борг, ніхто не називатиме його по імені.

У Стародавній Греції на землі боржника кредитор встановлював табличку, яка означала, що в разі невиплати боргу земля перейде у власність кредитора. Ця табличка називалася «іпотека».

У різні часи у вигляді грошей використовувалися різні предмети, що становили цінність для людей тієї чи іншої епохи. Це були і плитки чаю, і какао-боби, і сушена риба, і добриво, і камені. Грошима, виготовленими з пластику, сьогодні користуються жителі Австралії та деяких країн Південної півкулі Землі.

Шведські мідні монети 18-го століття номіналом 10 далерів вважаються **найважчими металевими монетами**. Вони мали прямокутну форму і відбитки королівської печатки по кутках. Важила така монета 19 кілограмів 710 грамів.

Щоб на новій купюрі утворилася характерна потертість на вигині, потрібно скласти її **4 000 разів**.

У Сполучених Штатах Америки закон забороняє зображувати на грошах **живих людей**.

Сума в 1 мільйон доларів банкнотами по 1 долару важила б приблизно **1 тонну**.
Якщо всі ці банкноти покласти в одну купу, то її висота становила б приблизно **100 метрів**.

**Давньогрецька декадрахма –
найдорожча монета у світі.**

**На аукціоні в Цюриху вона була
продана за 314 тисяч доларів.**

**Золота монета з найбільшим
номіналом в 1 мільйон
доларів викарбувана в Канаді.**

**Вона виготовлена із золота
999,99 проби, її вага
становить 100 кг.**

Найбільша 100 000 доларова купюра з портретом 28-го президента США Вудро Вілсона була випущена в 1934 році.

Існує купюра номіналом 2 долари. Однак її вважають нещасливою, а тому часто відмовляються брати як решту або заробітну плату.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Гроші –	загальноприйнятий еквівалент, в якому виражається вартість товарів та послуг.
Валюта –	грошова одиниця певної країни.
Готівка –	гроші в реальній фізичній формі, тобто банкноти та монети, які є законними платіжними засобами на території певної держави.
Безготівкові розрахунки –	платежі, що здійснюються без використання готівкових грошей, у вигляді перерахування коштів із рахунка платника на рахунок одержувача. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.
Банківський рахунок –	рахунок, що відкривається банком юридичним та фізичним особам для обліку їхніх коштів та розміщення на рахунок безготівкових грошових коштів для цільового використання.
Пластикова (платіжна) картка –	платіжний інструмент, який надає особі, яка користується картою, можливість безготівкової оплати товарів та послуг, одержання наявних коштів у відділеннях банків та банкоматах.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Ціна –	грошове вираження вартості товару або послуги.
Інфляція –	процес знецінення грошей, який, як правило, проявляється у вигляді зростання загального рівня цін на товари та послуги.
Фінанси –	економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу новоствореної вартості (ВВП) між економічними суб'єктами (державою, юридичними та фізичними особами), а також при створенні і використанні ними фондів грошових коштів.
ВВП –	сукупна ринкова вартість усіх товарів та послуг, які були вироблені в країні за один рік.
Кредит –	економічні відносини між кредитором і позичальником щодо надання (кредитором) і отримання (позичальником) коштів у позику на визначений термін з умовою їх повернення і сплати відсотків.
Забезпечення кредиту –	матеріальні та нематеріальні активи (рухоме і нерухоме майно, цінні папери, кошти на депозитному рахунку тощо), які в разі неповернення кредиту переходять у власність кредитора і можуть бути використані ним для компенсації збитків.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Споживчий кредит – вид кредиту, що надається фізичним особам для придбання товарів чи послуг тривалого користування (побутової техніки, меблів, лікування, навчання тощо).

Іпотечний кредит – вид кредиту, забезпеченням (заставою) за яким є нерухоме майно.

Банк – кредитно-фінансова установа, яка на підставі банківської ліцензії може залучати кошти на депозити, надавати кредити, здійснювати платіжно-розрахункові та інші операції.

Ломбард – спеціалізована небанківська установа, що надає кредити фізичним особам під заставу рухомого майна.

Кредитна спілка – неприбуткова організація, що надає кредити та інші фінансові послуги своїм учасникам за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Завдання до теми

1.1. Перед вами зображення і символи 5 різних валют світу: гривні, долара, євро, фунта стерлінгів та юаня. Встановіть відповідність між символом валюти та її формою у вигляді паперових купюр та металевих монет.

Завдання до теми

1.2. «Вірю – не вірю»

Перед вами декілька фактів з історії розвитку української гривні.

Спробуйте вгадати, які із них правдиві:

- А. Рішення створити українську національну валюту було прийнято ще за часів Радянського союзу: 11 травня 1991 року.**
- Б. Перші купюри номіналом 1 гривня були надруковані на Корюківській фабриці технічних паперів.**
- В. До 2015 року гривня тричі змінила своє «обличчя».**
- Г. Певний час в Україні можна було розраховуватися 2 різними валютами.**
- Д. Український грошовий знак номіналом 1 гривня має дев'ять різновидів: 4 банкноти і 5 різновидів монет. Такого немає більше ніде у світі.**
- Ж. Варіанти «крок», «сотий» або «різана» були призначені для назви розмінної монети «копійки».**
- К. Купюри меншого номіналу (1, 2, 5 гривень) перебувають в обігу довше, ніж грошові знаки з вищим номіналом (100, 200, 500 гривень).**

Завдання до теми

1.3. «Пошук слова»

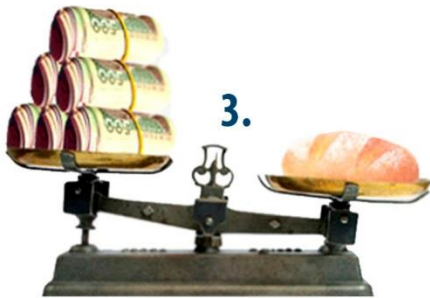
Знайдіть у таблиці
максимальну кількість
фінансово-економічних
термінів та поясніть їх
значення.

Слова можуть
розміщуватися по
вертикалі та по горизонталі
в різних напрямках (згори
вниз, знизу вгору, зліва
направо і справа наліво).

а	п	р	о	ц	е	н	т	о	а
п	е	т	е	о	к	м	ю	б	к
д	н	а	и	с	н	а	н	і	ф
р	с	т	о	в	а	л	ю	т	а
а	і	р	і	ч	б	в	о	к	р
б	я	і	ш	а	д	і	м	о	х
м	б	п	о	р	с	у	л	ї	з
о	с	к	р	е	д	и	т	н	і
л	и	л	г	р	и	в	н	я	с
е	н	ц	і	н	а	а	д	р	о

Завдання до теми

1.4. Знайдіть ілюстрацію, що відповідає наведеним визначенням. Які економічні поняття вони характеризують?

А. Грошові знаки, що виготовляються переважно з паперу.

Б. Виготовляється, як правило, з металу; має визначену форму, вагу, номінал.

В. Лицьовий бік монети.

Г. Зворотний бік монети.

Д. Бік монети.

Ж. Процес знецінення грошей, коли за один і той самий товар треба заплатити більше грошей.

К. Ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

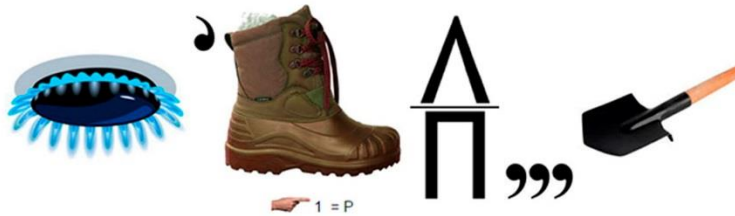
Л. Може надавати кошти у позику, проводити грошові розрахунки і платежі, залучати кошти на депозит.

М. Має право «друкувати гроші», тобто здійснювати емісію готівки.

Завдання до теми

1.5. Які економічні терміни зашифровані у ребусах?

1.

3.

2.

4.

Завдання для допитливих

У різні часи науковці, письменники та громадські діячі по-різному висловлювалися про фінанси. Ось деякі з найвідоміших афоризмів:

1. Державні фінанси – це мистецтво передавати гроші із рук в руки до того часу, поки вони не зникнуть (Роберт Сарнофф).
2. Великі нації ніколи не біднують через марнотратство та нерозсудливість громадян, проте не рідко біднують унаслідок марнотратства та нерозсудливості державної влади (Адам Сміт).
3. У справі податків потрібно брати до уваги не те, що народ може дати, а те, що він може давати завжди (Шарль Монтеск'є).
4. У фінансах покарання слідує відразу за помилкою (П'єр Луї Лакретель).
5. Дайте мені хорошу політику і я дам вам хороші фінанси (Жак Тюрго).

Поясніть, як ви розумієте значення цих висловів.

В якому з афоризмів йдеться про:

- розподільну функцію фінансів;
- контрольну функцію фінансів;
- фінансову політику;
- бюджетну політику;
- податкову політику.

За необхідності
скористайтеся
довідничком

Довідничок

Фінанси виконують дві основні функції – розподільну та контрольну.

Розподільна функція фінансів пов'язана із розподілом ВВП спочатку у вигляді заробітної плати, прибутку, непрямих податків між населенням, підприємствами, державою. Потім відбувається перерозподіл фінансових ресурсів шляхом сплати податків і відрахувань до державного бюджету, місцевих бюджетів та інших фондів. На наступному етапі кошти розподіляються між верствами населення, галузями, територіями шляхом виплат із бюджетів та позабюджетних фондів, зокрема у вигляді пенсій, стипендій, субвенцій тощо.

Контрольна функція фінансів полягає у здійсненні органами влади контролю за процесами розподілу ВВП. Наприклад, за своєчасністю і повнотою сплати податків, цільовим використанням бюджетних коштів тощо. За правопорушення фінансового законодавства можуть встановлюватися різні санкції, передбачаються адміністративна та кримінальна відповідальність.

Довідничок

Фінансова політика є специфічною сферою діяльності держави, спрямованої на мобілізацію фінансових ресурсів, їх розподіл та використання.

Основною метою фінансової політики є оптимальний розподіл ВВП між галузями, соціальними групами населення та регіонами, який би забезпечив безперервність виробничих процесів, фінансову незалежність територій, виконання загальнодержавних програм і надання соціальних гарантій населенню.

Фінансова політика охоплює широке коло завдань держави. Так, основними елементами фінансової політики є бюджетна, податкова, грошово-кредитна, боргова, інвестиційна, валютна, цінова політика та інші.

Бюджетна політика пов'язана з формуванням доходів та витрат держави й місцевих органів влади. Бюджетною політикою держави, зокрема, визначається, з яких джерел будуть акумулюватися кошти до бюджетів; на які напрямки і в яких обсягах будуть витрачатися бюджетні кошти; як здійснюватиметься розподіл коштів та повноважень між різними бюджетами (детальніше див. тему 4).

Податкова політика стосується встановлення і стягнення податків у державі. Зокрема, податковою політикою визначається, які саме податки повинні сплачуватися; встановлюються ставки податків; визначається коло платників податків; призначаються податкові пільги тощо (детальніше див. тему 3).

Тема 2. Особисті фінанси

У цій темі ви зможете:

- дізнатися про **доходи, витрати й бюджет домогосподарства;**
- порівняти **альтернативні варіанти заощадження коштів;**
- отримати поради щодо **управління власними фінансами;**
- знайти цікаву інформацію **про особисті фінанси та найбагатших людей світу;**
- систематизувати свої знання з теми за допомогою **словника ключових понять;**
- перевірити знання за допомогою **цікавих завдань.**

Фінанси домогосподарств

Кожен індивід може перебувати у родинних зв'язках, дружніх стосунках чи іншим чином бути пов'язаним із великою кількістю людей. Проте з точки зору формування його доходів та витрат, планування фінансів і сімейного бюджету, важливим є лише те, з ким цей індивід веде спільне господарство.

Із фінансової точки зору говорять про **«домашнє господарство»** («домогосподарство»), тобто сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують і витрачають кошти. Ці особи можуть як перебувати в родинних стосунках, так і не мати таких стосунків. Домогосподарство може складатися з однієї особи.

Фінанси домогосподарств

Відносини, що виникають із приводу одержання доходів домогосподарствами, формування ними грошових накопичень (цільових фондів грошових коштів), а також щодо використання коштів з метою задоволення особистих потреб громадян, є **фінансами домогосподарств**.

Фінанси домогосподарств залежно від складу груп, у яких можливе формування загальних об'єднаних фінансових потоків (доходів, фондів та видатків), можна розподілити на:

- **фінанси однаків** (неодружена молодь, холостяки, розведені, вдівці та інші);
- **фінанси часткових і повних родин** (чоловік і жінка, їхні діти й батьки);
- **фінанси укрупнених родин** (основна родина, далекі родичі, утриманці, а також у зв'язку з появою забезпечених родин – хатня робітниця, вихователі та інші особи).

Доходи домогосподарства

Сукупні доходи домогосподарств складаються із суми грошових та натуральних надходжень, одержаних членами домогосподарства за певний період:

- як правило, основним джерелом доходів домогосподарств є **заробітна плата** – грошова винагорода, яку отримує працівник за виконану роботу за наймом;

- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (самостійна професійна діяльність: адвокати, аудитори, письменники, художники та інші);

Доходи домогосподарства

- доходи від особистого підсобного господарства в грошовій і натуральній формах, від промислів, а також від надання послуг;

- доходи від власності:

- відсотки за банківським депозитом;
- орендні платежі;
- роялті – винагорода за надання права на користування патентом, будь-яким авторським та суміжним правом;
- дивіденди за акціями, дохід від продажу акцій, облігацій, іноземної валюти;
- доходи від продажу нерухомості, особистого та домашнього майна;

Доходи домогосподарства

- **соціальні трансфери** – надання населенню допомоги у грошовій чи натуральній формі державними та недержавними фондами на безповоротній, безоплатній основі:

- пенсії;

- стипендії;

- соціальні
допомоги;

- пільги та субсидії (включаючи пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, для відшкодування витрат населення на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого палива, за пільговий проїзд окремих категорій громадян);

Доходи домогосподарства

- інші трансфери й доходи:

- вартість дарового майна;

- страхові відшкодування;

- спадок;

- матеріальна допомога.

- грошові безоплатні допомоги від родичів та інших осіб;

Витрати домогосподарства

Споживчі витрати

Неспоживчі витрати

Споживчі витрати домогосподарств включають:

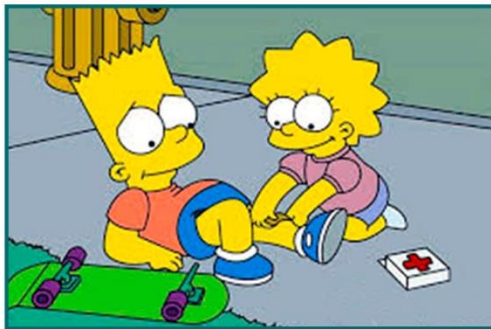
- витрати на придбання продуктів харчування й вартість спожитих продуктів харчування, отриманих з особистого підсобного господарства, подарованих родичами та іншими особами;
- витрати на придбання непродовольчих товарів;
- витрати на оплату житла, комунальних послуг, включаючи суми пільг та безготівкових субсидій;

Витрати домогосподарства

Споживчі витрати домогосподарств включають:

- витрати на оплату послуг культурно-побутового призначення;

- витрати на охорону здоров'я;

- транспортні видатки, включаючи безготівкові пільги;

- витрати на освіту.

Витрати домогосподарства

Неспоживчі витрати домогосподарств включають:

- сплату податків, зборів, інших обов'язкових платежів;
- повернення домогосподарством боргів;

грошові та негрошові витрати на

- допомогу родичам та іншим особам, аліменти;

- інвестиційні видатки: витрати на купівлю нерухомості, на капітальний ремонт, будівництво житла та господарських будівель; витрати на придбання цінних паперів, валюти, вкладів до банківських установ.

Бюджет домогосподарства

Баланс фактичних доходів та витрат домогосподарства за визначений період часу (квартал, місяць, рік) формує **бюджет домогосподарства**.

Приклад бюджету домогосподарства за один місяць

ДОХОДИ	ВИТРАТИ
<i>Заробітна плата дорослих членів сім'ї – 6 300 грн.</i>	<i>Квартплата і комунальні послуги – 800 грн.</i>
<i>Пенсія бабусі – 1 700 грн.</i>	<i>Податки та платежі – 200 грн.</i>
<i>Стипендія сина – 1 000 грн.</i>	<i>Продукти харчування – 4 000 грн.</i>
<i>Доходи за депозитами – 500 грн.</i>	<i>Витрати на транспорт – 300 грн.</i>
<i>Інші доходи – 200 грн.</i>	<i>Витрати на ліки – 200 грн.</i>
<hr/>	<i>Одяг, взуття – 3 000 грн.</i>
<i>Загальна сума доходів – 9 700 грн.</i>	<i>Витрати на відпочинок – 700 грн.</i>
	<i>Інші витрати – 500 грн.</i>
	<hr/>
	<i>Загальна сума витрат – 9 700 грн.</i>

Бюджет домогосподарства

Якщо за визначений період часу витрати перевищують власні доходи домогосподарства, то виникає **нестача коштів**. Її можна компенсувати за рахунок зменшення заощаджень домогосподарства або використання кредитних ресурсів (взяти кредит у банку / кредитній спілці / іншій фінансовій установі або позичити гроші у знайомого).

Якщо доходи перевищують витрати, це означає, що частина коштів домогосподарства **заощаджується** – не витрачається на поточне споживання, а призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Навіщо заощаджувати кошти?

Домогосподарства цілеспрямовано заощаджують частину своїх доходів:

- для того, щоб у майбутньому придбати **дорогі товари** (квартиру, автомобіль, побутову техніку);

- для покриття **непередбачуваних витрат** (наприклад, витрат на лікування);

- для компенсації **очікуваних витрат майбутніх періодів** (весілля, отримання вищої освіти);
- з метою **отримання прибутку**, інвестуючи частину доходів у цінні папери, нерухомість, банківські депозити тощо;
- тому що мають звичку заощаджувати кошти для відчуття **фінансової безпеки**.

Заощадження домогосподарств

Домогосподарства можуть обирати різні варіанти збереження своїх заощаджень:

- безпосередньо зберігати готівку у національній чи іноземній валюті;
- зберігати кошти у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів;

- користуватися послугами різних фінансово-кредитних установ для збереження і примноження своїх заощаджень.

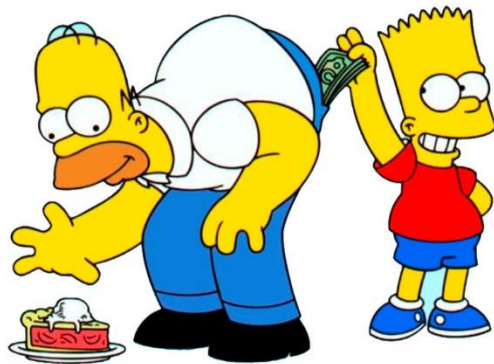
Чому не варто зберігати гроші під матрацом або в трилітровій банці?

1. Сучасні гроші не є повноцінними (їх не виготовляють із дорогоцінних металів, які мають цінність самі по собі), із часом унаслідок інфляції гроші знецінюються, за них можна придбати менше товарів.

2. Відсутня гарантія захисту грошей від крадіжки чи їх втрати з інших причин.

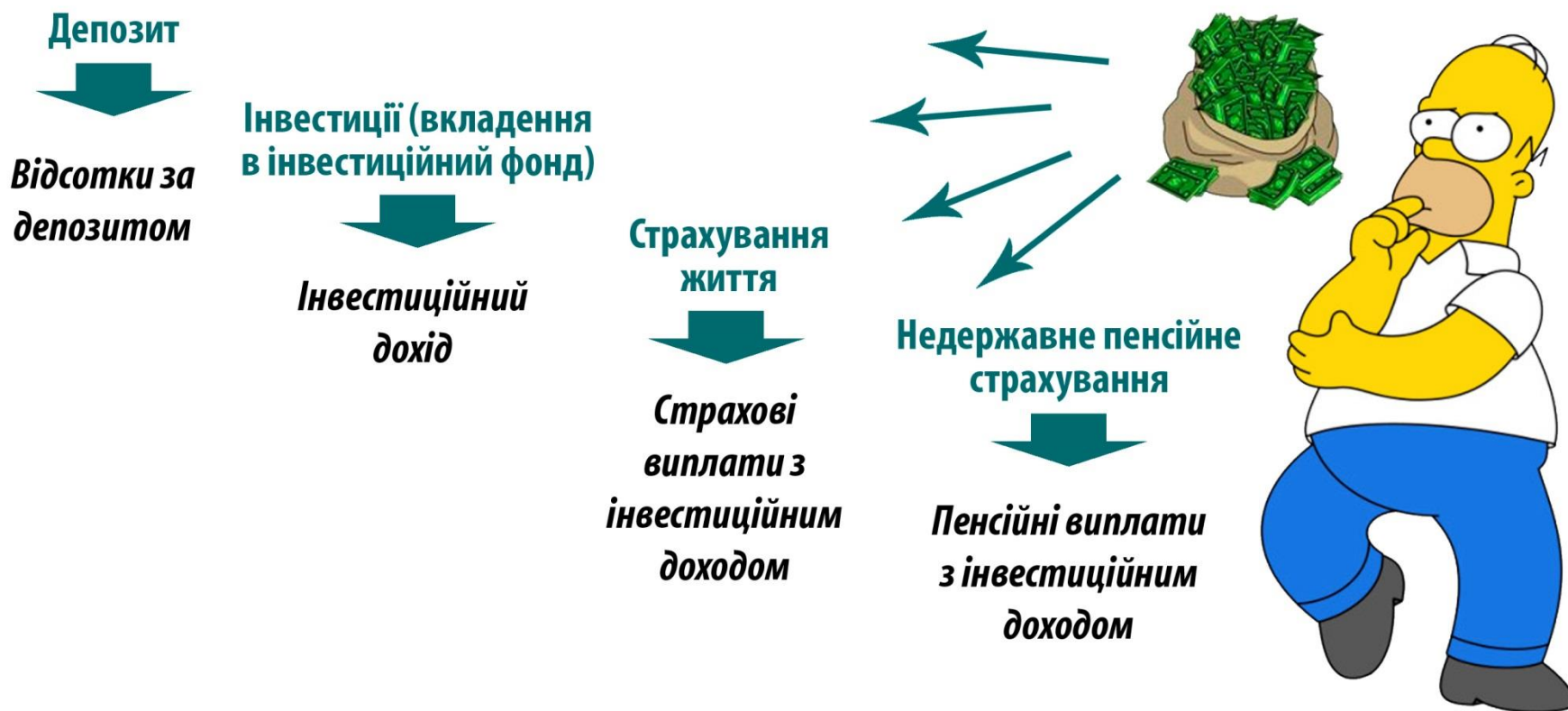

3. Велика спокуса витратити кошти на поточне споживання.

Альтернативні варіанти заощадження коштів

Для того, щоб накопичити кошти і захистити свої заощадження від знецінення, фізичні особи можуть скористатися послугами різних фінансових установ: банків, інвестиційних фондів, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів.

Банки – фінансові установи, що здійснюють кредитні, депозитні, розрахунково-касові операції. Залучаючи кошти на депозит, банки забезпечують вкладнику дохід у вигляді відсотків за рахунок використання цих коштів для кредитування фізичних та юридичних осіб.

Інститути спільного інвестування (інвестиційні фонди) об'єднують внески багатьох інвесторів для подальшого отримання прибутку шляхом вкладення їх у цінні папери, нерухомість, інші активи.

Компанії зі страхування життя (страхові компанії «life») – фінансові посередники, які на основі договору страхування беруть на себе ризики, пов'язані з життям і здоров'ям застрахованої особи, отримують страхові премії (внески) та здійснюють страхові виплати при настанні визначених у договорі страхування подій (дожиття особи до певного віку, смерті застрахованої особи, нещасного випадку).

Недержавні пенсійні фонди – працюють винятково для пенсійного забезпечення громадян: залучають пенсійні внески вкладників, інвестують їх у надійні фінансові активи для захисту від інфляції, а пізніше здійснюють пенсійні виплати учасникам за рахунок накопичених пенсійних активів.

Кожен із варіантів заощадження коштів має свої **переваги** та **недоліки**.

● Універсальність

«+» **Банки:** банківський депозит дозволяє накопичувати кошти упродовж будь-якого періоду часу, забезпечуючи таким чином створення заощаджень, що мають різну цільову спрямованість: захист коштів від інфляції, заощадження з метою придбання певних товарів у майбутньому, створення довгострокових пенсійних заощаджень тощо.

«+» **Інвестиційні фонди:** вклади можуть здійснюватися на різний термін, а інвестори відповідно можуть досягти різних цілей заощадження коштів: отримання максимального прибутку/ отримання меншого прибутку, але з більшою надійністю вкладень тощо.

«—» **Страхові компанії «life»:** забезпечують винятково довгострокові цілі заощадження коштів (страхування додаткової пенсії, весільне страхування, страхування дітей тощо). Договір страхування життя укладається на термін від 10 років.

«—» **Недержавні пенсійні фонди:** мають єдину цільову спрямованість заощаджень – пенсійне забезпечення громадян при досягненні певного віку. Не можуть застосовуватися для короткострокових заощаджень.

● Ліквідність (можливість дострокового зняття коштів без втрати доходу)

«+» **Банки:** банківські вклади до запитання (поточні і карткові рахунки, депозити без встановленого терміну) є найбільш ліквідними, ці кошти можна отримати у будь-який час. Строкові депозити (укладені на визначений термін) можна достроково припинити і отримати суму вкладу, якщо ця умова передбачена в договорі банківського вкладу.

«+/-» **Інвестиційні фонди:** можливості викупу і продажу цінних паперів інвестиційного фонду (які засвідчують вклад інвестора у цей фонд) залежать від типу фонду. Найвищу ліквідність забезпечують відкриті інвестиційні фонди, найнижчу – закриті інвестиційні фонди.

«-» **Страхові компанії «life»:** договір страхування життя можна достроково припинити, при цьому страховою компанією буде здійснена виплата «викупної суми». Протягом перших двох років дії договору страхування викупна сума дорівнює нулю, протягом наступних років вона становить певну частку від розміру сплачених страхових внесків.

«-» **Недержавні пенсійні фонди:** дострокове одержання коштів (до досягнення особою визначеного пенсійного віку) можливе лише за умов виїзду на постійне місце проживання за межі України чи медично підтвердженого критичного стану здоров'я. Вкладник має право за бажанням перевести свої пенсійні активи в інший НПФ.

● РИЗИКОВІСТЬ (гарантії повернення коштів)

«+» **Банки:** для гарантування повернення коштів вкладників у випадку неплатоспроможності та банкрутства банку створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

«-» **Інвестиційні фонди:** високі ризики вкладення коштів. Значно залежать від стану фондового ринку, фінансово-економічної стабільності в країні. Зниження ризиків досягається шляхом державного регулювання структури розміщення коштів інститутів спільного інвестування.

«+/-» **Страхові компанії «life»:** існують регуляторні вимоги до напрямків та структури розміщення резервів компаній зі страхування життя, а також законодавчо встановлюються нормативи платоспроможності страхових компаній для уникнення їх банкрутства.

«+/-» **Недержавні пенсійні фонди:** держава не несе відповідальності за зобов'язаннями НПФ. Уникнення неплатоспроможності недержавного пенсійного фонду забезпечується вимогами до розміщення пенсійних активів, а також перехресним контролем за діяльністю фонду з боку адміністратора та компанії (-ій) з управління активами.

● Дохідність

«+ (фіксована)» Банки: процентна ставка за депозитом визначається на весь період його дії і фіксується у договорі банківського вкладу. Розмір процентної ставки за депозитами відрізняється у різних банках, а також може залежати від терміну, валюти вкладу та інших умов.

«+/-» Страхові компанії «life»: забезпечують відповідно до законодавства гарантований інвестиційний дохід у розмірі 4 %. Крім того, є можливість отримати додатковий інвестиційний дохід, який наперед не зафіксований, залежить від фактичних результатів діяльності страхової компанії. Додатковою перевагою є можливість отримання всієї страхової суми (чи її частки) при настанні визначеної в договорі події – нещасного випадку, втрати працездатності чи смерті застрахованої особи. В даному випадку сума відшкодування може істотно перевищити обсяг фактично сплачених страхових премій.

«+ (найвища)» Інвестиційні фонди: рівень дохідності залежить від типу інвестиційного фонду, проте в цілому серед розглянутих фінансових установ інвестиційні фонди можуть забезпечити найвищу прибутковість вкладення коштів. Рівень інвестиційного доходу наперед не зафіксований.

«-» Недержавні пенсійні фонди: гарантований розмір інвестиційного доходу не встановлюється, він може коливатися щорічно залежно від ефективності управління пенсійними активами.

● Доступність

«+» **Банки:** мають розгалужену мережу філій та відділень, а також розвивають сервіси віддаленого доступу до банківських рахунків із використанням банкоматів, платіжних терміналів, інтернет-банкінгу.

«-» **Страхові компанії «life»:** головні офіси та представництва компаній зі страхування життя, як правило, представлені у великих містах. В інших містах та населених пунктах зв'язок зі страховою компанією відбувається через страхових агентів. Також розвиваються онлайн-сервіси укладення та обслуговування договорів страхування.

«-» **Інвестиційні фонди:** регіонально основна частина інститутів спільного інвестування, розташована у м. Києві, в багатьох областях України відсутні зареєстровані інвестиційні фонди.

«-» **Недержавні пенсійні фонди:** за винятком професійних та корпоративних недержавних пенсійних фондів (тобто тих, що створюються профспілками та роботодавцями для визначеного кола працівників), кількість відкритих недержавних пенсійних фондів, учасниками яких можуть бути будь-які фізичні особи, в Україні порівняно невелика, вони представлені не у всіх регіонах України. Найбільш популярними та доступними є відкриті НПФ, засновниками яких є банки.

Як управляти особистими фінансами: *корисні поради*

1. Щоб контролювати свої фінанси, необхідно розуміти, звідки та в якому обсязі до вас надходять кошти і на які цілі вони витрачаються. Тому корисно записувати свої доходи та витрати.

2. Потрібно не лише фіксувати витрати, але й аналізувати їх та планувати наперед. Якщо очікувані доходи є меншими від запланованих витрат, необхідно визначити пріоритети; з'ясувати, що є необхідним та важливим (оплата комунальних послуг, проїзд), а від чого можна відмовитися.

3. Оптимізація витрат полягає не в тому, щоб бездумно обмежити свої бажання, а в тому, щоб раціонально підходити до придбання товарів та послуг. Складаючи список запланованих покупок (шопінг-лист), необхідно зробити поділ на життєво необхідні речі й ті, без яких можна обійтися.

Від останніх відмовляйтеся, а решту записуйте у порядку пріоритетності.

4. Позбудьтеся шкідливих фінансових звичок: придбання непотрібних на даний момент речей, товарів, значної кількості продуктів, що швидко псуються, тощо.

5. Розраховуйтеся готівкою, а не банківськими картками. Психологи стверджують, що готівка допомагає відчувати «фінансові витрати»: людина схильна утриматися від купівлі дорогої чи непотрібної речі, коли бачить суму грошей у своєму

гаманці, і навпаки, може робити необдумані покупки при розрахунку картою, особливо кредиткою.

6. Правильно інвестуйте. Гроші потрібно не лише заробляти та раціонально витратити, а й вкладати так, щоб вони давали прибутки. Найбільший дохід можна отримати в тому випадку, якщо ваші заощадження не зберігаються вдома в затишному місці, а працюють разом із вами, подвоюючи при цьому ваш прибуток.

Як управляти особистими фінансами: поради бабусі Ганнусі

Щоб у вас водилися гроші:

- не свистіть у будинку – інакше грошей не буде;
- не перераховуйте дрібні гроші в гаманці;
- не рахуйте гроші ввечері;
- не давайте ввечері у позику гроші або сіль;
- не виносьте сміття як сонце сіло – винесете достаток;
- не метіть у будинку/квартирі різними віниками;
- не змітайте крихти із столу рукою;
- не кладіть гроші на стіл;
- не залишайте гаманець порожнім;
- не тримаєте разом гроші різної валюти, бо посваряться;
- гроші різного номіналу теж краще складати по порядку.

Примітка. Ці поради не потрібно сприймати як керівництво до дії

Цікаві факти про особисті фінанси

Виявляється, у світі бувають мільйонери-бомжі!

У Швеції безхатченко на ім'я Курт Дегерман залишив після своєї смерті спадок у розмірі більше 1 млн доларів, який він накопичив протягом 30 років, здаючи бляшані банки і вкладаючи кошти в успішні шведські компанії. Частину коштів у вигляді 124 золотих злитків він зберігав у банківському сейфі.

Дегерман заповідав ці гроші своєму двоюрідному братові, який іноді його провідував. Однак інші родичі оскаржили рішення померлого через суд і теж отримали частину спадщини.

Цікаві факти про особисті фінанси

У 1963 році річний дохід легендарної актриси Елізабет Тейлор становив щонайменше 2,3 млн доларів, у той час як найбільш високооплачуваний бізнес-менеджер отримував 650 тис. доларів на рік, а президент Джон Кеннеді – 150 тис. доларів на рік.

На початку своєї акторської кар'єри Джим Керрі сам виписав собі чек на 10 мільйонів доларів «за надані акторські послуги». Минув час і до дати, що значилася на чеку, актор справді зміг перевести чек у готівку.

Найбагатші люди світу (Forbes 2015)

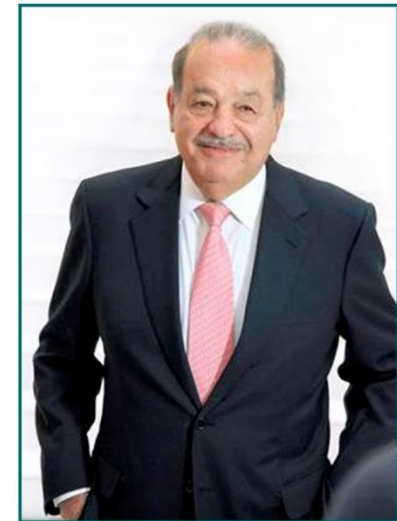

1. Білл Гейтс (Bill Gates) – американський підприємець, співзасновник Microsoft.
Статок \$79,2 млрд.

Microsoft

2. Карлос Слім Елу (Carlos Slim Helú) – мексиканський телекомунікаційний магнат.
Статок \$77,1 млрд.

Найбагатші люди світу (Forbes 2015)

3. Уоррен Баффет (Warren Buffett) – американський підприємець, інвестор.
Статок \$72,7 млрд.

BERKSHIRE HATHAWAY INC.

4. Амансіо Ортега (Amancio Ortega) – іспанський підприємець, головний власник компанії Inditex (бренди Zara, Massimo Dutti та ін.).
Статок \$66,4 млрд.

INDITEX

Найбагатші жінки планети (Forbes 2015)

1. Крісті Уолтон (Christy Walton) –
співвласниця Wal-Mart.

8-ме місце у загальному списку найбагатших людей.
Статок \$41,7 млрд.

Walmart ✨

**2. Ліліан Беттанкур
(Liliane Bettencourt) –**

співвласниця L'Oreal.
10-те місце у загальному
списку найбагатших людей.
Статок \$40,1 млрд.

L'ORÉAL

Найбагатші українці (Forbes 2015)

1. Ринат Ахметов – підприємець, власник компанії СКМ (Систем Кепітал Менеджмент).
Статок \$6,7 млрд.

**СИСТЕМ
КЕПІТАЛ
МЕНЕДЖМЕНТ**

2. Віктор Пінчук – власник інвестиційно-консалтингової групи «EastOne».
Статок \$1,5 млрд.

eastone

Найбагатші вигадані персонажі (Forbes 2015)

1. Скрудж МакДак (Scrooge McDuck) – один із ключових героїв мультфільму «Качині історії». Зберігає свої заощадження у золотих монетах.

Найбагатший і в той же час найжадібніший качур у світі почав заробляти перші гроші чистильником взуття в Глазго, а сьогодні володіє одним із найбільших гірничодобувних концернів.
Статок \$64,5 млрд.

2. Дракон Смауг з «Хоббіта» (Dragon Smaug). Основа його багатства – дорогоцінні метали, вартість яких стрімко зростає.
Статок \$62,0 млрд.

Найбагатші вигадані персонажі (Forbes 2015)

3. Флінтхарт Гломгольд (Flintheart Glomgold) – головний конкурент Скруджа МакДака в «Качиних історіях». Статок \$51,9 млрд.

4. Матуся (Mom) – героїня мультфільму «Футурама», глава компанії MomCorp. Статок \$25,7 млрд.

5. Монтгомері Бернс (Montgomery Burns) – персонаж мультсеріалу «Симпсони», директор Спрингфілдської АЕС. Статок \$21,3 млрд.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Домогосподарство – економічна одиниця, що складається з однієї або кількох осіб, об'єднаних веденням спільного господарства. Члени домогосподарства, на відміну від сім'ї, можуть не мати родинних зв'язків.

Фінанси домогосподарств – грошові відносини, що виникають у процесі формування, розподілу і використання грошових доходів та заощаджень домогосподарств з метою задоволення особистих потреб громадян.

Дохід домогосподарства – загальний обсяг надходжень домогосподарства з різних джерел у грошовій та натуральній формах за певний період часу.

Заробітна плата – грошова винагорода, яку отримує працівник за виконану роботу.

Роялті (авторська винагорода) – будь-який платіж, отриманий як винагорода за користування чи надання права на користування патентом, торговельною маркою, дизайном, секретним кресленням, формулою, будь-яким авторським та суміжним правом на літературні твори, твори мистецтва і науки, комп'ютерні програми тощо.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Соціальні трансфери –

передача ресурсів населенню у грошовій чи натуральній формі на безоплатній і безповоротній основі з державних та недержавних фондів.

Пенсія –

постійна грошова виплата, що призначається у встановленому державою порядку для матеріального забезпечення певних категорій осіб (наприклад, при досягненні особою пенсійного віку).

Субсидія –

грошова допомога, що надається з бюджету чи позабюджетного фонду на безповоротній основі з метою виконання програм соціального захисту населення.

Стипендія –

постійна грошова виплата, що надається учням та студентам середніх спеціальних і вищих навчальних закладів за умови успішного навчання.

Витрати домогосподарства –

сума платежів за товари та послуги, отримані у звітному періоді, а також сума коштів, спрямованих на купівлю цінних паперів, валюти, нерухомості, на будівництво, допомогу родичам та знайомим, на вклади до банківських установ, на податки та інші внески.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Споживчі витрати – це грошові витрати домогосподарства на купівлю продуктів харчування, непродовольчих товарів, а також на оплату особистих послуг.

Бюджет домогосподарства – баланс фактичних доходів та витрат домогосподарства за певний період часу.

Заощадження – частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податків та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання.

Депозит – певна сума грошей або цінних паперів у готівковій чи безготівковій формі, що вноситься на зберігання до банку чи іншої кредитної установи з правом отримання на зазначених у договорі умовах.

Інвестиції – грошові майнові чи інші цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та іншої діяльності з метою отримання прибутку в майбутньому.

Завдання до теми

2.1. Знайдіть у списку пояснення для кожного терміна, поданого в таблиці:

доходи домогосподарства	прожитковий мінімум	видатки домогосподарства	
родина	бюджет домогосподарства	іпотечний кредит	бідність
домогосподарство	заощадження домогосподарства	споживчий кредит	

1. Об'єднання людей, пов'язаних спільним побутом та взаємною відповідальністю на основі шлюбу.
2. Сума доходів, яку отримує домогосподарство у грошовій формі з будь-яких джерел.
3. Сума витрат на сплату податків фізичними особами, витрати на харчування, отримання освіти, транспортні витрати тощо.
4. Короткострокові позики фізичним особам, що надаються для придбання товарів, на лікування, навчання тощо.
5. Частина доходу домогосподарства, що зберігається та не витрачається на купівлю товарів і послуг.
6. Сукупність осіб, які ведуть спільне господарство.
7. Соціальне положення, що характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів.
8. Баланс фактичних доходів та витрат сім'ї.
9. Вартісна величина, що визначає мінімальний набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та мінімальний набір послуг, необхідних для підтримки життєдіяльності і збереження здоров'я людини.
10. Довгострокові позики громадянам, за рахунок яких фінансується придбання житла.

Завдання до теми

2.2. У кожному з наведених блоків визначте словосполучення, яке не задовольняє тематичну групу, та обґрунтуйте свій вибір.

1.

фінанси одинаків;
фінанси родин;
фінанси соціальних пріоритетів;
фінанси укрупнених родин

2.

оплата праці;
виплати біженцям і переселенцям;
соціальні допомоги;
страхові відшкодування

3.

транспортні видатки;
інвестиційні видатки;
заощадження;
сплата податків

4.

номінальні ресурси;
індивідуальні ресурси;
реальні ресурси

5.

оплата найманої праці; соціальні трансферти;
доходи від тіньової та напівлегальної економіки;
фінанси поліпшення умов життя та середовища перебування

Завдання до теми

2.3. Доповніть текст термінами з таблиці, використавши їх у потрібному відмінку:

агент із нерухомості

ціна

іпотечний кредит

заробітна плата

банк

процентна ставка

премія

банкомат

депозит

бюджет

Напередодні Нового Року Сергій, який працював менеджером на підприємстві, пішов до 1, щоб зняти з картки щомісячну 2. Наступного дня Сергію повідомили, що йому та деяким іншим працівникам буде нарахована додаткова 3 за підсумками роботи у звітному році. Сергій дуже зрадів, адже давно сподівався на зростання сімейного 4. У його планах було придбання нової квартири для родини. Сергій неодноразово звертався за допомогою у пошуку житла до 5, проте 6 за нову квартиру була занадто високою. Щоб зібрати необхідну суму, Сергій зняв кошти з 7, але їх все одно не вистачало для здійснення мрії. Тоді на сімейній нараді було вирішено скористатися послугами одного з найбільших комерційних 8 України і взяти на декілька років 9, 10 за яким влаштувала родину. Врешті, зібравши необхідну суму, Сергій зміг придбати довгоочікуване житло. Новий Рік щаслива родина зустрічала у власній просторій квартирі.

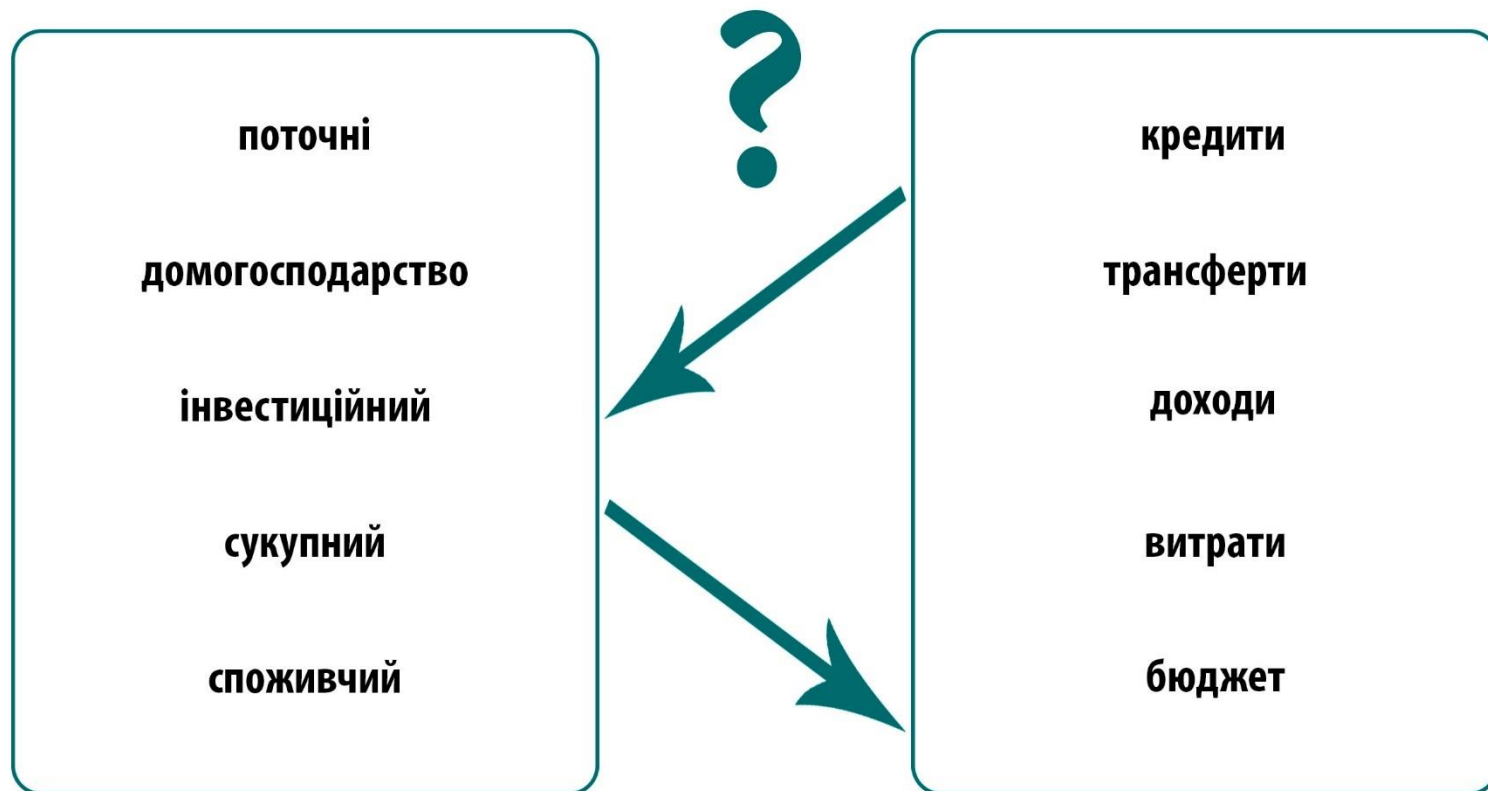
Завдання до теми

2.4. Із кожної пари тверджень оберіть правильне:

1. Споживчі витрати – це витрати домогосподарств на придбання продуктів харчування, оплату житла, комунальних послуг, послуг зв'язку, проїзду у транспорті, витрати на лікування, відпочинок тощо.	Інвестиційні витрати – це витрати домогосподарств на придбання продуктів харчування, оплату житла, комунальних послуг, послуг зв'язку, проїзду у транспорті, витрати на лікування, відпочинок тощо.
2. До поточних трансфертів належать пенсії, стипендії, субсидії, державна допомога та інші види соціальних виплат.	До поточних трансфертів належать заробітна плата, надходження від продажу майна та доходи від підприємницької діяльності.
3. Прожитковий мінімум – набір товарів, яким характеризуються типовий рівень та структура споживання людини або сім'ї за визначений період.	Прожитковий мінімум – вартісне вираження набору продуктів харчування, непродуктових товарів та послуг, мінімально необхідних для забезпечення життєдіяльності людини.
4. Заощадження виникають при перевищенні доходів над видатками домогосподарств і їх спрямуванні у депозити, придбання цінних паперів та валюти.	Заощадження виникають при перевищенні видатків над доходами домогосподарств і використанні для їх покриття банківських кредитів та небанківських позик.

Завдання до теми

2.5. Утворіть максимальну кількість словосполучень із запропонованих слів і поясніть їх значення:

Тема 3. Податки

У цій темі ви зможете:

- дізнатися про **сутність та необхідність оподаткування**;
- вивчити **основні елементи податків**;
- ознайомитися з **основними видами податків в Україні**;
- знайти **цікаві факти про податки**;
- узагальнити знання ключових термінів із теми за допомогою **міні-словничка**;
- перевірити знання за допомогою **цікавих завдань**.

Сутність та необхідність податків

У цьому світі неминучі тільки смерть і податки.

(Бенджамін Франклін)

Податки є одним із найдавніших фінансових інструментів будь-якої економічної системи світу.

Податки – це обов’язкові платежі, що законодавчо встановлюються державою, сплачуються юридичними та фізичними особами в порядку і на умовах, передбачених чинним законодавством для фінансового забезпечення виконання державою покладених на неї функцій (управлінської, оборонної, соціальної, економічної та інших).

Сутність та необхідність податків

*Податок – дозволена форма грабунку.
(Фома Аквінський)*

Податки встановлюються **лише державою** та є її атрибутом. Податкові відносини мають односторонню спрямованість – **від платника до держави**.

Присвоєння державою частки доходів громадян та підприємств у вигляді податків здійснюється на основі не об'єктивно діючих економічних законів, а юридичних законів, тобто **шляхом примусу**.

Держава стає власником частки національного доходу не як учасник процесу виробництва, а як орган, що володіє політичною владою.

Сутність та необхідність податків

*Хороших податків не буває.
(Уїнстон Черчилль)*

Податки в житті людини і суспільства в цілому завжди викликали негативну реакцію через нерозуміння їхньої доцільності.

Упродовж багатьох століть податки були інструментами жорстоких форм перерозподілу

національного багатства на користь правлячої еліти (податки розглядалися як насильство, деспотизм, найбільше зло економічного життя).

Сутність та необхідність податків

Податки – це ціна за життя у цивілізованому світі.

(Олівер Венделл Голмс старший)

Розвиток цивілізації та демократичних засад довів, що податки є об'єктивно необхідним явищем і можуть бути ефективно використані на благо людини, забезпечити захист її прав та свобод, доступ до соціальних послуг, сприяти зростанню суспільного добробуту.

Податки об'єктивно необхідні як **основне джерело наповнення бюджетів усіх рівнів. Кошти, отримані від збору податків, беруть участь у **фінансуванні державних програм,** зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.**

Сутність та необхідність податків

Виплатити податок значить віддати частину своєї власності, щоб зберегти решту.

(Вольтер)

Процес стягнення податків пов'язаний із соціальним статусом (рівнем добробуту) конкретних платників податків. Через сплату податків реальні доходи платника знижуються. У той самий час при отриманні від держави суспільних благ і трансфертних платежів (субсидій, дотацій) реальний добробут окремих індивідуумів покращується.

Суспільна ціна податків визначається втратою частини особистого прибутку конкретними платниками, яку через бюджет перерозподіляють між усіма членами суспільства.

Сутність та необхідність податків

Якщо ви порушуєте правила, вас штрафують; якщо ви виконуєте правила, вас обкладають податками.

(Лоренс Пітер)

Сплата податку не має характеру покарання.

Стягнення штрафів за певні протиправні дії, наприклад, при порушенні правил дорожнього руху, має ознаки покарання. Обов'язковість сплати податку, навпаки, виникає лише під час правомірної діяльності платника податку.

Водночас існує необхідність примусової сплати податку, що відрізняє його від добровільної пожертви. За порушення платником податку встановлених правил оподаткування передбачаються адміністративна та кримінальна відповідальність.

Сутність та необхідність податків

Громадянин мусить сплачувати податки з тими ж почуттями, з якими закоханий дарує своїй коханій квіти.

(Новаліс)

Стягнення податку є одностороннім процесом і має безвідплатний, обов'язковий характер для конкретного платника. Оскільки податок сплачується з метою покриття суспільних потреб, які в основному відокремлені від індивідуальних потреб кожного платника, він є індивідуально безповоротним. Сплата податку не породжує зустрічного зобов'язання держави надати окремому платнику податку певного індивідуального еквівалента чи вчинити на його користь будь-які дії.

Основні елементи податків

Сукупність усіх податків та зборів, встановлених у країні, складає її **систему оподаткування**.

Під час встановлення податку обов'язково визначаються основні його **елементи**, зокрема: платники податку, об'єкт та база оподаткування, ставка податку, порядок обчислення і сплати податку, звітність про обчислення і сплату податків, податкові пільги.

Платником податку є будь-яка особа (фізична або юридична), на яку законодавчо покладено обов'язок сплачувати податок.

Наприклад, підприємства, що здійснюють свою господарську діяльність на території України, зобов'язані сплачувати податок з отриманого прибутку, тобто суб'єкти господарювання – юридичні особи є **платниками** податку на прибуток.

Основні елементи податків

Об'єкт оподаткування – те, що оподатковується: певний вид доходу, майна, вартість продукції, визначена господарська операція тощо,

за наявності яких виникає обов'язок сплатити податок.

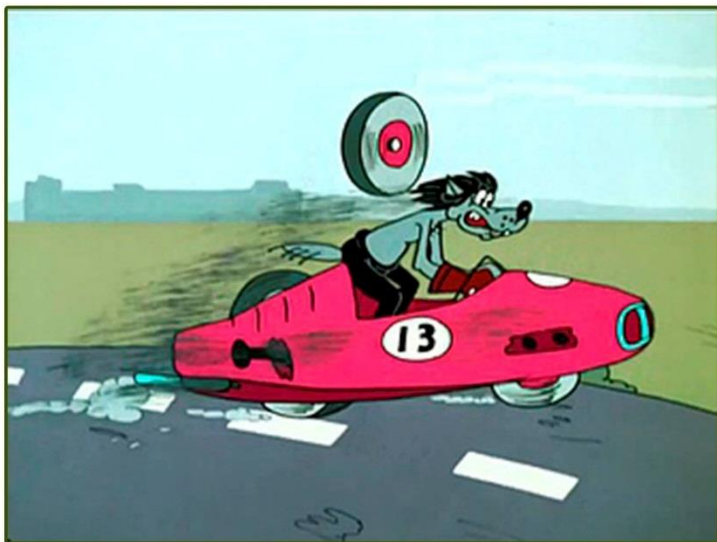
База оподаткування – вартісне, фізичне чи інше вираження об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка.

Наприклад, громадяни повинні сплачувати податок на доходи фізичних осіб із отриманої заробітної плати. Припустимо, працівнику нарахована заробітна плата за місяць у сумі 2 000 грн. В цьому прикладі **об'єктом оподаткування** є заробітна плата, а **базою оподаткування** – її вартісне вираження, тобто 2 000 грн.

Основні елементи податків

Ставка податку (податкова ставка) – це розмір податку з одиниці бази оподаткування.

Найчастіше ставка податку встановлюється у **відсотках** (наприклад, для таких податків: податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість).

Ставка податку може встановлюватися і у **твердих сумах** – у гривнях, євро та ін. (наприклад, акцизний податок на автомобілі встановлено в євро за 1 000 куб. см об'єму циліндра двигуна транспортного засобу).

Основні елементи податків

Для кожного податку законодавчо визначаються порядок нарахування, строки та порядок сплати податку, а також подання податкової звітності.

Основним документом, в якому відображаються отримані платником податку доходи, суми нарахованого та сплаченого податку, податкові пільги та інші дані щодо сплати податку, є **податкова декларація**.

Податкова декларація за кожним видом податку має свою визначену законодавчо форму і повинна подаватися платником податку у встановлені строки до органу контролю.

Основні елементи податків

За наявності певних умов платник податку може повністю або частково звільнитися від обов'язку сплати певного податку.

У такому випадку платник податку отримує **податкову пільгу**.

Якщо пільга надається у вигляді звільнення платника від нарахування та сплати податків протягом встановленого терміну з метою стимулювання його підприємницької діяльності, то це **податкові канікули**.

Основні види податків

В Україні податки можуть встановлюватися найвищими органами влади (Верховною Радою України) – це **загальнодержавні податки**.

Такі податки стягуються на єдиних умовах і за єдиними ставками та є обов'язковими до сплати на всій території України.

Деякі податки та збори в Україні можуть встановлюватися місцевими органами влади – це **місцеві податки і збори**.

Вони є обов'язковими до сплати за встановленими ставками лише на певній території і надходять винятково до місцевих бюджетів.

Основні види податків

Існує багато різновидів податків. Наприклад, за формою оподаткування вони класифікуються на **прямі** та **непрямі**.

Прямі податки безпосередньо залежать від обсягу прибутку, доходу платника чи наявності у нього певного майна.

До прямих податків належать податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, податок на майно та інші.

Пряме оподаткування вважається найсправедливішим, оскільки більші податки платить той, хто має більш високі доходи та більше майно.

Основні види податків

Непрямі податки включаються в ціну товарів та послуг, при цьому сума податку призводить до збільшення ціни.

Непрямими податками є: податок на додану вартість, мито, акцизний податок.

Непрямі податки не залежать від доходу чи майнового стану платника, тому вважаються несправедливими.

Непрямі податки є «прихованими» у ціні товарів, тому психологічно сприймаються легше. Покупці часто не усвідомлюють, що разом із оплатою товару сплачують також і податок.

Податок на додану вартість

Одним із видів непрямих податків в Україні є **податок на додану вартість (ПДВ)**. Він включається в ціну товарів та послуг на всіх етапах їх виробництва і збуту.

Основна ставка податку на додану вартість в Україні становить **20 %**, тобто до встановленої виробником (постачальником) відпускної ціни на товари / роботи / послуги додається ще **20 %** їх вартості.

Перераховують до бюджету податок на додану вартість та подають відповідну податкову звітність підприємства, організації, фізичні особи-підприємці, які ведуть господарську діяльність на території України.

Громадяни є платниками ПДВ, коли здійснюють ввезення товарів на митну територію України.

Акцизний податок

Акцизний податок на відміну від ПДВ встановлюється лише на окремі групи товарів (**підакцизні товари**) з метою обмеження їх споживання.

До **підакцизних товарів** в Україні віднесені:

- етиловий спирт, алкогольні напої, пиво;
- тютюнові вироби;
- легкові автомобілі, мотоцикли;
- нафтопродукти;
- електрична енергія.

Платниками акцизного податку є особи, які виробляють підакцизні товари або ввозять їх на територію України.

Мито

Із товарів та послуг, що переміщують через митний кордон України, стягується відповідний податок – **мито** (зокрема, **ввізне мито** – для товарів, що ввозяться в Україну, **вивізне мито** – для товарів, що постачаються нерезидентам, тобто вивозяться за межі України).

Для регулювання зовнішньої торгівлі країни можуть встановлювати різні ставки мита для різних груп товарів та послуг, а також для різних країн-партнерів.

Саме завдяки відсутності ПДВ, а також акцизів та мита, в **дьюті фрі** (англ. **duty-free**) магазинах – місцях безмитної роздрібної торгівлі в міжнародних аеропортах, вокзалах тощо – ціни на товари в них є значно нижчими від звичайних.

Податок на доходи фізичних осіб

Основним прямим податком, який сплачують громадяни з отриманих доходів, є **податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)**.

ПДФО вираховується із **заробітної плати**, а також **інших видів доходів фізичних осіб**, таких як: відсотки за банківським депозитом, роялті, інвестиційний прибуток від операцій із цінними паперами, доходи від надання майна в оренду, доходи від продажу майна, виграші і призи, дохід у вигляді вартості успадкованого чи отриманого у дарунок майна тощо.

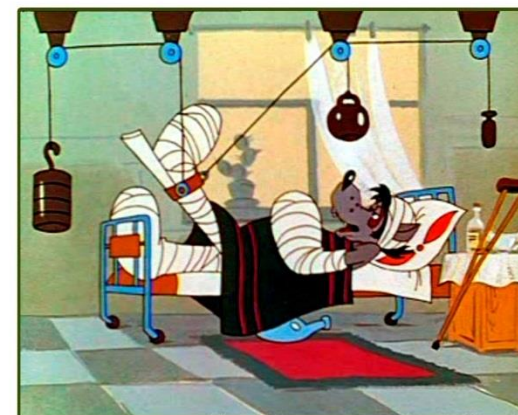
При нарахуванні працівнику заробітної плати розраховується також сума **єдиного соціального внеску** – цей платіж не є податком, а становить цільовий збір до фондів соціального страхування, що використовується для виплати пенсій та здійснення інших соціальних виплат.

Податок на доходи фізичних осіб

У деяких випадках громадянин може повернути частину сплаченого податку на доходи фізичних осіб, тобто отримати **податкову знижку**.

Це право виникає при здійсненні таких видів витрат платника податку:

- процентів, сплачених за користування іпотечним житловим кредитом;
- пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям;
- коштів, сплачених на користь закладів освіти для компенсації вартості здобуття середньої професійної або вищої освіти;
- коштів, сплачених на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг із лікування, зокрема для придбання ліків;
- страхових премій та пенсійних внесків, сплачених страховій компанії, недержавному пенсійному фонду, банківській установі за договорами довгострокового страхування життя;
- переобладнання транспортного засобу із використанням біопалива.

Податки з юридичних осіб

Основним прямим податком, що сплачується юридичними особами, є **податок на прибуток підприємств**. Базою оподаткування є грошове вираження прибутку підприємства із джерелом його походження з України та

за її межами, розрахованого відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Підприємства та інші суб'єкти господарювання можуть бути платниками **екологічного податку**, якщо в процесі своєї господарської діяльності вони здійснюють викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, у водні об'єкти, розміщують відходи, утворюють чи розміщують радіоактивні відходи.

Податок на майно

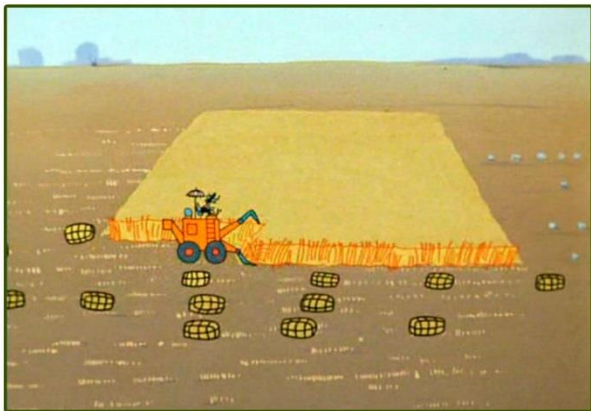
До **майнових податків**, що сплачуються фізичними та юридичними особами, які володіють чи розпоряджаються визначеним типом майна, в Україні належать: **податок на землю, транспортний податок, податок на нерухоме майно**.

Ці податки належать до місцевих, тобто можуть встановлюватися місцевими органами влади.

Транспортний податок сплачують власники зареєстрованих в Україні легкових автомобілів, що мають визначені законодавством характеристики.

Податок на майно

Податок на землю стягується з власників земельних ділянок та земельних часток (паїв), а також землекористувачів. Розмір податку залежить від місцезнаходження земельної ділянки та її призначення.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, повинні сплачувати власники об'єктів нерухомості (житлових будинків (котеджів), квартир, житлових будинків садибного типу, прибудов до житлових будинків, кімнат у багатосімейних чи комунальних квартирах, дачних та садових будинків).

Цікаві факти про оподаткування

В індійському місті Раджахмунді винайшли чудовий спосіб змусити людей платити податки. З цією метою наймалися музиканти, які цілу ніч ходили під вікнами боржників і били у барабани.

Часто вживана фраза «гроші не пахнуть» родом зі Стародавнього Риму. Ці слова злетіли з вуст імператора Веспасіана у той момент, коли його присоромили за введення податку на користування туалетом у громадських місцях для збагачення своєї скарбниці.

Ходять чутки, що у 19-му столітті збирач податків Фрідріх Луїс Доберман із міста Апольде німецької Тюрингії, часто маючи при собі значні суми готівки, так боявся за свою безпеку, що почав розводити нову породу собак, схрещуючи догів, пінчерів та ротвейлерів. Нова порода собак-охоронців була названа доберманами.

Найдивніші податки

«Податок на життя».

Для фінансування війни з Францією у 14-му столітті в Англії запровадили подушний податок, який фактично був податком на життя.

За задумом правителів Англії люди повинні були платити цей податок лише тому, що вони живі.

Однак сплачувати цей податок довелося недовго – до великого селянського бунту у 1381 році, відомого в англійській історії як Peasants' Revolt або «повстання Уота Тайлера».

Найдивніші податки

«Податок на капелюхи». З 1784 по 1811 рік у Великобританії проіснував податок на капелюхи, який стягувався винятково із чоловіків. Кожен джентльмен за тих часів обов'язково носив капелюха. Передбачалося, що більш багаті люди матимуть декілька дорогих капелюхів, тоді як бідняки – один чи й жодного. На капелюхи під час їх виробництва наносилися спеціальні знаки, які свідчили про сплату податку. Для жителів Лондона податок становив 2 фунти, для решти – 5 шилінгів. Тих, хто підроблював податкові знаки на капелюхах, очікувала смертна кара.

У 18–19-му століттях у Великобританії існувало ще декілька дивних податків. Зокрема, у 1797 році стягувався **податок на годинники**, який повинен були сплачувати усі власники кишенькових годинників. А також – **податок на палиці**. За твердженням чиновників використання джентльменами палиць при прогулянках псувало дорожнє покриття, приводячи його в абсолютну непридатність.

Найдивніші податки

«Податок на бороду».

У 1698 році Петро I увів у Росії податок на право носити бороду. Сплачували цей податок усі чоловіки, які носили бороду, в розмірі, що залежав від їх належності до певної соціальної категорії (купець, слуга, чиновник).

Не платити бородовий податок могли селяни, але тільки перебуваючи у своєму селі.

Сплата податку підтверджувалася спеціальним мідним або срібним жетоном із написом «Гроші взяті» і зображенням нижньої частини обличчя з бородою.

Проте впроваджувався податок на бороди не для поповнення державної скарбниці, а для відповідності тогочасній «європейській моді».

Найдивніші податки

«Податок на вікна». Протягом 17–18-го століть в Англії, Шотландії та Голландії діяв податок на вікна – чим більш вікон у будинку, тим вищий податок. Впровадження податку на вікна справило значний вплив на тогочасну архітектуру.

Найбільш заможні громадяни могли дозволити собі мати максимальну кількість вікон, тоді як бідняки будували житло з глухими стінами або замурували віконні отвори, а для збереження естетичного вигляду житла – малювали вікна на стінах.

Найдивніші податки

«Податок на горобців».

У 16-му ст. в німецькому місті Вюртемберг був впроваджений податок на горобців. Вважалося, що ці птахи заважають місцевому населенню, знищуючи посіви. Тому від кожного домовласника вимагалось вбити 12 горобців, за що він отримував 6 крейцерів.

Якщо ж господар не міг або не хотів цього робити, то він сам мусив сплатити в скарбницю 12 крейцерів. Деякі громадяни навіть купували мертвих горобців у підпільних торговців, аби не сплачувати податок.

Найдивніші податки

«Податок на боягузтво».

Колись метою життя лицарів було проливати кров за свого короля. Однак із часом колишні лицарі створювали сім'ї, народжували дітей, не бажаючи вже навіть словом згадувати про війну.

Урешті-решт король Генріх II зрозумів, що лицарі воювати все одно не будуть і обклав боягузтво лицарів величезним податком. Вояки платили в казну, а король за ті гроші наймав придатних для військової служби солдатів.

Відтак, лицарі могли уникнути виконання військового обов'язку цілком легально, просто заплативши податок на боягузтво.

Найдивніші податки

«Податок на мило». Колись чистота вважалася справою негідною, а лазні взагалі сприймалися як найбільший прояв розпусти. Тому, починаючи з 17-го століття, в Англії і Франції стягувався податок на мило, який був відмінений лише у 19-му столітті.

«Податок на шум». Дивні податки існують і в наші часи. Наприклад, починаючи з 1980 року у Цюриху і Женеві діє податок на шум. Авіакомпанії, чиї літаки відлітають з аеропортів цих швейцарських міст, змушені платити такий податок.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Податок –	обов'язковий платіж, який повинні сплачувати фізичні та юридичні особи до бюджету у розмірах і термінах, передбачених законодавством.
Непрямі податки –	податки, які включаються в ціну товарів та послуг і не залежать від доходу чи майнового стану платника.
Прямі податки –	податки, розмір яких прямо залежить від обсягу прибутку, доходу платника чи наявності у нього визначеного майна.
Податок на додану вартість –	непрямий податок, який включається в ціну товарів і послуг на всіх етапах їх виробництва і збуту.
Акцизний податок –	непрямий податок, який встановлюється на окремі види товарів (підакцизні товари) з метою обмеження їх споживання.
Мито –	непрямий податок, який сплачується з товарів, що переміщуються через митний кордон.
Податок на доходи фізичних осіб –	основний прямий податок, який сплачують фізичні особи з отриманих ними доходів на території України.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Платник податку –	фізична або юридична особа, на яку законодавчо покладений обов'язок сплачувати податок.
Об'єкт оподаткування –	те, що оподатковується: певний вид доходу, майна, вартість продукції, визначена господарська операція тощо.
База оподаткування –	вартісне, фізичне чи інше вираження об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка.
Податкова ставка (ставка податку) –	визначений у відсотках або у твердій сумі (у гривнях, євро) розмір податку з одиниці бази оподаткування.
Податкова пільга –	повне чи часткове звільнення платника від обов'язку сплати певного податку.
Податкова декларація –	документ, який подається платником податку до державного органу контролю, і в якому відображаються отримані платником за звітний період доходи, суми нарахованого та сплаченого податку, податкові пільги тощо.

Завдання до теми

3.1. У кожному з наведених блоків визначте слово чи словосполучення, яке не задовольняє тематичну групу, та обґрунтуйте свій вибір.

1.

Акцизний податок
Податок на прибуток
Податок на додану вартість
Мито

2.

Держава
Підприємство
Фізична особа - підприємець
Найманий працівник

3.

Рентна плата
Податок на прибуток
Екологічний податок
Податок на доходи фізичних осіб

4.

Платник податку
Ставка податку
Податкова система
Податкова пільга

5.

Прибуток
Дохід
Пільга
Майно

6.

Акцизний податок
Податок на нерухоме майно
Плата за землю
Транспортний податок

Завдання до теми

3.2. «Чи правильно порахував Андрійко?»

А.

Андрійко придбав у їдальні сік та пиріжок, заплативши 5,50 грн. На чеку зазначалося, що сума ПДВ становила 0,92 грн.

ПП НВП *ЕТАЛОН-ЛУЦЬК*
ЇДАЛЬНЯ *БЕРІЗКА*
В.КРИВИЙ ВАЛ 19 М.ЛУЦЬК
ПН 330750903175
ФН 0318007707

ПІРІЖОК ВИШН	2,50 А
САДОЧОК	3,00 А
СУМА	5,50
ПДВ А = 20,00%	0,92
ГОТІВКОЮ	5,50
КАСИР	/11/
22-04-2015 12:44 №	7184
ПБ57130935	

ФІСКАЛЬНИЙ ЧЕК CR

Андрійко знає, що ставка ПДВ = 20 %, тому він порахував, що податок повинен був становити $5,50 \text{ грн} \times 20 \% = 1,10 \text{ грн}$.

Б.

Андрійко працює бухгалтером на підприємстві. За підсумками року він розрахував, що з отриманого прибутку 250 млн грн підприємство повинно було сплатити 45 млн грн податку на прибуток.

Аудитор, який перевіряв звітність підприємства, визначив, що сума прибутку дійсно становила 250 млн грн, але податку на прибуток потрібно було сплатити 54 млн грн.

1	2	3	4	5	6
Код	Назва	Підприємство	Сума прибутку	Сума податку	Сума сплаченого податку
1	Звітний (звітний) період (квартал, півріччя, рік)				
2	Сума прибутку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
3	Сума податку на прибуток (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
4	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
5	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
6	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
7	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
8	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
9	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
10	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
11	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
12	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
13	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
14	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
15	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
16	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
17	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
18	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
19	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
20	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
21	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
22	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
23	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
24	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
25	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
26	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
27	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
28	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
29	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
30	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
31	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
32	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
33	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
34	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
35	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
36	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
37	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
38	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
39	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
40	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
41	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
42	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
43	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
44	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
45	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
46	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
47	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
48	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
49	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				
50	Сума сплаченого податку (згідно з бухгалтерським звітним періодом)				

Завдання до теми

3.3. Які види податків чи податкові терміни зашифровані у ребусах?

1.

2.

3.

4.

Завдання до теми

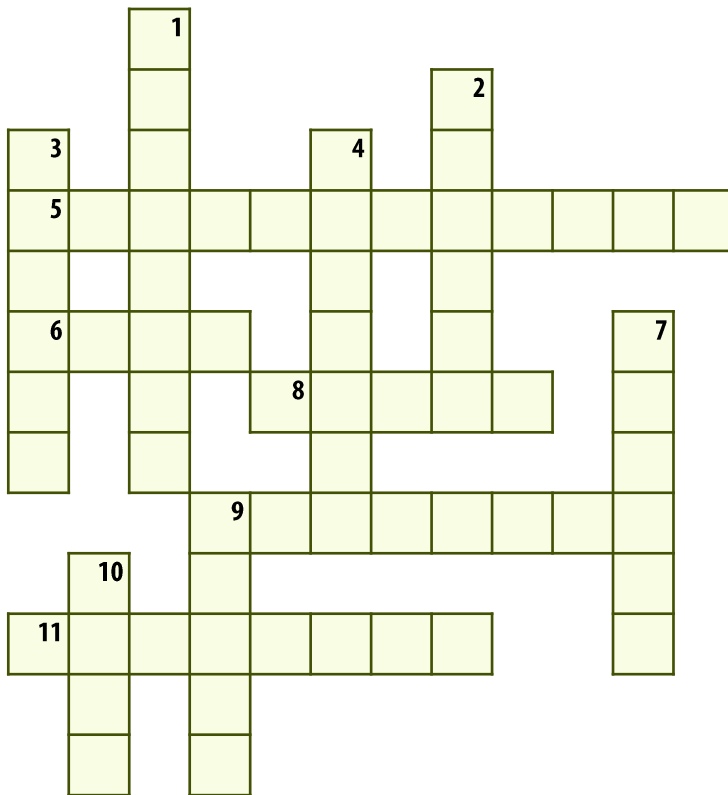
3.4. Доповніть текст термінами з таблиці, використавши їх у потрібному відмінку:

екологічний податок	податок на доходи фізичних осіб	податок на прибуток
податок на нерухоме майно	ввізне мито	рендна плата
акцизний податок	єдиний соціальний внесок	податок на додану вартість

- А. Бухгалтери ТОВ «Чесні люди» завжди вчасно подають податкову звітність та з отриманого підприємством прибутку перераховують до бюджету 1.
- Б. Передивляючись касові чеки за здійсненими покупками, Галина Володимирівна виявила, що до ціни товарів було включено 2.
- В. Кожного місяця із заробітної плати Надії Григорівни вираховується 3, що її постійно обурює.
- Г. На всіх алкогольних виробках повинні бути акцизні марки, що засвідчують сплату 4.
- Д. Підприємець Іван Продавайко, закупивши в Китаї мобільні телефони для продажу в Україні, змушений був сплатити 5.
- Ж. Анатолій Федорович має земельну ділянку за містом та кожного року сплачує 6.
- К. Ольга Петрівна придбала нову трикімнатну квартиру і тепер щороку сплачує 7.
- Л. Підприємства, які в процесі своєї діяльності здійснюють видобуток корисних копалин, користуються надрами, водними чи лісовими ресурсами, повинні сплачувати 8.
- М. Для того, щоб у майбутньому Іван Петрович міг отримувати пенсію, на його заробітну плату щомісяця нараховується 9.
- Н. ПАТ «Сумихімпром» здійснює викиди шкідливих речовин в атмосферу та сплачує 10.

Завдання до теми

3.5. Кросворд

По горизонталі: 5. Той, хто розраховує суму податку на доходи фізичних осіб із заробітної плати працівника. 6. Податок, який потрібно платити при перевезенні товарів через державний кордон. 8. Санкція за несплату податку. 9. Вид підакцизного товару. 11. Податок, який сплачується до бюджету відповідної територіальної громади (міста, району, області тощо).

По вертикалі: 1. Джерело грошових коштів для сплати податку на прибуток підприємством. 2. Використовується для обчислення суми податку. 3. Податок, розмір якого безпосередньо залежить від суми прибутку, доходу чи обсягу майна, яким володіє особа. 4. Обов'язковий платіж, який

сплачується на користь держави. 7. Часткове звільнення від обов'язку платити податок. 9. Податок, який встановлюється на споживання окремих груп товарів. 10. Розмір цього показника залежить від встановлених у державі непрямих податків.

Тема 4. Державні фінанси

У цій темі ви зможете:

- отримати знання про **державний бюджет, структуру його доходів та видатків;**
- дізнатися про **місцеві бюджети і децентралізацію бюджетної системи;**
- знайти цікаву інформацію з **історії державних фінансів;**
- узагальнити свої знання з теми за допомогою **міні-словничка;**
- перевірити знання за допомогою **цікавих завдань.**

Державний бюджет

Для виконання державою покладених на неї функцій (економічної, соціальної, управлінської, оборонної та інших) у її розпорядженні повинен бути достатній обсяг фінансових ресурсів. Ці ресурси акумулюються у централізованих фондах

грошових коштів, основним із яких є **державний бюджет**.

Мобілізовані державою доходи є одним з основних важелів впливу на економічний та соціальний розвиток у країні, інструментом втілення в життя державних програм. Маневрування державними коштами, спрямування їх на найпотрібніші, вирішальні ділянки економічного й соціального розвитку дозволяє здійснювати єдину економічну і фінансову політику на території країни та ефективно вирішувати проблеми, що виникають у суспільстві.

Державний бюджет

*Формування бюджету – це мистецтво
рівномірного розподілу розчарувань.*

(М. Станс)

Бюджет завжди складається з двох частин: **дохідної** та **видаткової**.

Державний бюджет є головним фінансовим планом держави на поточний рік. Розпис доходів і видатків державного бюджету щороку затверджується Верховною Радою України у формі Закону України «Про Державний бюджет України на 20XX рік».

Державний бюджет перебуває у постійному русі: практично щоденно до нього надходять кошти, і проводиться фінансування видатків. У зв'язку з цим необхідна чітко налагоджена система управління бюджетом, що реалізується через бюджетний механізм, який створює держава.

Доходи бюджету

Доходи бюджету – це усі податкові, неподаткові та інші надходження до бюджету на безповоротній основі, залучення яких передбачене законодавством.

Основними **складовими доходів бюджету** є: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій із капіталом, офіційні трансфери.

- **Податкові надходження** – доходи, що акумулюються в бюджеті у формі загальнодержавних та місцевих податків і зборів: податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, мита та інших (див. тему 3).

Доходи бюджету

- **Неподаткові надходження** – надходження до бюджету, які отримує держава у вигляді доходів від власності та підприємницької діяльності, адміністративних платежів, штрафів тощо.

До неподаткових надходжень бюджету належать:

- **доходи від власності та підприємницької діяльності** (частина чистого прибутку державних або комунальних підприємств; плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджету; адміністративні штрафи та

санкції; відрахування коштів, отриманих від проведення державних грошових лотерей);

Доходи бюджету

До неподаткових надходжень бюджету належать:

- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності (плата за ліцензії та надання інших адміністративних послуг; державне мито; судовий і виконавчий збір; кошти, отримані за вчинення консульських дій; надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном та інші);
- власні надходження бюджетних установ;
- інші неподаткові надходження.

Доходи бюджету

- **Доходи від операцій із капіталом** – охоплюють надходження, отримані в результаті реалізації основного капіталу, державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів, а саме:

- **надходження від продажу основного капіталу** (кошти від реалізації скарбів, майна, одержаного державою або територіальною громадою в порядку спадкування чи дарування, безгосподарного майна, знахідок, а також

валютних цінностей та грошових коштів, власники яких невідомі);

- **надходження від реалізації державних запасів товарів** (надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву, надходження від реалізації розброньованих матеріальних цінностей мобілізаційного резерву);

Доходи бюджету

- **кошти від продажу землі і нематеріальних активів** (кошти від продажу земельних ділянок та прав на земельні ділянки, що перебувають у державній власності).
- **Офіційні трансферти** – це кошти, одержані від інших органів державної влади та місцевого самоврядування (наприклад, реверсні дотації; додаткові дотації, субвенції з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів), інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Видатки бюджету

*Мій бюджет постійно зростає,
але тільки у графі «Видатки».*

(Я. Іпохорська)

Видатки бюджету – кошти, що спрямовуються на здійснення програм, передбачених відповідним бюджетом.

Залежно від функцій, які виконує держава, можна виокремити такі напрямки здійснення видатків бюджету:

- **Загальнодержавні функції** (державне управління, проведення виборів, управління системою державної служби, обслуговування державного боргу);

Видатки бюджету

- **Оборона** (військова оборона, цивільна оборона, військова освіта);

- **Громадський порядок, безпека та судова влада** (боротьба зі злочинністю, судова влада, кримінально-виконавча система, охорона державного кордону, протипожежний захист, діяльність у сфері безпеки держави);

Видатки бюджету

- **Економічна діяльність** (загальна економічна, торговельна та трудова діяльність; сільське, лісове і рибне господарство, мисливство; паливно-енергетичний комплекс; інша промисловість, будівництво; транспорт; зв'язок);
- **Охорона навколишнього природного середовища** (охорона та раціональне використання природних ресурсів; утилізація відходів; збереження природно-заповідного фонду);

- **Житлово-комунальне господарство** (житлове господарство, комунальне господарство, інша діяльність у сфері житлово-комунального господарства);

Видатки бюджету

- **Охорона здоров'я** (поліклініки, амбулаторії, швидка та невідкладна допомога; лікарні, санаторно-курортні заклади; станції переливання крові);

- **Духовний та фізичний розвиток** (фізична культура і спорт; культура

- та мистецтво;
засоби
масової
інформації);

Видатки бюджету

- **Освіта** (дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища освіта; післядипломна освіта; позашкільна освіта; програми матеріального забезпечення навчальних закладів);

- **Соціальний захист та соціальне забезпечення** (соціальний захист на випадок непрацездатності; соціальний захист пенсіонерів, ветеранів війни та праці; соціальний захист сім'ї, дітей та молоді; соціальний захист безробітних; допомога у вирішенні житлового питання).

Державний бюджет

Залежно від співвідношення доходів та видатків державний бюджет може бути:

- **профіцитним** – сума доходів переважає над видатками;

- **збалансованим** – видатки дорівнюють доходам;

- **дефіцитним** – доходів не вистачає для фінансування видатків.

Дефіцит бюджету

Дефіцит – це коли є все, але невідомо де.

Дефіцит бюджету виникає, коли темпи зростання доходів бюджету відстають порівняно зі збільшенням видатків бюджету.

Причинами виникнення бюджетного дефіциту можуть бути:

- надзвичайні обставини (війни, епідемії, стихійні лиха);
- кризові явища в економіці, що супроводжується скороченням обсягів валового внутрішнього продукту, різким зниженням ефективності виробництва, інфляційними процесами;
- наявність значного тіньового сектору в економіці, низька податкова дисципліна (коли платники податків уникають оподаткування і внаслідок цього недостатніми є доходи бюджету);

Дефіцит бюджету

Причинами виникнення бюджетного дефіциту можуть бути:

- **значне зростання і нераціональна структура бюджетних видатків (якщо бюджетом передбачені значні обсяги видатків, не підкріплені відповідною дохідною частиною бюджету), зокрема: *надмірне зростання соціальних видатків (виплат пенсій, стипендій, соціальних допомог) порівняно з темпами зростання ВВП, що відбувається внаслідок політичних факторів або істотного погіршення життєвого рівня населення); надмірні витрати на утримання апарату управління; надмірні витрати на оборону та національну безпеку тощо;***
- **зростання внутрішнього та зовнішнього державного боргу, що зумовлює зростання зобов'язань держави щодо повернення цього боргу та сплати відсотків (чи іншого доходу) за державними позиками.**

Дефіцит бюджету

Для **фінансування дефіциту бюджету** (покриття різниці між доходами та видатками бюджету) держава може:

- здійснювати запозичення шляхом випуску державних цінних паперів, які можуть розміщуватись як на внутрішньому ринку, тобто всередині країни (ОВДП – облігації внутрішньої державної позики, казначейські зобов'язання), так і на зовнішніх фінансових ринках (облігації зовнішньої державної позики);
- отримувати кредити та позики від міжнародних організацій та урядів інших країн;
- здійснювати продаж державного майна (цей варіант може застосовуватися досить обмежено);
- проводити додаткову емісію грошей (цей варіант має негативні наслідки у вигляді розвитку неконтрольованої інфляції, знецінення грошей).

Державний борг

Здійснення державою запозичень коштів на кредитній основі зумовлює формування **державного боргу**.

Державний борг – це загальна сума заборгованості держави, що складається з усіх випущених та непогашених боргових зобов'язань держави.

Складовими елементами державного боргу є:

- **внутрішній державний борг** – заборгованість держави перед своїми громадянами та юридичними особами;
- **зовнішній державний борг** – заборгованість держави іноземним кредиторам.

Державний борг

Борг – початок рабства.

(В. Гюго)

Розміри, методи залучення і погашення державного боргу впливають на всі сторони економічного життя держави і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Залучення позик і кредитів від зовнішніх кредиторів (наприклад, кредитів від МВФ) дає можливість країні здійснювати інвестиції в обсягах, що значно перевищують внутрішні заощадження.

Водночас збільшення державного боргу може призвести до негативних економічних наслідків, розвитку фінансової кризи, гальмування економічного розвитку держави.

Державний борг

Негативні наслідки формування надмірного державного боргу:

- **збільшення бюджетного дефіциту в довгостроковому періоді;**

З наявністю державного боргу пов'язана не лише потреба його повертати, але і здійснювати щорічні відсоткові платежі, що фінансуються за рахунок доходів бюджету, що у довгостроковому періоді провокує ще більше зростання боргу і бюджетного дефіциту.

- **обмеження внутрішнього споживання та інвестиційної активності в державі;**

*Великі боргові виплати, пов'язані з **обслуговуванням державного боргу***, зменшують обсяги наявних фінансових ресурсів у державі, які могли б бути спрямовані на внутрішнє споживання або інвестиції.*

* Обслуговування державного боргу – це погашення його основної суми та сплата відсотків.

Державний борг

Негативні наслідки формування надмірного державного боргу:

- **підвищення соціальної напруженості та сповільнення економічного зростання;**

Додаткові витрати, пов'язані з виплатою відсотків за державним боргом, держава змушена компенсувати за рахунок скорочення інших видатків або збільшення доходів держави. Скорочення видатків (наприклад, на охорону здоров'я, соціальний захист) підвищує соціальну напруженість у суспільстві та загострює економічні проблеми населення.

Збільшення доходів бюджету досягається за рахунок встановлення нових податків, підвищення податкових ставок, що посилює податковий тягар, зменшує стимули до підприємницької діяльності, розвиває тіньову економіку (деякі господарські операції не реєструються, частково або повністю не сплачуються податки).

Державний борг

Негативні наслідки формування надмірного державного боргу:

- **перенесення тягара за зовнішнім боргом на майбутні покоління;**

При погашенні кредитів та позик, отриманих від зовнішніх кредиторів (урядів інших країн, міжнародних організацій та ін.), у майбутньому періоді відбуватиметься відплив фінансових ресурсів із держави.

Отже, для майбутніх поколінь зовнішній державний борг означатиме зменшення потенційних можливостей нагромадження капіталу і здійснення інвестицій усередині країни, обмеження майбутніх обсягів споживчих витрат населення.

Державний борг

Негативні наслідки формування надмірного державного боргу:

- **підвищення залежності країни від зовнішніх кредиторів.**

Держава, що здійснює зовнішні запозичення, стає боржником інших країн. Така країна є більш уразливою до загроз, що виникають на зовнішніх ринках (зокрема до коливань валютного курсу), а також обмеженою у можливостях проведення самостійної економічної політики (наприклад, за наявності обмежень і умов надання їй кредитів).

Місцеві бюджети

Бюджетна система країни формується відповідно до її адміністративно-територіального устрою.

В унітарних країнах (зокрема в Україні) бюджетна система має **2 рівні**: державний та місцеві бюджети.

Місцевий бюджет – бюджет, що формується і виконується на визначеній території (у межах визначеної адміністративно-територіальної одиниці).

До місцевих бюджетів належать обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (зокрема районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад).

Місцеві бюджети

Місцевий бюджет містить надходження і витрати на виконання повноважень органів місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

До **повноважень (функцій) місцевого самоврядування**, що фінансуються з місцевого бюджету, належать: *місцевий розвиток, землеустрій, житлове будівництво, пожежна охорона, місцева громадська безпека, водопостачання, каналізація, місцеві громадські дороги і зони громадського користування, місцевий громадський транспорт, початкове навчання та дитячі садки, охорона здоров'я, соціальні послуги, культурно-спортивна діяльність та інші.*

Ефективність функціонування місцевих бюджетів залежить від достатності формування їх дохідної частини (зокрема частки власних надходжень місцевих бюджетів) для виконання повноважень органів місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети

Недостатність власних надходжень місцевих бюджетів для виконання їх повноважень може бути компенсована за рахунок міжбюджетних трансфертів та місцевих позик.

Міжбюджетні трансфери – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого:

- **базова дотація** – кошти, що передаються місцевим бюджетам із державного для вирівнювання їх дохідної частини;
- **субвенції**, зокрема: *субвенції на здійснення державних програм соціального захисту; субвенція на виконання інвестиційних проектів; освітня субвенція; медична субвенція та інші;*
- **додаткова дотація** на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів унаслідок надання пільг, установлених державою;
- інші додаткові дотації та субвенції.

Місцеві бюджети

На сучасному етапі в Україні робляться кроки в бік бюджетної децентралізації.

У широкому розумінні поняття децентралізації передбачає різні аспекти суспільного буття (політичні, адміністративні, фінансові).

Бюджетна децентралізація – це перенесення доходів та видатків бюджету на нижчі рівні бюджетної системи (до місцевих бюджетів) при збереженні фінансової відповідальності.

Головною метою децентралізації є підвищення ефективності державного сектору (особливо у сфері планування) та підвищення якості життя населення.

Місцеві бюджети

Фактори, що визначають доцільність бюджетної децентралізації:

- **підвищення економічної ефективності** розподілу обмежених ресурсів: місцеві органи влади краще розуміють місцеві потреби, тому кошти витрачаються на більш важливі цілі;
- **підвищення прозорості**: на місцевому рівні легше простежити взаємозв'язок між грошовими коштами, сплаченими у вигляді податків та інших платежів до бюджету, та отриманими послугами;
- **зростає зацікавленість місцевих громад** в укріпленні дохідної частини місцевого бюджету, розвитку демократичних процесів та колективного прийняття рішень місцевими громадами.

На практиці процес бюджетної децентралізації є складним і багатоетапним, оскільки для передачі додаткових функцій місцевому самоврядуванню необхідно проводити ряд адміністративних, політичних та фінансових змін.

Цікаві факти про державні фінанси

Бюджетно-податкову політику держави (політику державних доходів і витрат) по-іншому називають **фіскальною**.

«Фіском» у Стародавньому Римі називалась військова каса, де зберігалися гроші. Пізніше фіском почали називати казну імператора, яка поповнювалася доходами з підвладних провінцій.

Починаючи з 4-го століття, термін «фіск» застосовувався для означення єдиного центру Римської імперії, в який спрямовувалися усі види доходів, податків і зборів та з якого здійснювалися державні витрати.

Цікаві факти про державні фінанси

За часів Київської Русі основним джерелом доходів скарбниці були податі, які населення найчастіше сплачувало у натуральній формі: хутром, шкірою, медом, хлібом, худобою і лише у пізніший період – грошима.

Цікаві факти про державні витрати

Ісландія єдина розвинена країна, в якій витрати на оборону майже дорівнюють нулю. Регулярних збройних сил у країні немає. Злочинність в Ісландії практично відсутня, а тому поліцейські тут не носять зброю і взагалі їх мало.

Тому й державні витрати на оборону символічні, і ці гроші витрачаються в основному на берегову охорону.

Цікаві факти про державні витрати

Норвегія – країна із найвищим рівнем державних витрат на утримання злочинців. Справа у тому, що в країні налагоджена робота високотехнологічних «гуманних в'язниць», які працюють з метою реабілітації злочинців у зручній для людини обстановці. У кожній камері є всі зручності, починаючи з гарного ліжка і закінчуючи телевізором.

Для ув'язнених із кожних 10–12 камер є окрема кімната відпочинку і кухня. На вікнах в'язниць відсутні ґрати. У всіх ув'язнених у Норвегії є вільний доступ до мережі Інтернет у камерах.

Деякі експерти звертають увагу на те, що рівень комфорту в таких в'язницях є кращим, ніж у деяких хороших готелях. Однак норвезька влада виправдовує інвестиції в такі в'язниці тим, що в країні забезпечується найнижчий рівень рецидиву в Європі.

Цікаві факти про державний борг

Найбільшою країною-боржником у світі є США, адже країна вже багато років поспіль займає **перше місце за обсягом державного боргу**.

Державний борг США складається з двох частин – внутрішньоурядового боргу («intergovernmental»), який формується із заборгованості перед урядовими агентствами, зокрема державними пенсійними фондами, та публічного боргу («public»).

На 1 січня 2016 року загальний обсяг державного боргу США становив **18 922 179 009 420,89 (або 18,9 трильйонів) доларів**, зокрема 5,2 трлн

доларів внутрішньоурядового боргу та майже 13,7 трлн доларів – публічного боргу.

Сума державного боргу США у розрахунку на кожного платника податків досягає вже більше **150 тис. доларів**.

Рейтинг країн світу за рівнем життя населення (звіт ОЕСР 2015)

Організація економічного співробітництва і розвитку при формуванні списку країн за рівнем життя населення враховує різні показники їх розвитку, зокрема середній дохід, житлові умови, рівень зайнятості, освіту, екологію і тривалість життя.

У 2015 році лідерами рейтингу стали такі країни:

Україна опинилася на 70-му місці.

Окрім показників, що прямо характеризують стан економіки країни (ВВП, інфляція, безробіття тощо), дослідники часто виявляють взаємозв'язки між економічним зростанням чи спадом у країні із зовсім неочікуваними індикаторами.

Індикатор побачень і розлучень

Сайти знайомств фіксують сплески активності в періоди економічних спадів. Отже, люди починають активніше шукати пару, коли економічна ситуація в країні погіршується, а їх споживчі очікування знижуються.

Крім того, під час рецесій (спадів) пари менше схильні подавати на розлучення, адже у шлюбі є свої фінансові переваги, а шлюборозлучний процес може дорого обійтися.

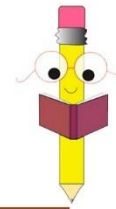

Індикатор сміття

Дослідники помітили, що з усіх категорій вантажів, які перевозять залізницею, жодна не співвідноситься з рівнем ВВП сильніше, ніж відходи. Обсяг ВВП прямо пропорційний кількості виробленого сміття. Якщо одні товари виробляються, то інші повинні викидатися.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Державний бюджет –

розпис грошових доходів і витрат держави на визначений період.

Доходи бюджету –

усі податкові, неподаткові та інші надходження до бюджету на безповоротній основі, залучення яких передбачене законодавством.

Податкові надходження –

доходи, які акумулюються в бюджеті у формі загальнодержавних і місцевих податків та зборів.

Неподаткові надходження –

надходження до бюджету, які отримує держава у вигляді доходів від власності і підприємницької діяльності, адміністративних платежів, штрафів тощо.

Видатки бюджету –

кошти, що спрямовуються на здійснення програм, передбачених відповідним бюджетом: оборону, громадський порядок, освіту, охорону здоров'я, соціальний захист тощо.

Місцевий бюджет –

бюджет, що формується і виконується на визначеній території (у межах визначеної адміністративно-територіальної одиниці).

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Бюджетна децентралізація –

перенесення надходжень доходів та здійснення видатків на нижчі рівні бюджетної системи (до місцевих бюджетів) при збереженні фінансової відповідальності.

Міжбюджетні трансфери –

кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Дефіцит бюджету – стан бюджету, за якого видатки перевищують доходи.

Профіцит бюджету – стан бюджету, за якого доходи є вищими, ніж видатки.

Збалансований бюджет –

стан бюджету, за якого забезпечується рівність його доходів та видатків.

Державний борг –

загальна сума заборгованості держави перед кредиторами за взятими і непогашеними позиками.

Завдання до теми

4.1. Перед вами укрупнений та деталізований перелік доходів Державного бюджету. Згрупуйте доходи з деталізованого переліку (блок Б) за їх відповідністю укрупненим статтям (блок А).

Блок А

Податкові
надходження

Неподаткові
надходження

Доходи від операцій
із капіталом

Трансферти

Блок Б

Адміністративні штрафи

Ввізне мито

Кошти від продажу землі

Податок на прибуток

Податок на додану вартість

Частина чистого прибутку
державних підприємств

Субвенція з місцевого
бюджету державному
бюджету на виконання
програм соціально-
економічного та культурного
розвитку регіонів

Акцизний податок

Державне мито

Плата за ліцензії

Судовий збір

Надходження від
реалізації державних
запасів товарів

Кошти від реалізації
скарбів, знахідок,
безгосподарного майна

Кошти, що передаються
державному бюджету з
місцевих бюджетів

Завдання до теми

4.2. Перед вами укрупнений та деталізований перелік видів видатків, що можуть здійснюватися із Державного бюджету. Згрупуйте видатки з деталізованого переліку (блок Б) за їх відповідністю укрупненим статтям (блок А).

Блок А

Загальнодержавні функції

Оборона

Економічна діяльність

Охорона навколишнього природного середовища

Охорона здоров'я

Духовний та фізичний розвиток

Освіта

Соціальний захист та соціальне забезпечення

Блок Б

Вища освіта

Військова освіта

Допомога у вирішенні житлового питання

Загальноосвітні навчальні заклади

Засоби масової інформації

Збереження природно-заповідного фонду

Медична продукція та обладнання

Обслуговування боргу

Паливно-енергетичний комплекс

Проведення виборів

Санаторно-курортні заклади

Сільське господарство

Соціальний захист пенсіонерів

Соціальний захист безробітних

Спорт

Станції переливання крові

Театри

Транспорт

Управління системою державної служби

Утилізація відходів

Цивільна оборона

Завдання до теми

4.3. У кожному з наведених блоків визначте слово чи словосполучення, яке не задовольняє тематичну групу, обґрунтуйте свій вибір.

1.

Державний бюджет
Районний бюджет
Обласний бюджет
Бюджет міста

2.

Профіцит
Борг
Дефіцит
Збалансований бюджет

3.

Охорона здоров'я
Освіта
Податки
Економічна діяльність

4.

Базова дотація
Реверсна дотація
Субвенція
Субсидія

5.

Податкові надходження
Неподаткові надходження
Кредитування бюджету
Трансфери

6*.

Паспорт бюджетної програми
Бюджетна установа
Бюджетний запит
Кошторис

Завдання до теми

4.4. Доповніть текст термінами з таблиці, використавши їх у потрібному відмінку:

бюджетний дефіцит	податкові надходження	бюджетний профіцит	
державний бюджет	доходи бюджету	видатки бюджету	місцевий бюджет
міжбюджетні трансферти	державний борг	збалансованість бюджету	

Правитель Тридев'ятого Королівства завжди дуже переймався збалансованістю доходів та видатків 1. Цього року на Королівство декілька разів нападав Дракон, що призвело до зростання 2 на оборону, а внаслідок недостатності надходжень – істотно підвищило рівень 3. Король навіть був змушений позичати кошти у сусідів, через що збільшився обсяг 4 Тридев'ятого Королівства.

Передбачаючи значні витрати на оборону і в наступному році, Король вирішив шукати джерела збільшення 5, щоб хоч якось забезпечити 6.

Отже, сподіваючись на приріст 7, Король впровадив новий податок, який повинні були сплачувати всі, хто має два вуха. Результат перевершив очікування: доходи зросли на стільки, що перевищили видатки, утворивши 8. Щасливий Король вирішив спрямувати надлишкові кошти на допомогу 9 підвладних князівств у вигляді 10.

Завдання до теми

4.5. Кросворд

По горизонталі: 1. Кошти, що спрямовуються на реалізацію різних програм і заходів, передбачених бюджетом. 7. Один з основних напрямків витрачання бюджетних коштів. 8. Виникає, коли витрати бюджету перевищують надходження коштів. 9. Основний фінансовий план держави, в якому зафіксовані всі доходи і видатки.

По вертикалі: 2. Кошти, що надходять до бюджету у вигляді податків та інших джерел. 3. Середньовічний варіант бюджету (кошти і майно держави, монарха). 4. Без підпису цієї особи державний бюджет не вважається затвердженим. 5. Кошти, які надаються місцевому бюджету з державного у випадку недостатності його власних надходжень. 6. Бюджет, який на відміну від державного формується на рівні територіальної громади. 9. Загальна сума коштів, запозичених державою.

Тема 5. Страхування

У цій темі ви зможете:

- зрозуміти сутність термінів, що використовуються у страхуванні;
- з'ясувати, як працює страхова компанія;
- дізнатися цікаві факти про страхування;
- систематизувати свої знання з теми за допомогою міні-словничка;
- перевірити знання за допомогою цікавих завдань.

Страхування – це...

...так само, як парасолька може захистити від дощу або від отримання опіків на сонці, так і страхування забезпечує фінансовий захист від різних ризиків, що супроводжують життя людини. При цьому сам ризик нікуди не зникає і не змінюється ймовірність його настання, а здійснюється компенсація збитку, завданого реалізацією цього ризику.

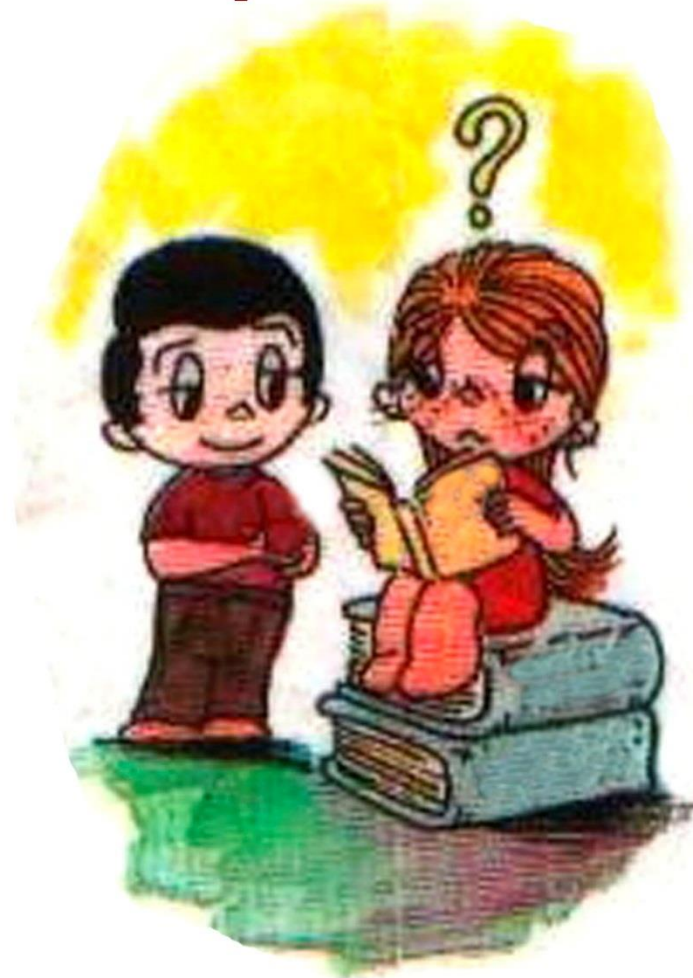
Страхування – це...

... вид договірних відносин, що виникають, коли страхова компанія за визначену винагороду бере на себе відповідальність відшкодувати збитки чи виплатити грошову компенсацію особі, зазначеній у договорі страхування, при настанні певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством.

Основні учасники (суб'єкти) страхових відносин – це...

- страховик (страхова компанія);
- страхувальник;
- застрахована особа;
- вигодонабувач.

Страховик (страхова компанія) – це...

Страхова компанія

...юридична особа, яка здійснює страхування і бере на себе зобов'язання відшкодувати збиток або виплатити страхову суму при настанні страхової події.

Страхувальник – це...

... фізична або юридична особа, яка укладає зі страховою компанією договір страхування і є платником страхових премій.

Застрахована особа – це...

... фізична особа, життя, здоров'я, працездатність якої застраховані за договором особистого страхування.

Вигодонабувач (бенефіціар) – це...

... особа, яка фактично отримує страхову виплату при настанні певної події (не є застрахованою особою). Наприклад, при страхуванні життя в разі смерті застрахованої особи виплату отримує вигодонабувач.

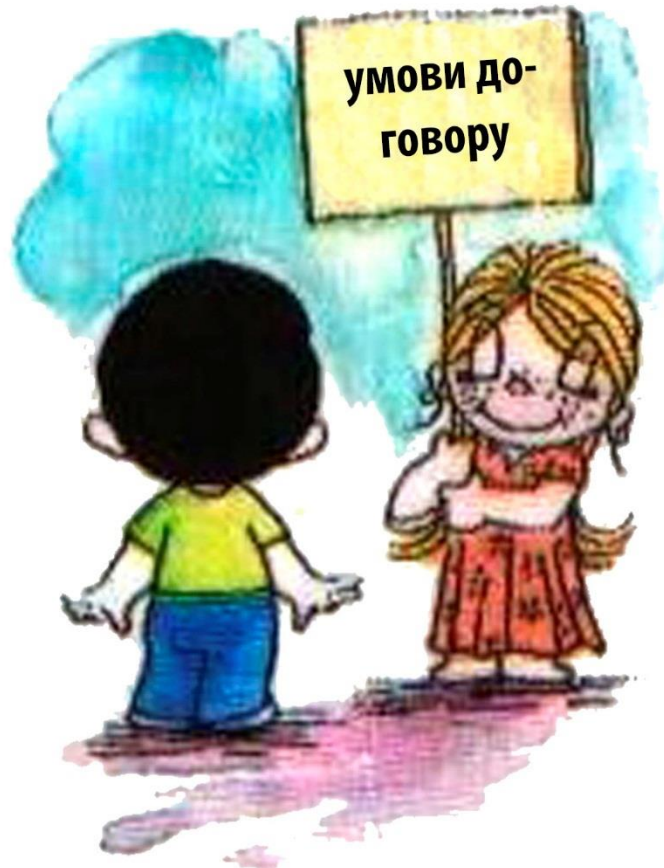
Договір страхування (страховий поліс) – це...

... письмова угода між страховою компанією і страхувальником щодо надання страхової послуги, в якій визначаються всі умови страхування.

Основні умови договору страхування – це...

- термін страхування;
- об'єкт страхування;
- страхові ризики;
- умови виплати страхових відшкодувань;
- права та обов'язки сторін;

- страхова сума;
- страховий тариф;
- страхова премія;
- франшиза.

Страхова премія (страховий внесок, страховий платіж) – це...

... грошова сума, що сплачується особою, яка уклала договір страхування, і є своєрідною платою за страхову послугу (за ризик, який бере на себе страхова компанія).

10

Страхова сума – це...

...грошова сума, зазначена в договорі страхування, в межах якої страхова компанія зобов'язується виплачувати страхові відшкодування при настанні страхових випадків.

11

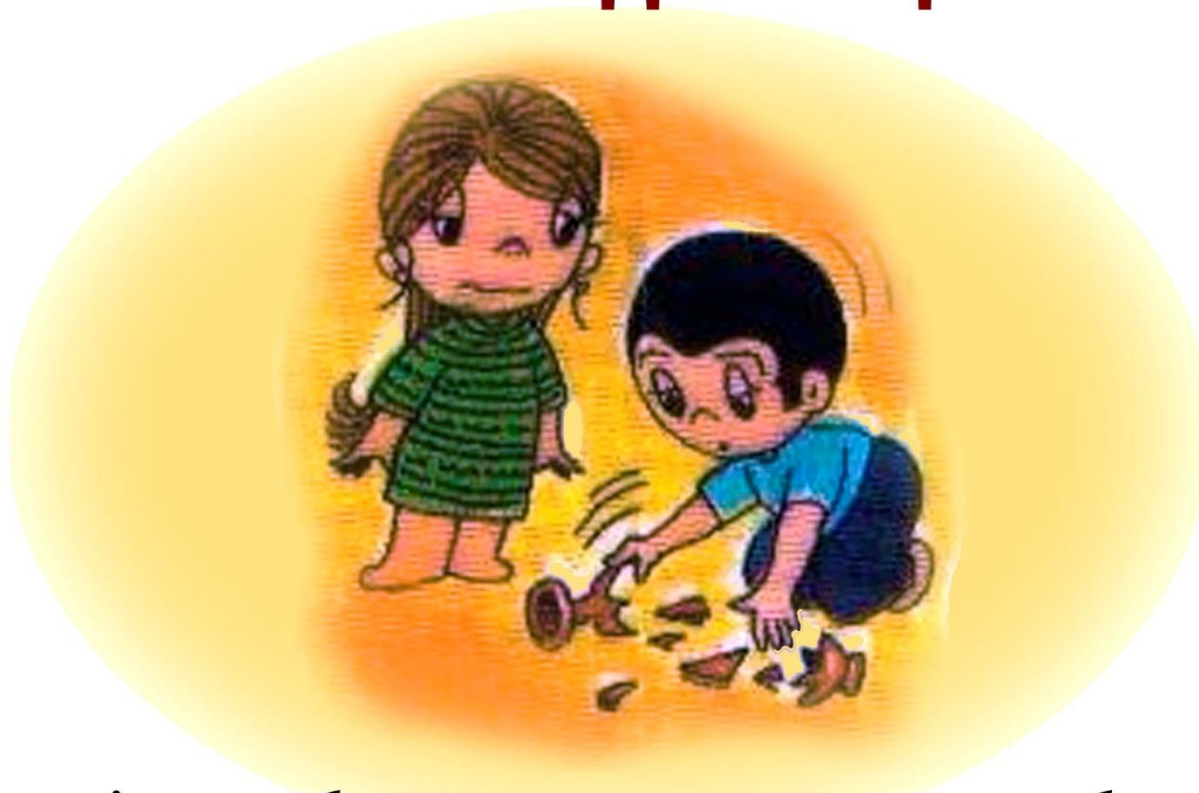
Страховий тариф – це...

...ціна страхового ризику, тобто визначена у відсотках ставка страхового внеску, що використовується для розрахунку суми страхової премії.

12

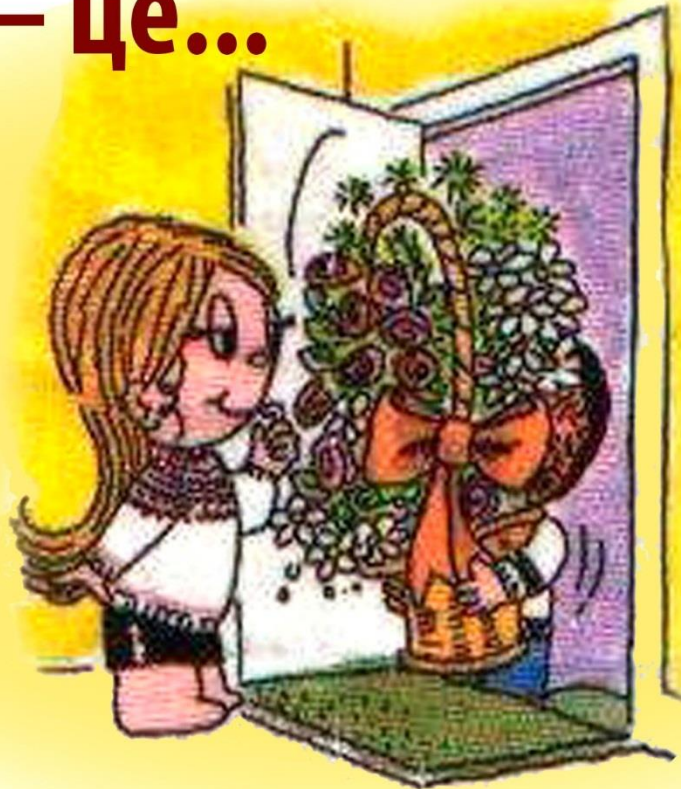
Страховий випадок – це...

... подія, передбачена договором страхування або чинним законодавством (для обов'язкових видів страхування), із настанням якої у страхової компанії виникає обов'язок виплатити страхове відшкодування страхувальнику, застрахованій особі чи вигодонабувачу.

13

Страхове відшкодування (страхова виплата) – це...

...сума коштів, що фактично виплачується страховою компанією особі, визначеній у договорі страхування, при настанні страхового випадку (наприклад, у майновому страхуванні – це компенсація отриманих збитків чи шкоди, завданої застрахованому майну).

14

Франшиза – це...

... визначена в договорі страхування частина збитку, що не підлягає відшкодуванню страховою компанією. Франшиза встановлюється у відсотках від страхової суми, використовується для відсіювання позовів за дуже дрібними збитками. Буває умовною та безумовною.

15

Галузі страхування – це...

- особисте страхування;
- майнове страхування;
- страхування відповідальності.

Особисте страхування – це...

Медичне страхування

Страхування життя

Страхування від нещасних випадків

... галузь страхування, в якому об'єктом страхування виступають життя, здоров'я, працездатність особи, а також додаткова пенсія.

Особливості особистого страхування – це...

- ... страхування здійснюється на випадок реалізації таких ризиків: смерть, хвороба, каліцтво, травма, тривалість життя застрахованої особи.
- ... чітко визначена конкретна особа, життя і здоров'я якої застраховане.
- ... об'єкт страхування (особа, її життя) не має вартісної оцінки, а розмір страхової суми залежить від матеріального стану страхувальника.
- ... суб'єктів страхових відносин може бути більше двох: страховик, страхувальник, застрахований, вигодонабувач.

Майнове страхування – це...

... галузь страхування, де об'єктом страхування виступає майно в різних видах та майнові інтереси фізичних і юридичних осіб (нерухоме майно, транспортні засоби, вантажі та інше).

Особливості майнового страхування – це...

- ... страхування здійснюється на випадок реалізації ризиків втрати, знищення або пошкодження майна; ризику збитків у підприємницькій діяльності.
- ... об'єкт страхування (майно, майнові інтереси) має вартісну оцінку.
- ... страхуванню підлягає конкретна власність.
- ... страхова сума не може перевищувати дійсної (залишкової) вартості майна на момент укладання договору страхування.
- ... наявність факту пошкодження, крадіжки, знищення не є достатньою умовою для виплати страхового відшкодування, необхідною умовою є наявність збитку.
- ... страхове відшкодування не може бути джерелом необґрунтованого збагачення страхувальника.
- ... суб'єктів страхових відносин може бути три: страховик, страхувальник, вигодонабувач.
- ... договір майнового страхування не укладається на тривалий час.

Страхування відповідальності – це...

страхування
професійної
відповідальності

страхування
відповідальності
на транспорті

... галузь страхування, де об'єктом захисту є відповідальність перед третіми особами в разі, якщо їм унаслідок дій або бездіяльності страхувальника було завдано шкоди або збитків.

21

Особливості страхування відповідальності – це...

- ... страхування здійснюється на випадок реалізації таких ризиків: ризики, пов'язані з можливістю заподіяння шкоди життю, здоров'ю, працездатності третіх осіб; ризики знищення, нестачі, пошкодження майна третіх осіб.
- ... суб'єктами страхових відносин є три сторони: страховик, страхувальник, вигодонабувач; третя сторона – вигодонабувач, кому буде виплачуватися страхове відшкодування, наперед не визначений.
- ... вартість об'єкта страхування наперед не визначена.
- ... забезпечує відшкодування збитку третій особі і одночасно виступає як охорона майнових інтересів самого страхувальника.
- ... страхова сума встановлюється у договорі як ліміт (межа) відповідальності страховика, яка може виникнути у випадку заподіяння страхувальником шкоди на весь термін дії договору страхування чи на один страховий випадок.

Як працює страхова компанія?

Страхування є механізмом передачі ризику: укладаючи договір страхування, страхувальник передає ризик своїх фінансових втрат від настання визначених, але непередбачуваних подій страховій компанії в обмін на сплату страхової премії.

Страхувальник

Як працює страхова компанія?

Для укладання договору страхування страхувальник подає страховику письмову заяву за формою, встановленою страховиком, або повинен іншим чином підтвердити свій намір отримати страхову послугу (наприклад, деякі страхові компанії пропонують заповнити заявку он-лайн на їхньому офіційному сайті).

Страхувальник може особисто звернутися до страхової компанії для укладення договору страхування.

Інтереси страхової компанії та страхувальника можуть представляти **страхові посередники** – страхові агенти та страхові брокери.

Страхові брокери:

- юридичні особи або фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності;
- представляють інтереси особи, яка має потребу у страхуванні як страхувальник;
- діють від свого імені на підставі брокерської угоди;
- можуть здійснювати для страхувальника пошук найвигідніших умов страхування та видів страхування під його потреби;

фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності не мають права

- отримувати та перераховувати страхові платежі, страхові виплати та виплати страхового відшкодування;
- отримують винагороду (комісію) за посередницьку діяльність.

Страхові агенти:

- фізичні особи або юридичні особи (наприклад, банки, туристичні фірми);
- представляють інтереси однієї або декількох страхових компаній;
- діють від імені та за дорученням страхової компанії;
- виконують частину страхової діяльності страховика, а саме: укладають договори страхування, одержують страхові платежі, виконують роботи, пов'язані із здійсненням страхових виплат та страхових відшкодувань;
- отримують комісійну винагороду на підставі договору доручення зі страховиком.

Як працює страхова компанія?

Факт укладання договору страхування може посвідчуватися страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом), що є формою договору страхування.

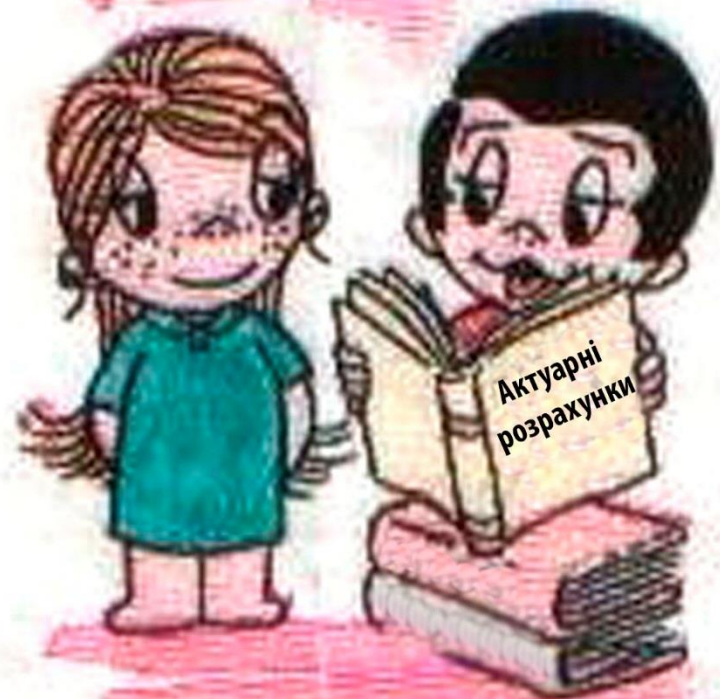
Договір страхування набирає чинності з моменту внесення першого страхового платежу, якщо інше не передбачене договором страхування.

Як працює страхова компанія?

Страхова компанія визначає **страховий тариф**, виходячи зі статистичної ймовірності настання страхового випадку (використовуються дані за попередні періоди та прогностичні моделі).

Також застосовуються понижувальні та підвищувальні **коефіцієнти**, що дозволяють врахувати додаткові фактори, що впливають на ймовірність настання страхових випадків у конкретного страхувальника.

При настанні страхової події у страхової компанії виникає зобов'язання здійснити **страхову виплату**.

Що робити, якщо стався страховий випадок?

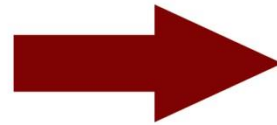
- Якнайшвидше повідомити про подію до страхової компанії.
За необхідності негайно заявити про подію в правоохоронні органи, пожежну або аварійну службу (якщо страховий випадок, наприклад, пов'язаний із пошкодженням, знищенням, втратою майна внаслідок пожежі, крадіжки тощо).
- Вжити заходів для зменшення збитків, заподіяних унаслідок настання страхової події.
- Упродовж 2 робочих днів (якщо інше не передбачене в договорі страхування) подати письмову заяву страховій компанії про настання страхового випадку.
- Надати страховику всю необхідну інформацію та документи про страхову подію, можливість проводити розслідування обставин, причин настання страхового випадку.

Страхова компанія може відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо:

- мали місце навмисні дії страхувальника чи особи, на користь якої укладено договір страхування, з метою отримання страхового відшкодування;
- причиною настання страхового випадку стало вчинення навмисного злочину страхувальником або особою, на користь якої укладено договір страхування;
- страхувальник свідомо надав неправдиві відомості при укладенні договору страхування або щодо настання страхового випадку;
- страхувальник несвоєчасно повідомив страховика про настання страхового випадку без поважних причин або перешкоджав визначенню обставин виникнення страхового випадку і оцінці розміру збитку;
- страхувальник вже отримав повну компенсацію збитку від особи, винної в його заподіянні.

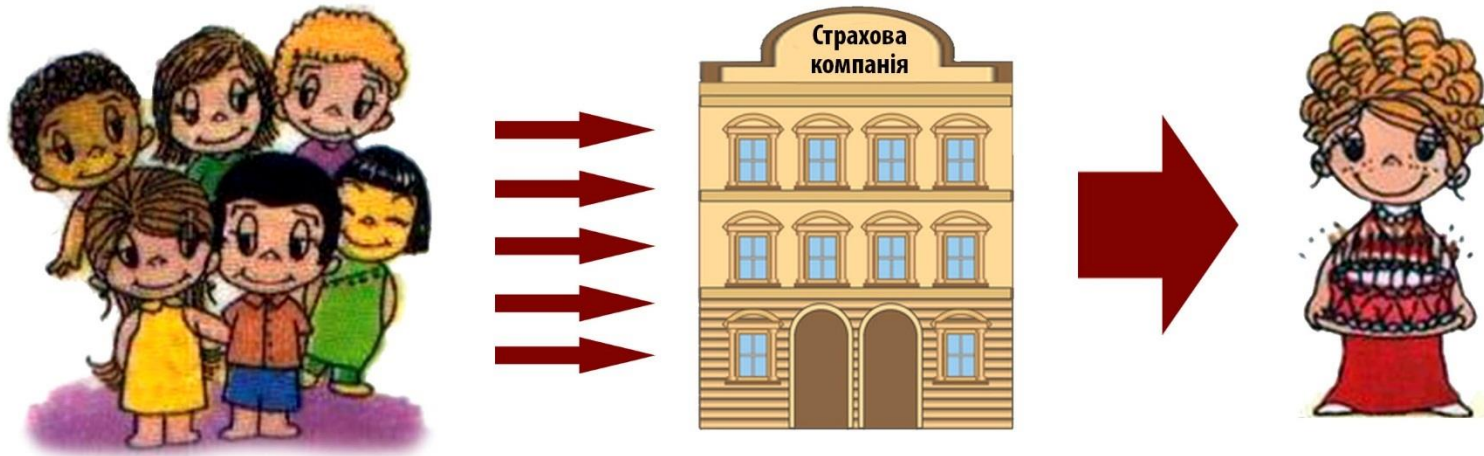
Чому страхування вигідне для страхувальника/застрахованої особи?

Страховальник сплачує невелику суму страхової премії порівняно із сумою потенційно можливого збитку, а при настанні страхового випадку отримує суму відшкодування в обсязі, що значно перевищує суму сплачених премій.

Чому страхування вигідне для страхової компанії?

Страхова компанія акумулює незначні страхові внески від великої кількості страхувальників і розподіляє між ними значні збитки за невеликою кількістю страхових випадків.

Виходячи із закону великих чисел, чим більшою буде кількість укладених договорів страхування за певним ризиком, тим точніше можна обчислити ймовірність його настання та можливий збиток.

Чому страхування вигідне для страхової компанії?

На основі розрахунків ймовірності і величини збитку за ризиком страхова компанія визначає розмір страхового тарифу (**нетто-тариф**). Додатково до тарифу вносяться витрати страхової компанії на ведення справи та її прибуток від страхової діяльності (**брутто-тариф**).

До моменту настання страхового випадку частину отриманих страхових премій за договорами страхування (страхові резерви) страхова компанія може вкласти в цінні папери, на банківські депозити та використовувати на інші інвестиційні цілі, отримуючи **інвестиційний прибуток**.

Навіщо потрібне страхування?

- Страхування є ефективним механізмом соціального-економічного захисту родин та окремих осіб, забезпечуючи **страхові виплати у скрутних життєвих ситуаціях** (медичне страхування, страхування від нещасних випадків) або сприяючи **підвищенню фінансового добробуту населення** (страхування додаткової пенсії, страхування життя).
- Страхування забезпечує більш **стабільне функціонування бізнесу** шляхом відшкодування фінансових збитків унаслідок обумовлених подій (аварій, стихійних лих та інших).
- Страхові компанії є важливими інвесторами, що сприяють **економічному зростанню в країні**.

Цікаві факти про страхування

Перший у світі поліс...

...особистого страхування був виданий у 1583 році – в Лондоні було застраховане життя Вільяма Гіббсона на суму 383 фунтів.

...із майнового страхування був виданий у Барселоні у 1347 році.

Найдорожче застраховане ЖИТТЯ...

...має режисер Стівен Спілберг. Страхова сума за його полісом страхування життя становить **\$1 млрд 200 млн.**

2

Найдорожчі застраховані очі...

...Косоокий актор німого кіно Бен Терпін, вважаючи свою косоокість причиною слави та успіху, ще у 20-х роках ХХ століття застрахував очі в Lloyd's на суму \$25 тис.

3

Найдорожчі застраховані руки...

...Перукар та стиліст Сергій
Зверев застрахував свої **руки**
на суму **\$1 млн.**

...Земфіра застрахувала
свої **пальці** на суму
\$170 тис.

4

Найдорожчі застраховані обличчя...

...За ініціативи компанії
Aquafresh White Trays актриса
Америка Феррера застрахувала
свою **посмішку** на суму **\$10 млн.**

...Гравець у крикет
Мерві Х'юїз застрахував
свої **вуса** на суму
200 тис. фунтів.

5

Найдорожчий застрахований ГОЛОС...

...Однією з перших свій
голос застрахувала
Марлен Дітріх. Страхова
сума становила **\$1 млн.**

...Рок-співак
Род Стюарт
застрахував свій
голос на суму **\$6 млн.**

...Голос Таїсії Повалій
застрахований
на **1 млн грн.**

6

Найдорожчі застраховані жіночі ніжки...

...Ніжки Мерайї Кері
застраховані на суму
\$1 млрд.

...Дженіфер Лопес
застраховала свої сідниці
на суму **\$300 млн.**

7

Найдорожчі застраховані чоловічі ніжки...

...Ноги футболіста Девіда Бекхема застраховані на суму **\$70 млн.**

...Ноги рекорсмена Книги рекордів Гіннеса як найшвидшого виконавця чечітки Майкла Флетлі застраховані на **\$25 млн.**

8

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Страховання – договірні відносини між страховою компанією та страхувальником, відповідно до яких страхова компанія за винагороду (страхову премію) бере на себе обов'язок відшкодувати збитки, що виникли внаслідок настання визначеної в договорі події.

Страховик (страхова компанія) – юридична особа, яка здійснює відшкодування збитків за договорами страхування, а також інші операції, пов'язані зі страховою діяльністю.

Страхувальник – фізична або юридична особа, яка укладає договір страхування зі страховою компанією і сплачує страхові платежі.

Застрахована особа – фізична особа, життя, здоров'я чи працездатність якої застраховані за договором страхування.

Договір страхування (страховий поліс) – письмовий договір, в якому визначаються умови страхування (термін страхування, страхова сума, страхові випадки і винятки з них, права та обов'язки сторін тощо).

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

- Страхова сума –** максимальна сума, зазначена в договорі страхування, в рамках якої здійснюється виплата відшкодування.
- Страхова виплата (відшкодування) –** сума коштів, яка фактично виплачується страховою компанією особі, визначеній у договорі страхування, при настанні страхового випадку.
- Страховий випадок –** подія, передбачена в договорі страхування, із настанням якої виникає обов'язок страхової компанії виплатити страхове відшкодування.
- Страховий тариф –** визначена у відсотках ставка страхового внеску, що використовується для розрахунку суми страхової премії.
- Страхова премія (платіж, внесок) –** вартість страхового захисту від визначеного ризику упродовж терміну страхування; це ціна, що сплачується страховій компанії за надану страхову послугу.
- Франшиза –** передбачена договором страхування частина збитку, яка не відшкодовується страховою компанією при настанні страхового випадку.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Страховання життя –

вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страхової компанії здійснити страхову виплату при настанні смерті застрахованої особи в період дії договору страхування або її дожиття до визначеного віку.

Страховання відповідальності –

вид страхування, при якому об'єктом страхового захисту виступає відповідальність страхувальника і компенсується збиток, завданий третім особам (фізичним чи юридичним), унаслідок якої-небудь дії або бездіяльності страхувальника.

Страховання майна –

вид страхування, який покриває збитки від нанесення шкоди або знищення застрахованого майна внаслідок настання подій, визначених договором страхування.

Страховий агент –

представник страхової компанії (фізична або юридична особа), який здійснює операції з укладення договорів страхування від імені страхової компанії.

Страховий брокер –

фізична або юридична особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, яка від свого імені за комісійну винагороду здійснює посередницьку діяльність у страхуванні на підставі брокерської угоди з клієнтом.

Завдання до теми

5.1. Установіть відповідність між видами страхових ризиків та видами страхування (для кожного виду страхування можна обрати декілька ризиків).

Страхування майна

Страхування життя

Страхування цивільної
відповідальності
власників транспортних
засобів

Медичне страхування

Крадіжка автомобіля

Випадкове завдання шкоди здоров'ю людини під час керування власним автомобілем

Смерть застрахованої особи

Витрати на лікування

Пошкодження чужого автомобіля внаслідок аварії

Досягнення віку 60 років

Пошкодження майна внаслідок стихійного лиха

Отримання травми застрахованою особою

Знищення будівлі унаслідок пожежі

Хвороба

Завдання до теми

5.2. У кожному з наведених блоків визначте словосполучення, яке не задовольняє тематичну групу, обґрунтуйте свій вибір.

1.

Страховий агент
Страховий брокер
Страхова сума
Застрахована особа

2.

Страхування нерухомого майна
КАСКО (страхування автомобілів)
Страхування вантажів
Страхування пасажирів

3.

Страхова премія
Страхове відшкодування
Страховий платіж
Страховий внесок

4.

Медичне страхування
Майнове страхування
Особисте страхування
Страхування відповідальності

5.

Страхування медичних витрат
Страхування життя
Страхування від нещасних випадків
Страхування багажу

6.

Договір страхування
Страховий ризик
Страховий поліс
Страхове свідоцтво

Завдання до теми

5.3. Доповніть текст термінами з таблиці, використавши їх у потрібному відмінку:

страхування життя	ризик	страховий випадок	застрахована особа
страхувальник	страхова премія	страхова компанія	страховий брокер
страхове відшкодування	страховий агент	страхування відповідальності	

- А. Для розрахунку величини 1 необхідно помножити страхову суму на страховий тариф.
- Б. Сплату внесків до страхової компанії здійснює 2, хоча цей суб'єкт може і не бути 3, тобто тим, кому за договором страхування надається страховий захист.
- В. Для здійснення страхової діяльності 4 потрібно отримати відповідну ліцензію у державному наглядовому органі.
- Г. Основних галузей страхування три: майнове, особисте і 5.
- Д. Важливою складовою особистого страхування є 6, яке, окрім захисту людини від визначених ризиків, дозволяє накопичити кошти з отриманням інвестиційного доходу.
- Ж. Для сприяння збуту страхових послуг страхові компанії часто залучають до роботи 7.
- К. Щоб знайти найвигідніші умови страхування, можна скористатися послугами 8.
- Л. Люди цікавляться страхуванням, тому що їхнє життя завжди пов'язане з 9.
- М. При страхуванні майна компенсацію збитку, тобто 10, можна отримати лише за умови настання 11.

Завдання до теми

5.4. Які страхові терміни зашифровані у ребусах? Поясніть їх значення.

1.

3.

2.

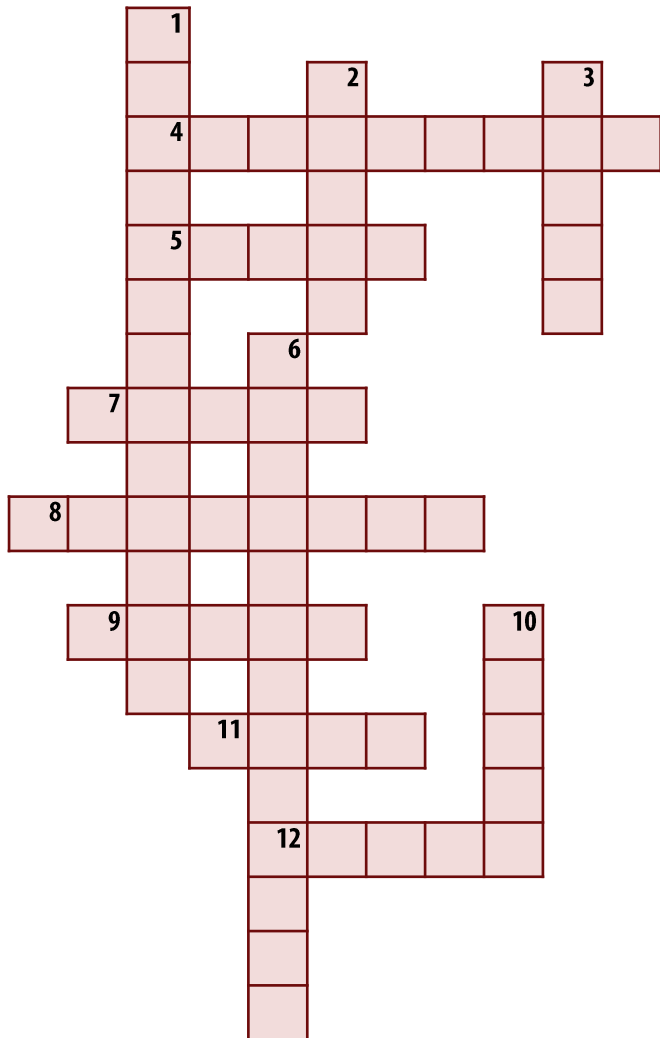

4.

Завдання до теми

5.5. Кросворд

По горизонталі: 4. Суб'єкт, який у процесі страхування приймає на себе ризики за визначену винагороду. 5. Можливість настання певної негативної події. 7. Документ, який засвідчує наявність страхового захисту і фіксує основні умови надання страхової послуги. 8. Частина збитку, яку страхова компанія відшкодувати не буде. 9. На ньому формується попит і пропозиція на страхові послуги. 11. Її записують у договорі страхування і в її межах здійснюється виплата страхових відшкодувань. 12. Він представляє страхову компанію і може допомогти у виборі страхових послуг.

По вертикалі: 1. Цей суб'єкт отримує страховий захист відповідно до договору страхування. 2. Цей показник використовується для розрахунку суми, що підлягає сплаті страховій компанії за надані послуги. 3. Застраховавши це, можна отримати страхову виплату при досягненні певного віку. 6. Сума, яку виплатить страхова компанія при настанні випадку, передбаченого договором страхування. 10. Гранична величина, що характеризує максимальний обсяг відповідальності страхової компанії за певним страховим ризиком.

Тема 6. Цінні папери і фондова біржа

У цій темі ви зможете:

- з'ясувати, що таке **фондова біржа** і як вона працює;
- дізнатися про **основні види цінних паперів**;
- знайти цікаву інформацію про **фондові біржі та цінні папери**;
- систематизувати свої знання з теми за допомогою **міні-словничка**;
- перевірити знання за допомогою **цікавих завдань**.

Основне про фінансовий ринок

Якби в реальному житті товари та послуги, що надаються населенню, знаходились у повній відповідності з грошовими коштами, якими воно оперує, то всі одержані гроші витрачалися б на придбання товарів та послуг.

Проте в реальності економічне буття влаштоване так, що завжди в кожний конкретний момент часу є юридичні та фізичні особи, які мають надлишок грошових коштів, та інші – у яких цих грошових коштів не вистачає.

Унаслідок існування потреби у додаткових фінансових ресурсах у одних суб'єктів і їх надлишку у інших, сформувався специфічний ринок, на якому відбувається купівля-продаж грошей (у вигляді кредитів, валютних цінностей, цінних паперів тощо), – **фінансовий ринок**.

Основне про фінансовий ринок

Залежно від того, який вид фінансового активу є об'єктом купівлі/продажу, в структурі фінансового ринку можна виділити:

- **валютний ринок**, на якому здійснюються купівля-продаж валюти шляхом обміну однієї валюти на іншу.

Суб'єктами цього ринку є **продавці та покупці валюти**, а ціна, за якою відбувається купівля-продаж валюти, називається **валютним курсом**.

Основне про фінансовий ринок

- ринок короткострокових кредитів (які надаються терміном до одного року);
- ринок середньо- та довгострокових банківських кредитів (кредити на тривалий термін – понад один рік).

На цих ринках відбуваються купівля та продаж грошових коштів (кредитних ресурсів) на певних умовах, зокрема з умовою повернення коштів у встановлені терміни та сплатою відсотків за кредитом.

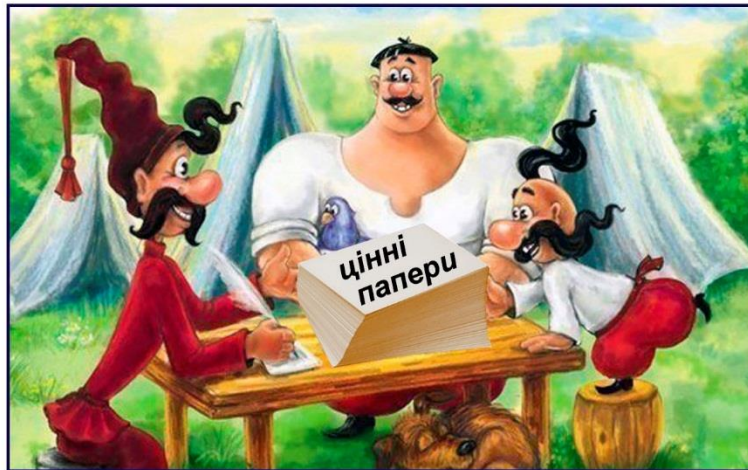
Основними суб'єктами цих ринків є кредитори (ті, хто надають кошти в позику) та позичальники (ті, хто беруть кошти в позику).

Основне про фінансовий ринок

- ринок цінних паперів (як синонім часто вживається «фондовий ринок»). На цьому ринку об'єктом купівлі/продажу є цінні папери.

Основними суб'єктами ринку цінних паперів є емітенти та інвестори.

Емітенти є покупцями грошових коштів.

Емітенти залучають грошові кошти інвесторів шляхом емісії* та продажу цінних паперів.

*Емісія – це випуск в обіг цінних паперів та їх розміщення (продаж першому власнику).

Основне про фінансовий ринок

Інвестори мають надлишок грошових коштів, який вони використовують для придбання цінних паперів.

Інвестором може бути як конкретна фізична чи юридична особа, так і установа, яка об'єднує кошти багатьох різних інвесторів та управляє ними від їхнього імені (**інституційний інвестор**).

Прикладом інституційних інвесторів є банки, страхові компанії, а також інститути спільного інвестування (**інвестиційні фонди**).

Інвестиційні фонди об'єднують кошти дрібних інвесторів у загальний фонд та передають їх в управління професійному керуючому (компанії з управління активами).

Як працює фондова біржа?

Операції щодо купівлі-продажу чи інших дій із цінними паперами між емітентом та інвестором можуть відбуватися стихійно на неорганізованому (позабіржовому) ринку або ж укладатися на фондовій біржі.

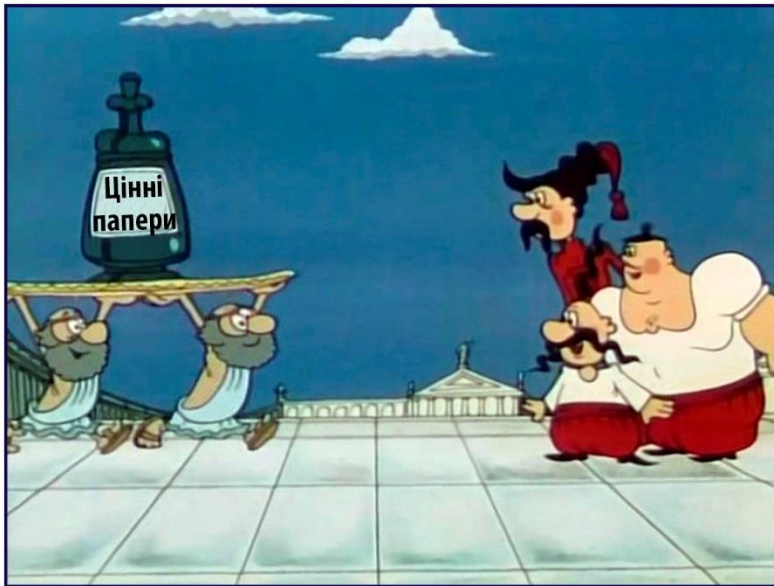

Отже, фондова біржа є організованим місцем торгівлі цінними паперами.

Суб'єкти фондового ринку зацікавлені у здійсненні торгівлі цінними паперами на фондовій біржі, оскільки це забезпечує ряд переваг.

Як працює фондова біржа?

По-перше, фондова біржа створює достатні й усебічні умови для торгівлі цінними паперами:

- на фондовій біржі емітентам, інвесторам та фінансовим посередникам легше знайти покупця/продавця необхідних цінних паперів;
- укладання угод із цінними паперами на фондовій біржі відбувається досить швидко;
- фінансові посередники мають можливість укласти угоди відразу за багатьма видами цінних паперів.

Як працює фондова біржа?

По-друге, фондова біржа виконує регулятивну роль: встановлює вимоги до емітентів, правила укладання та виконання угод, контролює діяльність суб'єктів біржової торгівлі.

Таким чином, цінні папери можуть бути допущені до обігу (купівлі-продажу) на фондовій біржі, якщо вони відповідають визначеним фондовою біржею вимогам.

Процедура внесення цінних паперів до реєстру фондової біржі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах фондової біржі, називається **лістингом**.

Як працює фондова біржа?

По-третє, торгівля на фондовій біржі дозволяє відстежувати тенденції зміни ціни на цінні папери, попиту і пропозиції на них; оцінювати вартість і привабливість цінних паперів, виходячи з інформації про їх котирування*.

*Котирування – це механізм визначення та фіксації ринкової ціни цінного папера на фондовій біржі, що перебуває в обігу на такій біржі.

Як працює фондова біржа?

Діяльність із торгівлі цінними паперами на фондових біржах проводиться професійними учасниками фондового ринку – торговцями цінними паперами (юридичними особами, які мають ліцензію на здійснення професійної діяльності з торгівлі цінними паперами). Зокрема, до категорії торговців цінними паперами належать **брокери й дилери**.

Брокери – це посередники, які сприяють здійсненню угод купівлі-продажу цінних паперів між зацікавленими сторонами.

Брокерами можуть бути як приватні особи (фізичні особи-підприємці), так і цілі організації (брокерські компанії, банки тощо).

Як працює фондова біржа?

Брокери укладають угоди купівлі-продажу цінних паперів за дорученням клієнта та за його рахунок. За надані посередницькі послуги брокер отримує комісійну винагороду.

Брокер діє на підставі укладеної з клієнтом угоди (договору), в якій визначаються умови купівлі-продажу цінних паперів, можливі додаткові послуги брокера й розмір брокерської винагороди (як правило, у відсотках до суми угоди).

Брокер діє у межах визначеної його клієнтом суми. Він має право вибору цінних паперів (або вибору покупця, коли брокер бере участь у продажу) згідно з одержаним від клієнта наказом. Зі свого боку клієнт має право будь-коли дати брокеру наказ про припинення виконання операції.

Як працює фондова біржа?

Дилер – це торговець цінними паперами, який здійснює операції з цінними паперами від власного імені та за свій рахунок з метою одержання прибутку.

На відміну від брокера **дилер** інвестує власний капітал під час укладення угоди й діє від свого імені, у власних інтересах.

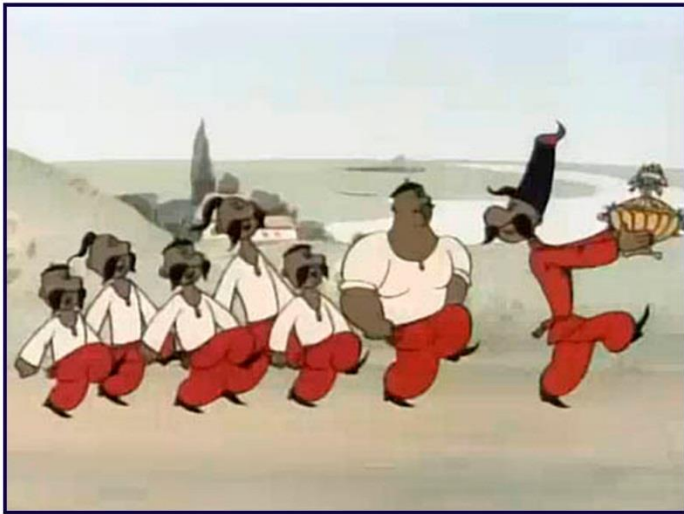
Основна діяльність дилера – це перепродаж цінних паперів, а джерелом прибутку є різниця між ціною продажу і ціною купівлі.

Порівняно з брокером **дилер** ризикує більше, але може отримати і більше прибутку.

Як працює фондова біржа?

Дилери і брокери можуть здійснювати викуп значного обсягу цінних паперів визначеного емітента, впливаючи таким чином на пропозицію й ціну таких цінних паперів.

Такого брокера або дилера називають **маркетмейкер** (англ. **marketmaker**) – «той, хто формує ринок».

Досить часто особу, яка постійно здійснює купівлю-продаж цінних паперів чи інших активів (наприклад, валюти) з метою отримання прибутку за рахунок різниці у ціні, називають **трейдером**. Проте трейдери на відміну від торговців цінними паперами (брокерів та дилерів) не є професійними учасниками фондового ринку.

Основні види цінних паперів

Основними видами цінних паперів, які перебувають в обігу на фондових біржах, є акції та облигації.

Акції – це пайові цінні папери, що:

- посвідчують участь їх власника у статутному капіталі акціонерного товариства;

Емісію акцій можуть здійснювати лише акціонерні товариства. Кошти, залучені шляхом первинного розміщення акцій (продажу їх першому власнику), формують статутний капітал акціонерного товариства. Акції не мають обмеження щодо терміну обігу.

Внески до статутного капіталу
акціонерного товариства

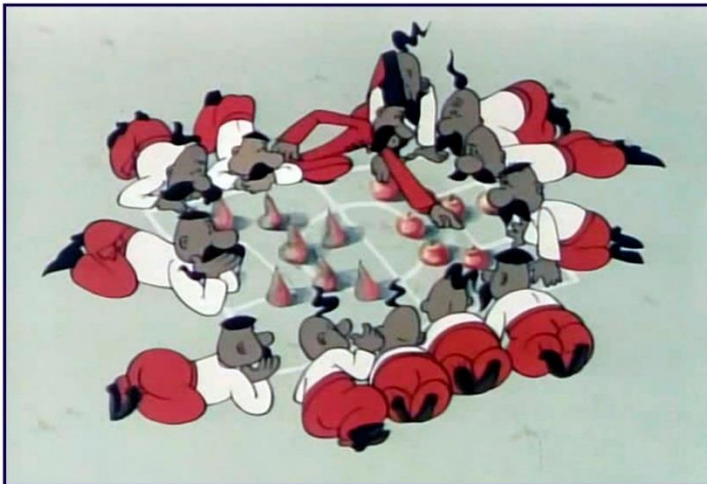
Емісія та первинне
розміщення акцій

Основні види цінних паперів

Акції – це пайові цінні папери, що:

- надають власнику право на участь в управлінні підприємством;

Кожна акція надає її власнику право голосу на Загальних зборах акціонерів.

До повноважень Загальних зборів акціонерів належить прийняття стратегічних рішень щодо діяльності підприємства, зокрема:

визначення основних напрямів діяльності акціонерного товариства;

затвердження та внесення змін до статуту; затвердження основних внутрішніх документів товариства; затвердження річного звіту та розподіл прибутку товариства; прийняття рішень про ліквідацію товариства, викуп чи додаткову емісію акцій тощо.

Основні види цінних паперів

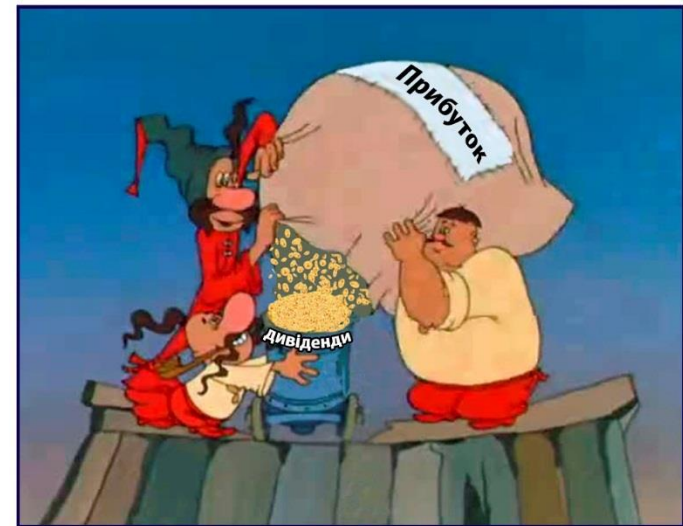
Акції – це пайові цінні папери, що:

- надають власнику акції право на отримання частини прибутку;

Власники акцій отримують прибуток у вигляді дивідендів.

Рішення про виплату дивідендів ухвалюється Загальними зборами акціонерів.

Дивідендний фонд формується з отриманого акціонерним товариством прибутку у звітному році.

- надають власнику акції право на отримання частини майна товариства у разі його ліквідації.

Основні види цінних паперів

Облігації належать до боргових цінних паперів.

Облігації посвідчують внесення першим їх власником грошей і визначають відносини позики, тобто передбачають зобов'язання емітента облігації повернути у визначений строк кошти і виплатити дохід власнику облігації.

За облігаціями обов'язково встановлюється фіксований термін погашення та виплати доходу.

Залежно від того, хто здійснює емісію облігацій, розрізняють такі їх види, як: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; облігації міжнародних фінансових організацій та інші.

Основні види цінних паперів

Погашення облігацій відбувається за їх номінальною вартістю. Залежно від типу доходу облігації можуть бути відсотковими, цільовими та дисконтними.

Найпоширенішими є **відсоткові облігації**, за якими передбачається виплата відсоткових доходів (процентна ставка застосовується до номінальної вартості облігації).

Виконання зобов'язань за **цільовими облігаціями** здійснюється шляхом передачі товарів або надання послуг.

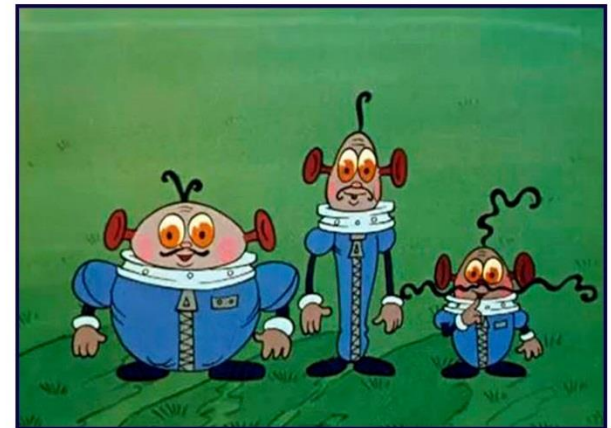
Дисконтні облігації розміщуються за ціною, нижчою від номінальної вартості. Дохід за такими облігаціями формується як різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації (дисконт), що виплачується власнику облігації під час її погашення.

Основні види цінних паперів

Окрему групу цінних паперів, що перебувають в обігу на фондовій біржі, складають **похідні цінні папери** або **деривативи**.

Головна особливість похідних цінних паперів полягає у тому, що їх випуск пов'язаний із первинними цінними паперами (акціями, облігаціями), іншими фінансовими та/або товарними ресурсами.

Деривативи є угодами, що закріплюють право на придбання чи продаж інших цінних паперів упродовж встановленого строку (чи на конкретну дату) за фіксованою ціною (або за фіксованим валютним курсом, визначеною процентною ставкою тощо).

До групи похідних цінних паперів належать **варанти, опціони, форварди, ф'ючерси, свопи** та інші. З розвитком фондового ринку види похідних цінних паперів стають усе більш різноманітними.

Основні види цінних паперів

Деякі види цінних паперів рідко трапляються на фондових біржах, проте часто використовуються в господарській діяльності, під час розрахунків між підприємствами.

Наприклад, до таких цінних паперів належить **вексель** – борговий документ, що засвідчує можливість отримання визначеної суми коштів після настання зазначеного в ньому строку платежу від **векселедавця** (особи, яка видала вексель) чи третьої особи, зазначеної у векселі.

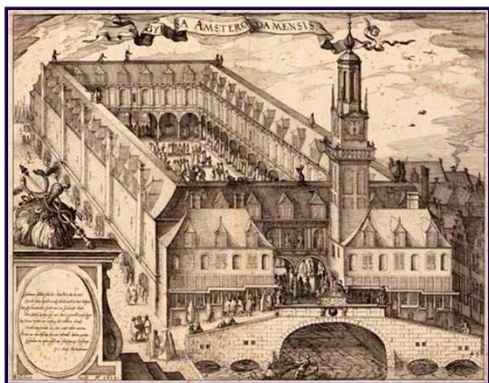

Використання векселів є доцільним, коли підприємство розраховується за поставлену сировину, матеріали чи надані послуги не відразу наявними грошовими коштами, а виписує вексель із зазначенням терміну виконання платежу.

Цікаві факти про фондові біржі

Найстаріша фондова біржа

Початки біржових торгів датуються 1585 роком, коли декілька німецьких купців вирішили стандартизувати обмінні курси багатьох валют, що використовувалися на території Німеччини.

Проте найпершою фондовою біржею у світі вважається **Амстердамська фондова біржа**, яка з'явилася у 1602 році за ініціативи Голландської Ост-Індійської компанії. На біржі велися торги акціями Голландської та Британської Ост-Індійських компаній, державними облігаціями Голландії, Англії, Португалії.

У 2000 році Амстердамська фондова біржа об'єдналася з Брюсельською та Паризькою фондовими біржами, утворивши **Euronext**.

Цікаві факти про фондові біржі

Найбільша фондова біржа у світі за обсягами біржових торгів – Нью-Йоркська (New York Stock Exchange), аббревіатура – **NYSE**. Заснована біржа була у 1792 році, коли 24 нью-йоркських брокери підписали «Угоду платанового дерева» («Buttonwood Agreement») про торгівлю фінансовими інструментами один з одним.

Перше приміщення, яке займала Нью-Йоркська фондова біржа, орендувалося за пару сотень доларів і було розміщене за адресою 40 Wall Street (Уолл-стріт, 40).

Тривалий час (1817–1978 рр.) NYSE розташовувалася у спеціально спроектованому будинку з шістьма колонами та химерним фронтоном над входом за адресою **11 Wall Street** (Уолл-стріт, 11).

У 2007 році Нью-Йоркська фондова біржа об'єдналася з Euronext, утворивши **NYSE Euronext**.

Цікаві факти про фондові біржі

Найвідоміший біржовий крах – біржовий крах 1929 року або крах Уолл-стріт – характеризувався обвалом цін на акції, що розпочався 24 жовтня 1929 року. Цей день увійшов в історію як «**Чорний четвер**». Обвал біржових цін отримав катастрофічні масштаби і продовжився в Чорну п'ятницю (25 жовтня), Чорний понеділок (28 жовтня) і Чорний вівторок (29 жовтня).

Крах Уолл-стріт став початком Великої депресії.

Однією з першопричин обвалу фондового ринку 1929 року був спекулятивний бум середини 20-х років ХХ ст., під час якого мільйони американців інвестували свої кошти в акції. Зростання попиту на акції необґрунтовано роздувало ціни на них і приваблювало нових бажаючих придбати акції. Це утворило «**економічну бульбашку**»

(роздуття спекулятивних цін значно вище від справедливої, реальної вартості), яка в один момент таки «лопнула».

Цікаві факти про фондові біржі

Біржовий крах 1929 року та Велика депресія призвели до того, що багато збанкрутілих власників акцій покінчили із собою, вистрибнувши з вікон будівлі Нью-Йоркської фондової біржі на Уолл-стріт, 11.

Щоб запобігти подальшим самогубствам, адміністрація NYSE встановила залізні ґрати на вікнах будівлі. А щоб солідна фінансова установа не була схожа на в'язницю, було прийнято рішення закрити ці решітки національним прапором США.

Цікаві факти про фондові біржі

Сучасні біржі використовують розвинені комп'ютерні технології, оснащені спеціалізованим програмним забезпеченням і технікою. Усе більшої популярності набувають електронні біржові торги. Раніше ж торгівля відбувалася винятково за присутності на біржовому майданчику за принципом «хто голосніше кричить – у того найвигідніша угода».

Деякі учасники торгів, щоб виділитися з натовпу, носили високі підбори. У зв'язку з цим для зменшення травматизму Чиказька фондова біржа ввела обмеження на висоту підборів трейдерів (торговців цінними паперами).

Цікаві факти про фондові біржі

Навіть на сучасних фондових біржах трапляються збої і помилки, викликані несправністю техніки, помилками операторів тощо.

Один із серйозних збоїв трапився на американській фондовій біржі NASDAQ у грудні 1987 року. У результаті цього сервіс встановлення котирувань не працював 82 хвилини, припинилася торгівля більш ніж 20 мільйонів різних акцій.

Більше того, збій на біржі NASDAQ позначився на роботі й інших бірж, а трейдери вимушені були тимчасово повернутися до старого способу укладення угод – телефоном.

А все трапилося тому, що в електричних мережах біржі заблукала білочка, яка перегризла електричні дроти.

Цікаві факти про фондові біржі

У процесі формування правил ведення біржових торгів і правил поведінки на них сформувалася також особлива мова – біржова мова жестів. Її суть полягає у зміні положень долонь та пальців, торканні підборіддя й лоба, щоб у такий спосіб позначити вид, ціну та кількість активу, призначеного для купівлі-продажу.

Цифри від одного до п'яти позначають за допомогою пальців, піднятих вертикально, а від шести до дев'яти – витягнутих горизонтально, десятки – торканням пальцями лоба, сотні – торканням лоба кулаком.

Якщо ціна зафіксована – брокер показує зігнуту в лікті і розміщену горизонтально руку долонею вниз. Підняття ціни відображається підняттям великого пальця вгору, зниження – вказівним униз.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

0 або 10

Цікаві факти про фондові біржі

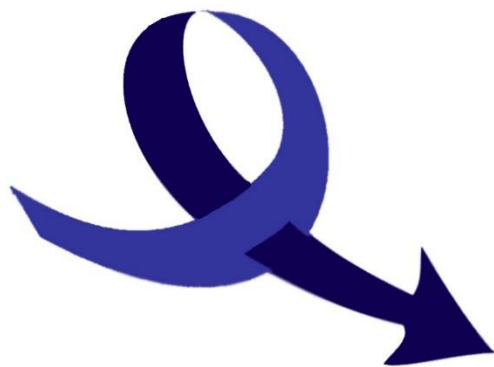
Крім жестів, на біржі є спеціальний жаргон. Наприклад:

• **бовтанки** – безперервні однотипні операції купівлі-продажу цінностей, які істотно не впливають на кон'юнктуру ринку, що склалася;

• **у сторону** – будь-яка ціна угоди або котирування, що не відповідає загальному рівню цін на ринку;

• **у ящику** – повідомлення про те, що фактичне постачання цінних паперів за попередньою угодою виконано;

• **повітряна яма** – нестійка ситуація, пов'язана з раптовим або надзвичайним падінням курсу фондових цінностей, що виходять за межі допустимого відхилення.

Цікаві факти про фондові біржі

Залежно від стратегій, які інвестори обирають на фондовому ринку, їх поділяють на «биків» та «ведмедів». Вважається, що це пов'язано із поведінкою цих тварин під час боротьби: ведмеді притискають супротивника лапами вниз, а бики підкидають рогами вгору.

Ведмеді (bears) – біржові гравці, які грають на зниження ціни – продають наявні цінні папери, викуповуючи їх пізніше за нижчою ціною.

Ведмежий ринок (bear market) – ринок із тенденцією до зниження цін.

Бици (bulls) – біржові гравці, які грають на підвищенні ціни – скуповують цінні папери, щоб потім вигідно продати їх дорожче.

Бичачий ринок (bull market) – ринок із тенденцією до зростання цін.

Цікаві факти про фондові біржі

Залежно від характеристик цінних паперів та стану попиту на них поширені такі їх назви:

Блакитні фішки («blue chips») – акції чи інші цінні папери великих компаній, що є найбільш надійними та ліквідними (можуть бути перепродані у будь-який час), користуються найвищим попитом на фондовому ринку. Забезпечують стабільні показники дохідності.

Цікаві факти про цінні папери

Цінні папери другого ешелону («second tier stocks»)

– менш надійні та ліквідні, ніж блакитні фішки, але можуть давати високу прибутковість і динаміку до зростання.

Сміттєві цінні папери («junk stocks»)

– недорогі, високодохідні, проте ненадійні цінні папери, нічим не забезпечені або з великим ризиком банкрутства.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

-
- Цінний папір –** документ, який залежно від свого виду (борговий, пайовий тощо) засвідчує наявність певних правовідносин між особою, яка видала цінний папір, і особою, яка є власником цінного папера.
-
- Акція –** цінний папір, що випускається акціонерним товариством для формування статутного капіталу, дає право його власнику брати участь в управлінні підприємством (участь у загальних зборах акціонерів) та одержувати частку прибутку у вигляді дивідендів.
-
- Акціонер –** особа (фізична чи юридична), яка володіє акціями підприємства.
-
- Дивіденд –** дохід, який за рішенням загальних зборів акціонерів періодично виплачується власникам акцій підприємства з отриманого ним прибутку.
-
- Облігація –** борговий цінний папір, який засвідчує внесення коштів особою, яка придбала облігацію, і зобов'язання особи, яка її випустила, повернути кошти у зазначений термін зі сплатою доходу за облігацією.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Вексель –	борговий документ, що засвідчує можливість отримання визначеної суми коштів після настання зазначеного в ньому строку платежу.
------------------	--

Похідні цінні папери (деривативи) –	договори стандартної форми, що засвідчують право на купівлю-продаж зазначеного в них активу (валюти, цінних паперів тощо) на визначених умовах.
--	---

Емісія –	випуск в обіг цінних паперів.
-----------------	-------------------------------

Емітент –	особа, яка здійснює емісію (випуск) цінних паперів з метою залучення коштів.
------------------	--

Інвестор –	особа, яка купує цінні папери (інвестує, вкладає свої кошти у цінні папери).
-------------------	--

Фондова біржа –	організоване місце фондової торгівлі; організований ринок, на якому здійснюється купівля-продаж цінних паперів.
------------------------	---

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Торговець цінними паперами – юридична особа, яка має ліцензію на здійснення професійної діяльності з торгівлі цінними паперами.

Дилер – торговець цінними паперами, який здійснює операції з цінними паперами від власного імені і за свій рахунок з метою одержання прибутку.

Брокер – торговець цінними паперами, який здійснює операції з цінними паперами за дорученням і за рахунок клієнта за комісійну винагороду.

Маркетмейкер – брокер або дилер, який здійснює викуп та зберігання цінних паперів певного емітента з метою організації їх продажу.

Треjder – особа, яка здійснює купівлю-продаж цінних паперів чи інших активів з метою отримання прибутку за рахунок різниці у ціні.

Інвестиційний фонд – учасник фондового ринку, який об'єднує кошти дрібних інвесторів та передає їх професійному керуючому – компанії з управління активами.

Завдання до теми

6.1. Акція і Облігація зіткнулися на фондовій біржі і переплутали свої ознаки. Допоможіть цінним паперам правильно розподілити наведені характеристики.

VS

розмір та виплата доходу
наперед не встановлені

дає дохід у вигляді дивідендів

дохід і період його виплати
наперед зафіксовані

дохід у вигляді відсотків

має встановлений термін обігу

термін обігу не обмежений

дає право на участь в управлінні
підприємством

випускається, коли необхідно
залучити кошти у позику

характеризує суму вкладу у статутний
капітал підприємства

Завдання до теми

6.2. «Вірю – не вірю»

Перед вами декілька фактів про функціонування фондових бірж та обіг цінних паперів.

Спробуйте визначити, які з них правдиві:

- А.** Брокери й дилери можуть торгувати цінними паперами, лише перебуваючи в операційному залі фондової біржі.
- Б.** Для того, щоб торговці цінними паперами змогли виконати всі доручення своїх клієнтів, фондові біржі працюють цілодобово.
- В.** Усі цінні папери повинні мати документарну (паперову) форму визначеного державою зразка із зазначенням усіх обов'язкових реквізитів.
- Г.** Придбання цінних паперів називається відкриттям «довгої позиції», відповідно посередник, який продає цінні папери на біржі, є власником «короткої позиції».
- Д.** Учасники фондової біржі не проводять розрахунки після кожної укладеної угоди, а визначають зустрічні зобов'язання за підсумками торгової сесії. У цьому їм можуть допомагати спеціалізовані компанії.
- Ж.** Перш ніж потрапити на фондову біржу, цінні папери повинні пройти процедуру «допуску» – перевірку на відповідність поставленим біржею вимогам.
- К.** Трейдери є професійними учасниками фондового ринку, тому для провадження своєї діяльності їм необхідно отримати відповідну ліцензію у державному наглядовому органі.

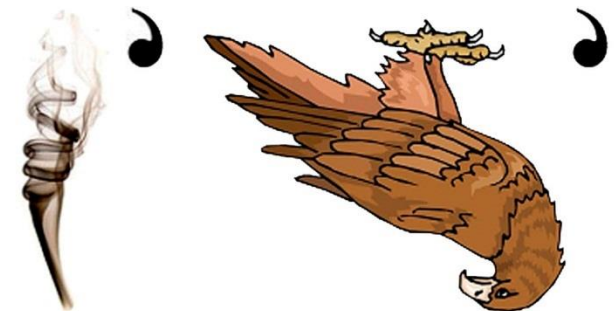
Завдання до теми

6.3. Які суб'єкти фондового ринку зашифровані у ребусах? Які функції виконують ці суб'єкти?

1.

2.

3.

4.

Завдання до теми

6.4. Доповніть текст термінами з таблиці, використавши їх у потрібному відмінку:

трейдер	курс	інвестиційний фонд	цінні папери	біржа
дивіденд	посередник	брокер	облігація	інвестор

Сашко виграв у лотерею 1 мільйон гривень і вирішив вигідно інвестувати ці кошти. Спочатку він звернувся до послуг 1 _____, який за комісійну винагороду придбав для Сашка 1 000 акцій ПАТ «Залізні труби». Минув рік, проте Сашко не отримав очікуваних 2 _____, оскільки підприємство реінвестувало отриманий прибуток у розвиток виробництва.

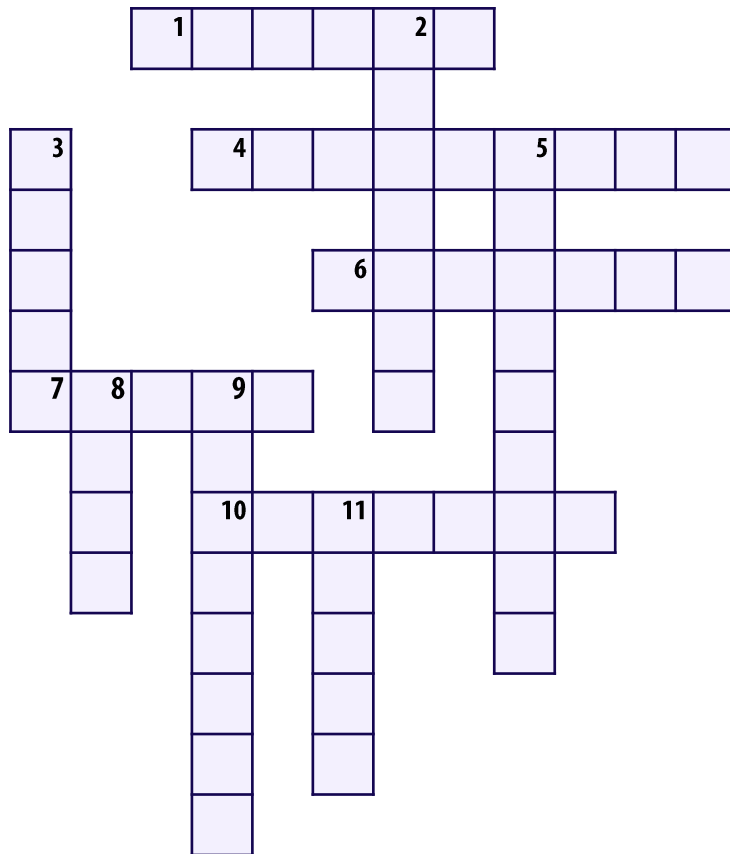
На щастя, 3 _____ акцій ПАТ «Залізні труби» на фондовій 4 _____ зріс, і Сашко зміг вигідно перепродати 5 _____ іншому 6 _____. Отримані кошти Сашко вклав у 7 _____, сподіваючись на отримання високого доходу.

Зацікавившись роботою 8 _____ на фондовому ринку, Сашко вирішив освоїти особливості біржової торгівлі акціями, 9 _____ та іншими цінними паперами і самому стати незалежним 10 _____.

Завдання до теми

6.5. Кросворд

По горизонталі: 1. Укладає угоди купівлі-продажу цінних паперів за дорученням своїх клієнтів. 4. Цей цінний папір випускають з метою залучення коштів у позику на визначений термін. 6. Борговий документ, що засвідчує можливість отримання за ним визначеної суми коштів після настання строку платежу. 7. Цінний папір, що засвідчує вклад у статутний капітал підприємства. 10. Торговець цінними паперами, який заробляє на зниженні ціни.

По вертикалі: 2. Особа, яка випускає цінні папери. 3. Місце організованої торгівлі цінними паперами. 5. Місто, відоме створенням у ньому першої біржі. 8. Інша назва «ціни» цінного папера. 9. Вкладає свої кошти у цінні папери. 11. Купує і продає цінні папери на фондовій біржі з метою отримання прибутку.

Відповіді до завдань

Відповіді до завдань

1.1.

Гривня	₴		
Долар	\$		
Євро	€		
Фунт стерлінгів	£		
Юань	¥		

Відповіді до завдань

1.2. «Вірю – не вірю»

А. Вірю, твердження правильне.

Б. Не вірю. Перші одnogривневі купюри друкувалися в Канаді.

В. Вірю, твердження правильне. Перший дизайн гривні, розроблений і затверджений у 1992 році, замінили через низький рівень захищеності банкнот від підробок.

У 1995 році з'явилися нові банкноти з локальним водяним знаком, захисною стрічкою, суміщеними і прихованими зображеннями, захисними волокнами, магнітним номером, а також спеціальними знаками для людей із поганим зором.

Третє покоління гривні вийшло в період із 2003 по 2007 рік. На цей раз вигляд валюти змінили тому, що літні люди плутали банкноти унаслідок непоказності кольорів. Крім того, був доданий ряд нововведень для боротьби з фальшивомонетниками.

Відповіді до завдань

1.2. «Вірю – не вірю»

Г. Вірю. У період із 2 по 15 вересня 1996 року в Україні паралельно існували дві валюти: купонокарбованці, номінал яких обчислювався мільйонами, і новенькі гривні. Обмін купонів на нові купюри відбувався з розрахунку 1 : 100 000.

Д. Вірю, однак в обігу перебувають лише три різновиди – світло-жовта купюра і дві монетки з декорованою одиницею та зображенням князя Володимира.

Ж. Вірю, твердження правильне.

К. Не вірю. Термін експлуатації дрібних купюр не дуже довгий. Банкноти номіналом 1, 2 і 5 гривень зношуються буквально за півроку. Більш дорогі грошові знаки тримаються в обігу до трьох років. Причому чим вищий номінал, тим довше служить банкнота.

Відповіді до завдань

1.3. «Пошук слова»

1. Банк.
2. Біткоїн.
3. Валюта.
4. Гривня.
5. Гроші.
6. Кредит.
7. Ломбард.
8. Пенсія.
9. Процент.
10. Фінанси.
11. Ціна.

	п	р	о	ц	е	н	т		
	е				к			б	
д	н		и	с	н	а	н	і	ф
р	с			в	а	л	ю	т	а
а	і		і		б			к	
б	я		ш					о	
м			о					ї	
о		к	р	е	д	и	т	н	
л			г	р	и	в	н	я	
		ц	і	н	а				

Відповіді до завдань

- 1.4.** 1 – А – Банкноти.
2 – К – Валютний курс.
3 – Ж – Інфляція.
4 – Л – Банк.
5 – Б – Монета.
6 – В – Аверс.
7 – Д – Гурт.
8 – Г – Реверс.
9 – М – Центральний банк.

- 1.5.** 1. Заробітна плата.
2. Процент.
3. Кредит.
4. Готівка.

Завдання для допитливих

- 1 – Розподільна функція фінансів.
- 2 – Бюджетна політика.
- 3 – Податкова політика.
- 4 – Контрольна функція фінансів.
- 5 – Фінансова політика.

Відповіді до завдань

2.1.

1. Родина.
2. Доходи домогосподарства.
3. Видатки домогосподарства.
4. Споживчі кредити.
5. Заощадження домогосподарства.
6. Домогосподарство.
7. Бідність.
8. Бюджет домогосподарства.
9. Прожитковий мінімум.
10. Іпотечні кредити.

2.2.

1. Фінанси соціальних пріоритетів (різновид видатків; решта – фінанси домогосподарств за складом груп).
2. Оплата праці (решта – види компенсаційних виплат та соціальних допомог).
3. Заощадження (решта – різновиди видатків домогосподарств).
4. Індивідуальні ресурси (решта – обсяг ресурсів залежно від урахування інфляційної складової).
5. Фінанси поліпшення умов життя та середовища перебування (різновид видатків; решта – джерела доходів домогосподарств).

Відповіді до завдань

2.3.

Напередодні Нового Року Сергій, який працював менеджером на підприємстві, пішов до 1 банкомату, щоб зняти з картки щомісячну 2 заробітну плату. Наступного дня Сергію повідомили, що йому та деяким іншим працівникам буде нарахована додаткова 3 премія за підсумками роботи у звітному році.

Сергій дуже зрадів, адже давно сподівався на зростання сімейного 4 бюджету. У його планах було придбання нової квартири для родини. Він неодноразово звертався за допомогою у пошуку житла до 5 агента з нерухомості, проте 6 ціна за нову квартиру була занадто високою.

Щоб зібрати необхідну суму, Сергій зняв кошти з 7 депозиту, але їх все одно не вистачало для здійснення мрії. Тоді на сімейній нараді було вирішено скористатися послугами одного з найбільших комерційних 8 банків України і взяти на декілька років 9 іпотечний кредит, 10 процентна ставка за яким влаштувала родину.

Врешті, зібравши необхідну суму, Сергій зміг придбати довгоочікуване житло. Новий Рік щаслива родина зустрічала у власній просторій квартирі.

Відповіді до завдань

2.4.

1. Споживчі витрати – це витрати домогосподарств на придбання продуктів харчування, оплату житла, комунальних послуг, послуг зв'язку, проїзду у транспорті, витрати на лікування, відпочинок тощо.
2. До поточних трансфертів належать пенсії, стипендії, субсидії, державна допомога та інші види соціальних виплат.
3. Прожитковий мінімум – вартісне вираження набору продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, мінімально необхідних для забезпечення життєдіяльності людини.
4. Заощадження виникають при перевищенні доходів над видатками домогосподарств та їх спрямуванні у депозити, придбання цінних паперів і валюти.

2.5.

Поточні кредити.

Поточні трансферти.

Поточні доходи.

Поточні витрати.

Доходи домогосподарства.

Витрати домогосподарства.

Бюджет домогосподарства.

Інвестиційні доходи.

Інвестиційні витрати.

Сукупні доходи.

Сукупні витрати.

Споживчі кредити.

Споживчі витрати.

Відповіді до завдань

3.1.

- 1. Податок на прибуток** (акцизний податок, податок на додану вартість, мито – непрямі податки, що включаються в ціну товару; податок на прибуток – прямий податок, сплачується з прибутку).
- 2. Держава** (підприємство, фізична особа-підприємець, найманий працівник – можуть бути платниками податків; держава встановлює податки та є їх отримувачем).
- 3. Податок на доходи фізичних осіб** (рентна плата, податок на прибуток, екологічний податок сплачуються підприємствами; податок на доходи фізичних осіб – фізичними особами).
- 4. Податкова система** (платник податку, ставка податку, податкова пільга є елементами податку; податкова система – сукупність усіх податків, встановлених у країні).
- 5. Пільга** (прибуток, дохід, майно можуть оподатковуватися, тобто є об'єктами оподаткування).
- 6. Акцизний податок** (податок на нерухоме майно, плата за землю, транспортний податок – складові податку на майно).

Відповіді до завдань

3.2.

А. Андрійко порахував неправильно. Податок на додану вартість встановлюється у розмірі 20 % від відпускної ціни товару. Суму 5,50 грн, яку Андрійко заплатив у їдальні, потрібно брати не як 100 %, а як 120 % (100 % відпускна ціна + 20 % відпускної ціни становить податок на додану вартість).

Отже, щоб розрахувати суму ПДВ, сплачену з 5,50 грн, потрібно знайти 20 % зі 120 %, тобто:
$$\text{ПДВ} = (5,50 \times 20\%) : 120\% = 5,50 : 6 = 0,92 \text{ грн.}$$

Б. Андрійко порахував правильно. Ставка податку на прибуток підприємств встановлена на рівні 18 %. Тому сума податку на прибуток до сплати становить: 250 млн грн $\times$ 18 % = 45 млн грн.

3.3.

1. Акциз.
2. Рентна плата.
3. Декларація.
4. Мито.

Відповіді до завдань

- 3.4. А.** Бухгалтери ТОВ «Чесні люди» завжди вчасно подають податкову звітність та з отриманого підприємством прибутку перераховують до бюджету 1 податок на прибуток.
- Б.** Передивляючись касові чеки за здійсненими покупками Галина Володимирівна виявила, що до ціни товарів було включено 2 податок на додану вартість.
- В.** Кожного місяця із заробітної плати Надії Григорівни вираховується 3 податок на доходи фізичних осіб, що її постійно обурює.
- Г.** На всіх алкогольних виробках повинні бути акцизні марки, що засвідчують сплату 4 акцизного податку.
- Д.** Підприємець Іван Продавайко, закупивши в Китаї мобільні телефони для продажу в Україні, змушений був сплатити 5 ввізне мито.
- Ж.** Анатолій Федорович має земельну ділянку за містом та кожного року сплачує 6 податок на землю.
- К.** Ольга Петрівна придбала нову трикімнатну квартиру і тепер щороку сплачує 7 податок на нерухоме майно.
- Л.** Підприємства, які в процесі своєї діяльності здійснюють видобуток корисних копалин, користуються надрами, водними чи лісовими ресурсами, повинні сплачувати 8 рентну плату.
- М.** Для того, щоб у майбутньому Іван Петрович міг отримувати пенсію, на його заробітну плату щомісяця нараховується 9 єдиний соціальний внесок.
- Н.** ПАТ «Сумихімпром» здійснює викиди шкідливих речовин в атмосферу та сплачує 10 екологічний податок.

Відповіді до завдань

3.5.

По горизонталі:

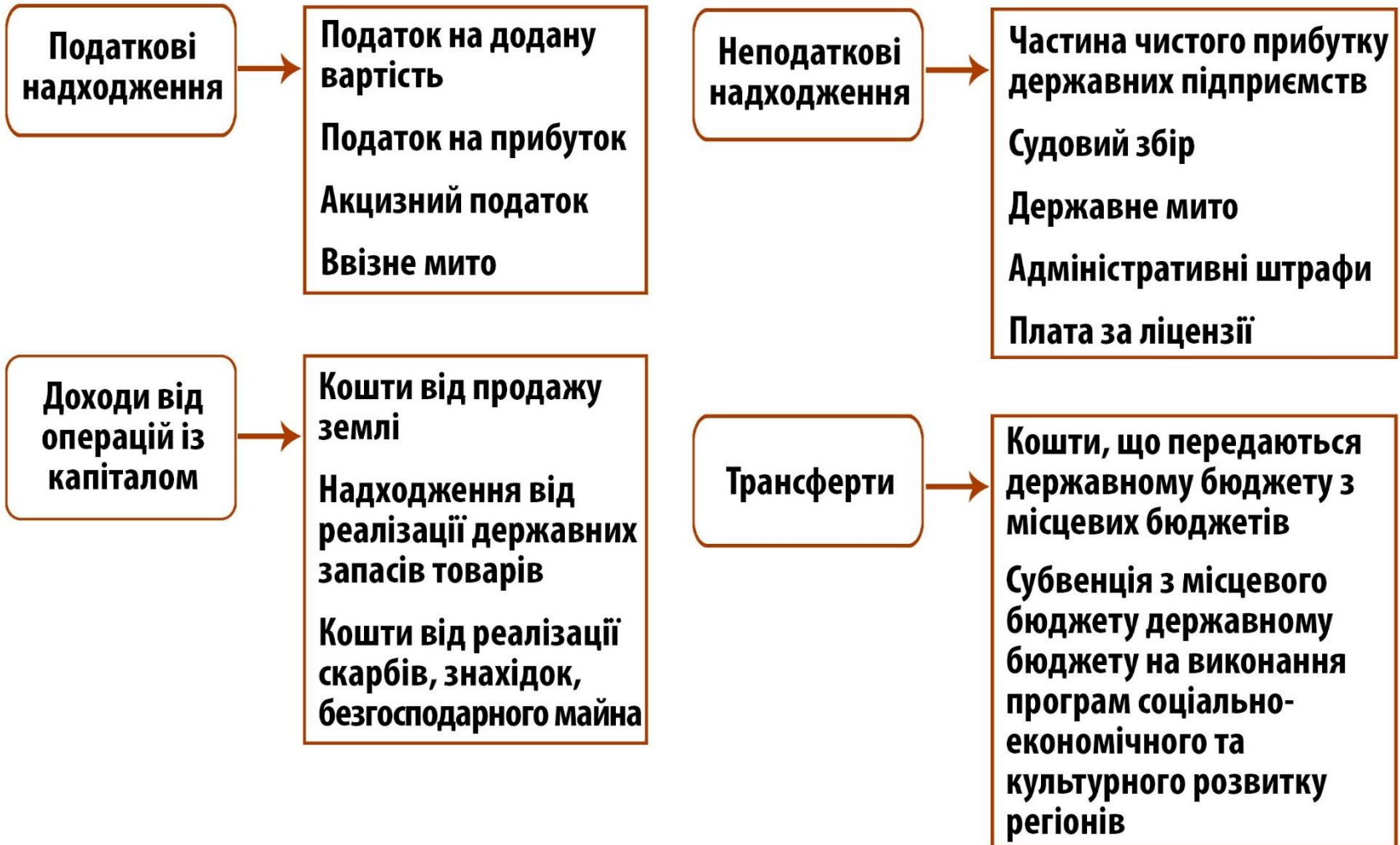
5. Роботодавець.
6. Мито.
8. Штраф.
9. Алкоголь.
11. Місцевий.

По вертикалі:

1. Прибуток.
2. Ставка.
3. Прямий.
4. Податок.
7. Пільга.
9. Акциз.
10. Ціна.

Відповіді до завдань

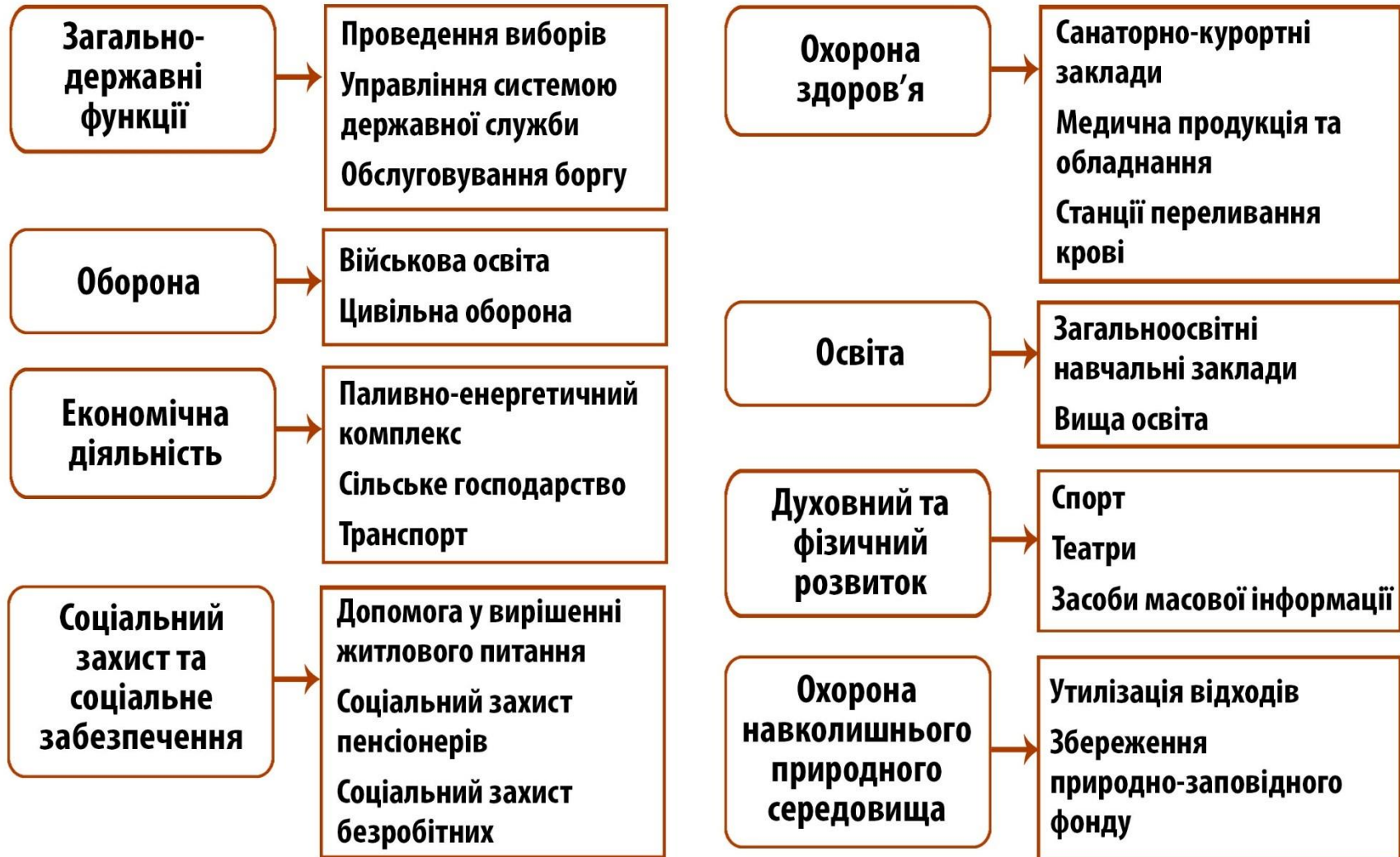
4.1.

Відповіді до завдань

4.2.

Відповіді до завдань

4.3.

1. Державний бюджет (районний бюджет, обласний бюджет, бюджет міста – належать до місцевих бюджетів).
2. Борг (профіцит, дефіцит, збалансований бюджет – можливі стани бюджету залежно від співвідношення доходів та видатків).
3. Податки (охорона здоров'я, освіта, економічна діяльність – напрямки бюджетних видатків; податки – вид доходів бюджету).
4. Субсидія (базова дотація, реверсна дотація, субвенція – види міжбюджетних трансфертів).
5. Кредитування бюджету (податкові надходження, неподаткові надходження, трансферти – види доходів бюджету).
- 6*. Бюджетна установа (паспорт бюджетної програми, бюджетний запит, кошторис – види документів, що складаються на різних стадіях бюджетного процесу; бюджетна установа – суб'єкт бюджетного процесу, повністю утримується за рахунок бюджету).

***Паспорт бюджетної програми** – документ, в якому визначаються мета, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальні виконавці та інші характеристики бюджетної програми.*

***Бюджетний запит** – документ, що містить пропозиції щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для фінансування діяльності установи на наступний період.*

***Кошторис** – основний фінансовий документ бюджетної установи, в якому визначаються заплановані обсяги надходжень коштів та обсяги й напрямки їх витрачання.*

Відповіді до завдань

4.4.

Правитель Тридев'ятого Королівства завжди дуже переймався збалансованістю доходів та видатків 1 державного бюджету. Цього року на Королівство декілька разів нападав Дракон, що призвело до зростання 2 видатків бюджету на оборону, а внаслідок недостатності надходжень – істотно підвищило рівень 3 бюджетного дефіциту. Король навіть був змушений позичати кошти у сусідів, через що збільшився обсяг 4 державного боргу Тридев'ятого Королівства.

Передбачаючи значні витрати на оборону і в наступному році, Король вирішив шукати джерела збільшення 5 доходів бюджету, щоб хоч якось забезпечити 6 збалансованість бюджету.

Отже, сподіваючись на приріст 7 податкових надходжень, Король впровадив новий податок, який повинні були сплачувати всі, хто має два вуха. Результат перевершив очікування: доходи зросли на стільки, що перевищили видатки, утворивши 8 бюджетний профіцит. Щасливий Король вирішив спрямувати надлишкові кошти на допомогу 9 місцевим бюджетам підвладних князівств у вигляді 10 міжбюджетних трансфертів.

Відповіді до завдань

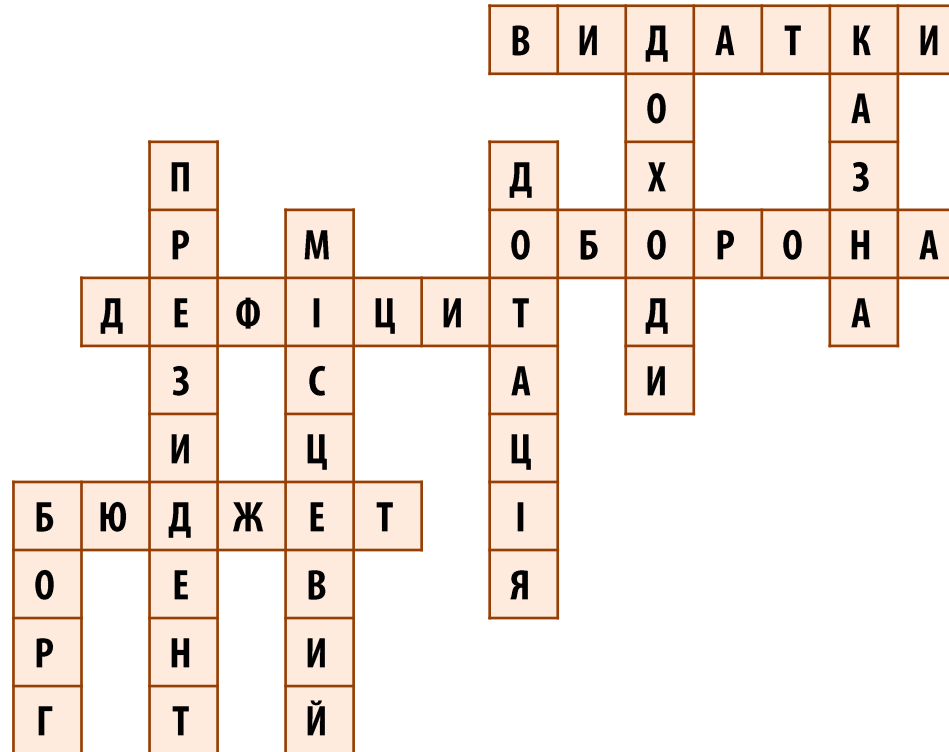
4.5.

По горизонталі:

1. Видатки.
7. Оборона.
8. Дефіцит.
9. Бюджет.

По вертикалі:

2. Доходи.
3. Казна.
4. Президент.
5. Дотація.
6. Місцевий.
9. Борг.

Відповіді до завдань

5.1.

Страхування майна

Крадіжка автомобіля

Пошкодження майна внаслідок стихійного лиха

Знищення будівлі внаслідок пожежі

Страхування життя

Смерть застрахованої особи

Досягнення віку 60 років

Страхування цивільної
відповідальності
власників транспортних
засобів

Випадкове завдання шкоди здоров'ю людини під час керування власним автомобілем

Пошкодження чужого автомобіля внаслідок аварії

Медичне страхування

Витрати на лікування

Отримання травми застрахованою особою

Хвороба

Відповіді до завдань

5.2.

1. Страхова сума (решта – суб'єкти страхового ринку).
2. Страхування пасажирів (є видом особистого страхування, решта – майнового страхування).
3. Страхове відшкодування (решта слів є синонімами).
4. Медичне страхування (інші терміни – окремі галузі страхування, медичне страхування є підгалуззю особистого страхування).
5. Страхування багажу (є видом майнового страхування, решта – особистого страхування).
6. Страховий ризик (решта – документи, що посвідчують участь особи у страхових відносинах).

Відповіді до завдань

5.3.

- А. Для розрахунку величини 1 страхової премії необхідно помножити страхову суму на страховий тариф.
- Б. Сплату внесків до страхової компанії здійснює 2 страхувальник, хоча цей суб'єкт може і не бути 3 застрахованою особою, тобто тим, кому за договором страхування надається страховий захист.
- В. Для здійснення страхової діяльності 4 страховій компанії потрібно отримати відповідну ліцензію у державному наглядовому органі.
- Г. Основних галузей страхування три: майнове, особисте і 5 страхування відповідальності.
- Д. Важливою складовою особистого страхування є 6 страхування життя, яке, окрім захисту людини від визначених ризиків, дозволяє накопичити кошти з отриманням інвестиційного доходу.
- Ж. Для сприяння збуту страхових послуг страхові компанії часто залучають до роботи 7 страхових агентів.
- К. Щоб знайти найвигідніші умови страхування, можна скористатися послугами 8 страхового брокера.
- Л. Люди цікавляться страхуванням, тому що їхнє життя завжди пов'язане з 9 ризиками.
- М. При страхуванні майна компенсацію збитку, тобто 10 страхове відшкодування, можна отримати лише за умови настання 11 страхового випадку.

Відповіді до завдань

5.4. 1. Страхування.

2. Брокер.

3. Ризик.

4. Франшиза.

5.5. По горизонталі:

4. Страховик.

5. Ризик.

7. Поліс.

8. Франшиза.

9. Ринок.

11. Сума.

12. Агент.

По вертикалі:

1. Застрахований.

2. Тариф.

3. Життя.

6. Відшкодування.

10. Ліміт.

Відповіді до завдань

6.1.

дає дохід у вигляді дивідендів

термін обігу не обмежений

розмір та виплата доходу
наперед не встановлені

дає право на участь в управлінні
підприємством

характеризує суму вкладу у статутний
капітал підприємства

дохід у вигляді відсотків

має встановлений термін обігу

дохід і період його виплати
наперед зафіксовані

випускається, коли необхідно
залучити кошти у позику

Відповіді до завдань

6.2. «Вірю – не вірю»

А. Не вірю. Значна кількість фондових бірж використовує електронні системи укладання біржових угод, і торгівля цінними паперами відбувається дистанційно.

Б. Не вірю. Як правило, фондові біржі працюють лише в робочі дні і мають визначені години роботи.

В. Не вірю. Існує бездокументарна форма цінних паперів, що передбачає ведення електронних записів у відповідних реєстрах чи на рахунках у цінних паперах.

Г. Вірю, твердження правильне.

Д. Вірю. Процес визначення взаємних зобов'язань за угодами купівлі-продажу цінних паперів називається **клірингом**, а відповідні посередники – **кліринговими компаніями**.

Ж. Вірю. Сукупність процедур із внесення цінних паперів до реєстру фондової біржі і здійснення контролю за їх відповідністю вимогам фондової біржі називається **лістингом**.

К. Не вірю. Трейдери на відміну від брокерів та дилерів не є професійними учасниками фондового ринку, ліцензування їх діяльності не проводиться.

Відповіді до завдань

6.3.

1. Інвестор.
2. Дилер.
3. Маркетмейкер.
4. Емітент.

6.4.

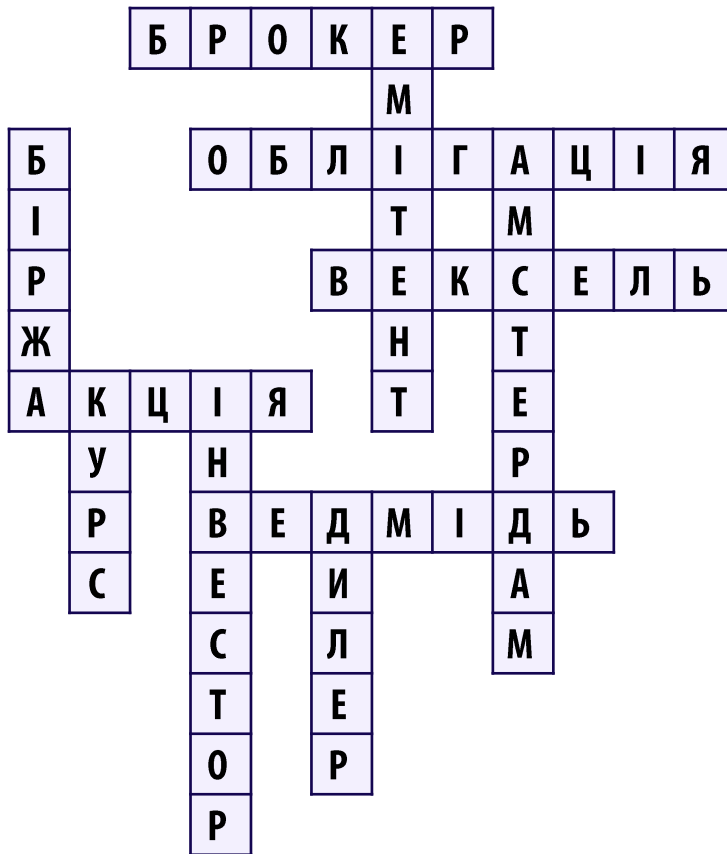
Сашко виграв у лотерею 1 мільйон гривень і вирішив вигідно інвестувати ці кошти. Спочатку він звернувся до послуг 1 брокера, який за комісійну винагороду придбав для Сашка 1 000 акцій ПАТ «Залізні труби». Минув рік, проте Сашко не отримав очікуваних 2 дивідендів, оскільки підприємство реінвестувало отриманий прибуток у розвиток виробництва.

На щастя, 3 курс акцій ПАТ «Залізні труби» на фондовій 4 біржі зріс, і Сашко зміг вигідно перепродати 5 цінні папери іншому 6 інвестору. Отримані кошти Сашко вклав у 7 інвестиційний фонд, сподіваючись на отримання високого доходу.

Зацікавившись роботою 8 посередників на фондовому ринку, Сашко вирішив освоїти особливості біржової торгівлі акціями, 9 облигаціями та іншими цінними паперами і самому стати незалежним 10 трейдером.

Відповіді до завдань

6.5.

По горизонталі:

1. Брокер.
4. Облігація.
6. Вексель.
7. Акція.
10. Ведмідь.

По вертикалі:

2. Емітент.
3. Біржа.
5. Амстердам.
8. Курс.
9. Інвестор.
11. Дилер.

Список літератури

1. [Бюджетний кодекс України \[Електронний ресурс\] : від 08.07.2010 № 2456-VI : станом на 05.01.2017 / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17. – Назва з екрана.](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17)
2. Гроші та кредит: підручник. – 3-тє вид., перероб. та доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М. І. Савлука. – Київ: КНЕУ, 2002. – 598 с.
3. Кремень О. І. Фінанси : навчальний посібник / О. І. Кремень, В. М. Кремень. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
4. [Податковий кодекс України \[Електронний ресурс\] : від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 01.01.2017 / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. – Назва з екрана.](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17)
5. [Про страхування \[Електронний ресурс\] : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР : станом на 01.01.2017 / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80. – Назва з екрана.](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80)
6. [Про цінні папери та фондовий ринок \[Електронний ресурс\] : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV : станом на 01.05.2016 / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15. – Назва з екрана.](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15)
7. Страхування: підручник / В. Д. Базилевич, О. Ф. Філонюк, К. С. Базилевич [та ін.] ; за ред.: В. Д. Базилевич. – Київ : Знання, 2008. – 1019 с.
8. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ: Знання, 2012. – 687 с.
9. Фінансова грамотність : навч. посібник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2-ге, виправлене і доп. – Київ, 2013. – 311 с.

Навчальне видання

Пахненко Олена Михайлівна

Бричко Марина Михайлівна

Семеног Андрій Юрійович

ІЛЮСТРОВАНІЙ ПОСІБНИК ІЗ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ

Навчальний наочний посібник

Художнє оформлення обкладинки О. М. Пахненко

Редактор Н. В. Лисогуб

Комп'ютерне верстання О. М. Пахненко

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 8,99. Тираж 300 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.

